

บทที่ 3

ประวัติชีวิต

ในบทนี้กล่าวถึงประวัติชีวิตของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล และประวัติศาสตร์ทางการเมืองในแต่ละช่วงเวลา ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นที่มาของพัฒนาการทางความคิดของเขาที่ปรากฏอยู่ในงานเขียน ซึ่งสัมพันธ์กับประวัติชีวิตและบริบทเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์การเมืองไทย โดยแบ่งออกเป็น 4 ช่วงเวลา คือ ช่วงชีวิตในวัยเยาว์จนถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 (พ.ศ. 2492-พ.ศ. 2516) ช่วงชีวิตระหว่างปี พ.ศ. 2516-พ.ศ. 2523 ซึ่งเป็นช่วงชีวิตในวัยหนุ่ม ในฐานะผู้นำขบวนการนักศึกษาประชาชนในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และช่วงเวลาในการเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ช่วงชีวิตระหว่างปี พ.ศ. 2523-พ.ศ. 2540 ช่วงเวลาที่อาศัยอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกาในฐานะนักเรียนปริญญาโท และเอก จบจนกลับมารับราชการเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสุดท้าย ช่วงชีวิตระหว่างปี พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นช่วงชีวิตที่เสกสรรค์ปรับเปลี่ยนมุมมองความคิดโดยให้ความสำคัญกับหลักธรรมของพุทธศาสนามากขึ้น¹

ช่วงชีวิตวัยเยาว์จนถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 (พ.ศ.2492-พ.ศ.2516)

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล² เกิดเมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ.2492 ในชุมชนชาวประมงบริเวณปากแม่น้ำบางปะกง ตำบลบางปะกง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา มีพี่น้องรวม 7 คน แต่เสียชีวิตไปหนึ่งคนขณะเป็นทารก ปัจจุบันมีพี่น้องเป็นชาย 3 คน หญิง 3 คน เขาเป็นคนที่ 3 พี่คนโตเป็นหญิงอายุห่างจากเสกสรรค์ถึง 8 ปี คนที่สองเป็นชาย ส่วนน้องสามคนของเสกสรรค์เป็นชาย 1 คน และหญิง 2 คน

¹ โปรดดูตารางแสดงลำดับเวลาประวัติชีวิตกับสถานการณ์การเมืองแวดล้อมได้ในภาคผนวก 1

² คนในครอบครัวเรียกเขาว่า “เปรี๊ยะ” ในขณะที่เพื่อนๆ มักจะเรียกชื่อเขาว่า “เสก” และ “สัน”

มารดาของเสกสรรค์ชื่อนางละออง ไม่ทราบนามสกุล³ เกิดปีมะแม พ.ศ. 2462 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 6 นางละอองเดิมมีอาชีพเป็นช่างตัดเสื้อต่อมาประกอบอาชีพหาบเร่ขายผักผลไม้ นางละอองเป็นบุตรของนางส้มเกลี้ยงผู้เป็นยายของเสกสรรค์ ซึ่งเป็นชาวพนมसारคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา จากคำบอกเล่าของเสกสรรค์สันนิษฐานว่านางส้มเกลี้ยงน่าจะที่มีเชื้อสายไทย-ลาว โดยสังเกตจากพฤติกรรมการกินอยู่ เช่น นิยมรับประทานอาหารลาว นุ่งผ้าซิ่น ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของผู้หญิงลาว ในขณะที่ชาวบางปะกงในสมัยนั้นนิยมนุ่งโจงกระเบน นอกจากนี้พื้นที่บริเวณพนมसारคามและพนัสนิคมนั้นมีคนเชื้อสายลาวอยู่มากเพราะมีชุมชนลาวตั้งอยู่มาแต่โบราณ ส่วนบิดาของนางละออง หรือตาแท้ๆ ของเสกสรรค์เป็นคนจีนแคะ ซึ่งได้เลิกการค้ากับนางส้มเกลี้ยงตั้งแต่นางละอองยังเด็ก

บิดาของเสกสรรค์ชื่อนายวินัย (หนู) ประเสริฐกุล เกิดปีมะเมีย พ.ศ. 2461 มีอาชีพช่างเครื่องเรือประมง เดิมทีชื่อ หนู เพราะเป็นบุตรคนสุดท้องในบรรดาพี่น้อง 7 คน นายวินัยเป็นบุตรของชาวนาเกลือและตัดฟัน บริเวณคลองผีชุดเขตป่าชายเลนของอำเภอบางปะกง ในบรรดาพี่น้องของนายวินัยอาจกล่าวได้ว่านายวินัยมีฐานะไม่ค่อยดีนักในขณะที่พี่น้องบางคนมีอาชีพรับราชการ ตำแหน่งสูง นามสกุลเดิมของนายวินัยคือ “ประเสริฐ” แต่เนื่องจากนายวินัยต้องรับราชการเป็นพลตำรวจภูธรที่อำเภพนมสารคามในช่วงเวลาหนึ่ง เพื่อความไพเราะจึงเปลี่ยนนามสกุลจาก “ประเสริฐ” มาเป็น “ประเสริฐกุล” ดังนั้น เครื่องญาติที่แท้จริงทางบิดาของเสกสรรค์ก็คือสกุล “ประเสริฐ” นอกจากนี้การที่นายวินัยเคยไปรับราชการตำรวจที่อำเภพนมสารคามก็คาดว่าน่าจะทำให้เขาได้พบกับนางละออง และได้แต่งงานอาศัยอยู่ที่บางปะกงสืบต่อมา

เนื่องจากนายวินัยเป็นช่างเครื่องเรือประมง จึงใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในทะเล บางช่วงไปทำงานที่จังหวัดระนองครั้งเมื่องานประมงน้อยลงก็ไปหางานทำที่ภาคใต้ และมีอีกหลายช่วงที่ไม่มีงานทำ บ้างก็ย้ายไปอยู่บ้านย่าของเสกสรรค์เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างเสกสรรค์กับพ่อไม่ได้สนิทใกล้ชิดกันมากนัก ในเดือนกรกฎาคมปี พ.ศ. 2530 บิดาของเสกสรรค์จากไปอย่างไม่มีวันกลับ ในระหว่างที่เขาศึกษาอยู่ที่สหรัฐอเมริกา รวมอายุได้ 69 ปี

หมู่บ้านปากแม่น้ำบางปะกงที่เสกสรรค์อยู่อาศัยเมื่อช่วงเวลากว่า 50 ปีที่ผ่านมา นั้นอยู่ใกล้พื้นที่ป่าชายเลนอันอุดมไปด้วยพืชและสัตว์นานาพันธุ์ เช่น ต้นลำพู โกงกาง ต้นจาก ต้นแสม ต้นชะคราม ปลาอีจันหรือปลาตีน ปูเป็ริ้ว ฯลฯ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นได้พึ่งพา

³ คาดว่าน่าจะเป็นนามสกุลจีน สัมภาษณ์ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 22 มกราคม พ.ศ. 2551.

ปาชายเลนในการดำรงชีพเช่นนำไม้มาทำพื้หนุงหาอาหาร นำใบจากมามุงหลังคาบ้าน นำลูก
โกงกาง ลูกจาก มาเป็นอาหาร นอกจากนี้เด็กๆ ยังอาศัยใบไม้ รากโกงกาง หรือลูกไม้เป็นของเล่น
ทั้งยังอาศัยพื้นที่ป่าเป็นที่วิ่งเล่นเสมือนหนึ่งเป็นสนามเด็กเล่น อาจกล่าวได้ว่าอาณาบริเวณที่อยู่
อาศัยเช่นนี้เป็นป่าแห่งแรกที่เสกสรรค์ได้รู้จัก ซึ่งอาจทำให้เขามีความรู้สึกรักและหวงแหนธรรมชาติ
ป่าไม้ อันปรากฏอยู่ในงานเขียนของเขาในเวลาต่อมา

บ้านของเสกสรรค์สร้างอยู่บนที่ดินเช่า⁴ เป็นบ้านหลังคามุงจาก โดยคนในครอบครัว
ช่วยกันปลูกสร้างขึ้นมา⁵ สำหรับฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัว อาจกล่าวได้ว่ามีฐานะยากจน
บิดาของเขาเป็นช่างเครื่องเรือประมง มีรายได้ราว 600 บาทต่อเดือน แต่ก็มีช่วงเวลาที่ว่างงานอยู่
หลายเดือน ส่วนมารดา พี่และน้องของเขา รวมถึงตัวเขาเองต้องช่วยกันทำมาหาเลี้ยงชีพ เช่น ขาย
ผักผลไม้ กุ้ง ปลา น้ำแข็งใส น้ำหวาน หรือตัดไต้ตามงานวัด (เฉพาะฤดูร้อน) พิษณุกระดาชยา
เป็นต้น โดยเสกสรรค์จะช่วยแม่ขนของไปขายที่ตลาดสดประจำตำบลทุกเช้า แม้กระทั่งเมื่อมา
ศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ เมื่อมีโอกาสก็ยังช่วยแม่ขนของจากกรุงเทพฯ กลับไปขายที่บ้านอีกด้วย ครั้น
เมื่อพอมีเงินมากขึ้นก็ซื้อรถสองแถววิ่งรับส่งคนระหว่างบางปะกง-ชลบุรี⁶ แต่ก็ทำอยู่ได้ไม่นานนัก
เพราะรถสองแถวมีสภาพเก่ามากและไม่มีเงินเพียงพอที่จะซ่อมแซม อย่างไรก็ตาม ครอบครัวของ
เสกสรรค์ก็เหมือนกับอีกหลายครอบครัวที่มักประสบปัญหาหนี้สิน ในบางช่วงรายได้ต่อวันของ
ครอบครัวต่ำสุดตกราวๆ 50 บาท⁷ ในขณะที่ต้องใช้จ่ายเลี้ยงดูคนถึง 8 คน ดังนั้นเพื่อความอยู่รอด
และเพื่อการศึกษาเล่าเรียน รายได้ของครอบครัวจึงมาจากความพยายามในการทำมาหาเลี้ยงชีพ
หลายทางของแม่และลูก ซึ่งเป็นลักษณะ “หาเช้ากินค่ำ” ไม่มีความมั่นคงแน่นอนของรายได้ ไม่มีที่

⁴ ในเรื่องที่อยู่อาศัยนั้น ครอบครัวเสกสรรค์ไม่เคยมีที่ดินเป็นของตนเอง ดังนั้นจึงต้องเช่าบ้าน หรือ
เช่าที่เพื่อปลูกอยู่อาศัย มีการย้ายบ้านรวมแล้วราว 7 ครั้ง

⁵ เสกสรรค์ได้บรรยายสภาพบ้านของเขาโดยละเอียดในบทความชื่อ “มาจากปาชายเลน”, ใน บท
บันทึกคดีธรรม พ.ศ.2527-2540, (กรุงเทพฯ: สามัญชน, 2542).

⁶ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “2545 คิดเองทำเอง”, ใน จลาจลทางปัญญา : รวมบทความจากคอลัมน์
หนังสือพิมพ์ พ.ศ. 2543-2545, (กรุงเทพฯ : สามัญชน, 2545), น. 206.

⁷ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “สะพานไม้เหนือสายน้ำเขียว”, ใน เดินป่าเสาะหาชีวิตจริง : จากคืนวันแห่ง
ราวไพรสู่นาคร, พิมพ์ครั้งที่ 11. (กรุงเทพฯ : สามัญชน, 2545), น.21. และหากคำนวณรายได้ครอบครัว
เสกสรรค์จากอัตรา 50 บาทต่อวัน จะมีรายได้ราว 18,250 ต่อปี เฉลี่ยคนละประมาณ 2,281 บาท ต่อปี ซึ่งเป็น
จำนวนที่ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยการกระจายรายได้ดังตารางที่ 2.1

ทำกินหรืออยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง แม้จะค้าขายผลไม้นับแต่ต้นที่จริงกลับมีลักษณะแบบหาบเร่
แผงลอยเสียมากกว่า

สภาพเศรษฐกิจในครอบครัวประเสริฐกุลจึงมีฐานะค่อนข้างยากจน ถือได้ว่าสอดคล้อง
กับสภาพความยากจนที่เกิดขึ้นทั่วไปในชนบทของประเทศไทยโดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2492-
2516 เห็นได้จาก ตาราง 3.1 ที่แสดงให้เห็นการกระจายรายได้ที่กระจุกตัวอยู่ที่ศูนย์อำนาจคือ
กรุงเทพฯ และภาคกลาง

ตารางที่ 3.1
การกระจายรายได้ ตามภาคในช่วงปี พ.ศ. 2503-2522

	ภาคเหนือ	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ภาคใต้	ภาคกลาง	กรุงเทพฯ	รวม/ ทั้งประเทศ
% จำนวนประชากร	20.9	34.2	12.4	22.0	10.5	100.0
1. % มูลค่าการผลิตระดับภาค						
1960	15.8	17.0	14.1	29.3	23.8	100.0
1970	15.2	16.0	12.8	27.5	28.5	100.0
1979	14.9	14.7	11.8	31.2	27.4	100.0
2. รายได้ต่อหัว (บาท)						
1960	1,496	1,082	2,700	2,564	5,630	2,106
1970	2,699	1,822	3,858	4,662	11,234	3,849
1979	8,781	4,991	12,683	17,655	30,161	12,067

ที่มา : ปรับปรุงจาก NESDB and Ministry of Interior, National Registration Office, 1976
อ้างใน Saneh Chamarik, Democracy and Development A Cultural Perspective.
(Bangkok: Local Development Institute, 1993), p. 236.

ทั้งนี้ ในปี พ.ศ. 2505-2506 ปริมาณร้อยละ 76 ของประชากรในชนบท และร้อยละ 34 ของประชากรในเมืองอยู่ภายใต้เส้นความยากจน (ใช้เกณฑ์ความยากจน 1,500 บาท/ผู้ใหญ่ 1 คน)⁸

ในขณะที่การถือครองที่ดินมักอยู่ในรูปการเช่า เช่นกรณีที่ดินอัตราค่าเช่าอยู่ที่ 30-50% ของผลผลิต⁹ ซึ่งทำให้ชาวนาต้องประสบปัญหาหนี้สิน เพราะนอกจากค่าเช่าที่นาแล้วพวกเขายังประสบปัญหาปุ๋ยราคาแพง ดอกเบี้ยสูง ถูกกดราคาข้าวจากพ่อค้าคนกลาง

ในส่วนลูกจ้างแรงงานนั้นก็ประสบปัญหาค่าจ้างแรงงานต่ำ โดยในอุตสาหกรรมขนาดเล็กลูกจ้างต้องทำงานเฉลี่ย 12 ชั่วโมงต่อวันโดยไม่มีค่าล่วงเวลา ไม่ได้รับค่าจ้างในช่วงที่เจ็บป่วย ไม่มีมาตรฐานชั่วโมงทำงาน¹⁰

ในช่วงปี พ.ศ. 2492-2516 ประเทศไทยอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลทหารอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่รัฐประหารในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 นำโดย พันเอกหลวงกาจสงคราม และพลโทผิน ชุณหะวัณ ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2491 จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้เข้ามาปกครองประเทศแบบอำนาจนิยมต่อจากนายควง อภัยวงศ์ ซึ่งถูกบังคับให้ออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งถึงแม้ในช่วงนั้นจะมีรัฐสภาแต่อำนาจตัดสินใจมักอยู่ที่ตัวนายกรัฐมนตรี โดยนายกรัฐมนตรีมีอำนาจตัดสินใจภายใต้ความกดดันจากสถานการณ์การเมืองโลกในยุคสงครามเย็น

สถานการณ์ในช่วงทศวรรษนั้นมีเหตุการณ์การเมืองโลกเกิดขึ้นมากมาย เช่นบทบาทของสหรัฐอเมริกาเพิ่มมากขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อันเนื่องมาจากสภาพสงครามเย็น ซึ่งผลักดันให้ไทยดำเนินนโยบายเข้ากับค่ายตะวันตกมากขึ้นโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา เห็นได้จากการเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือซีโต้ในปี พ.ศ. 2497 การส่งทหารอาสาสมัครเข้าร่วมกับกองทัพสหประชาชาติ (สหรัฐอเมริกา) ในสงครามเกาหลี พ.ศ. 2493 ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการบีบบังคับให้รัฐบาลไทยต้องส่งทหารเข้าร่วม เนื่องจากในเบื้องต้นไทยตกลงจะส่งข้าวไปช่วยเหลือหากแต่ทางสหประชาชาติแนะนำให้ไทยพิจารณาส่งกองกำลังทางภาคพื้นเข้าร่วมด้วย ดังนั้น ในวันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2493 จึงได้มีประกาศให้ใช้กำลังทหารเพื่อ

⁸ ฝ่ายวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, เศรษฐกิจไทย: โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพฯ: พ. จีระการพิมพ์, 2522), น.55.

⁹ เรื่องเดียวกัน, น.57.

¹⁰ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, คริสเบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2546), น. 247.

การรบในราชกิจจานุเบกษา โดยมีใจความให้ส่งทหารไปร่วมมือตามหลักอุดมคติของสหประชาชาติ อันเป็นการสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมาตรา 57 ที่ให้รัฐร่วมมือกับนานาประเทศในการรักษาความยุติธรรมระหว่างประเทศและผดุงสันติสุขของโลก กับทั้งสอดคล้องกับนโยบายรัฐบาลในการร่วมมือกับองค์การสหประชาชาติในกิจการต่างๆ ทั้งนี้โดยมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นผู้สนองพระบรมราชโองการ กรมพระชัยนาทนเรนทร เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์¹¹

สถานการณ์การเมืองภายในยุคนั้น มีการจับกุมคุมขังผู้ต้องสงสัยว่าเป็นคอมมิวนิสต์ มีการสั่งปิดหนังสือพิมพ์ที่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล ในปี พ.ศ.2496 รัฐบาลได้ยกเลิกการเลือกตั้งทุกแบบขององค์กรปกครองท้องถิ่นและประกาศว่าจะมีการเลือกตั้งสมาชิกเพียงกึ่งหนึ่งของหน่วยงานระดับท้องถิ่น ให้อำนาจกระทรวงมหาดไทยทำหน้าที่แต่งตั้งนายกเทศมนตรีเทศบาล ห้ามจัดตั้งพรรคการเมือง อำนาจการบริหารประเทศจึงรวมศูนย์อยู่ที่ข้าราชการประจำเสียเป็นส่วนใหญ่โดยไม่มีผู้แทนราษฎรที่มาจากประชาชน ซึ่งต่อมาในวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำรัฐประหารรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม แล้วสืบอำนาจต่อเนื่องมาจนถึงสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร ในปี พ.ศ. 2506 ภายหลังการถึงแก่อสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์

ในช่วงเวลา พ.ศ. 2500-2516 รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ และรัฐบาลจอมพลถนอม ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยอาศัยการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นกลยุทธ์ในการต่อสู้กับกระแสคอมมิวนิสต์ นั่นคือพยายามสร้างระบบเศรษฐกิจทุนนิยมขึ้นมา มุ่งขยายอุตสาหกรรม โดยนำรายได้จากภาคเกษตรมาอุดหนุนภาคอุตสาหกรรม พร้อมกับการสร้างและพัฒนาเมือง โดยในปี พ.ศ. 2504 มีการริเริ่มจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งมีธนาคารโลกให้ความช่วยเหลือในการให้เงินกู้ ก่อนหน้านั้นเศรษฐกิจไทยยึดแบบเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยนำเข้าผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมจากต่างประเทศ ภายหลังจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ จึงเน้นการส่งเสริมการลงทุนอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า และมีการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรม เช่น สร้างเขื่อน ถนน พัฒนาเมือง นอกจากนี้พระราชบัญญัติเกี่ยวกับการส่งเสริมการลงทุน พ.ศ. 2503 ยังเป็นการให้สิทธิพิเศษทางภาษีแก่นักลงทุนทั้งไทยและต่างชาติ และให้หลักประกันการเป็นเจ้าของกิจการแก่นักลงทุนต่างชาติ ให้นักธุรกิจต่างชาติสามารถถือครองที่ดินได้ มีการยกเลิกสหภาพแรงงาน กดราคาค่าจ้างแรงงาน และประกาศว่าการนัดหยุดงานถือเป็นเรื่องผิดกฎหมาย ซึ่งเท่ากับว่าไม่มีหลักประกันคุ้มครองแรงงาน

¹¹ ราชกิจจานุเบกษา, 22 กันยายน 2493 ฉบับพิเศษ หน้า 4 ตอนที่ 50 เล่ม 67

ดังนั้น นักลงทุนไทยและต่างชาติจึงได้รับการสนับสนุนในการดำเนินกิจการทางการเงิน โครงสร้างพื้นฐานและแรงงานราคาถูก แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ป้องกันผลกระทบที่เกิดขึ้นกับภาคชนบทโดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรและแรงงาน แม้จะมีนโยบายการพัฒนาต่างๆ แต่ก็มักมีเป้าหมายทางการเมืองเช่น โครงการเร่งรัดพัฒนาชนบท ซึ่งได้รับเงินอุดหนุนจากสหรัฐฯ เพื่อต่อต้านการก่อการร้ายบริเวณภาคอีสาน

ในส่วนของภาคสังคม ภายหลังจากที่รัฐบาลมีแผนส่งเสริมการลงทุนของเอกชนเพื่อให้สอดคล้องกับการสร้างระบบเศรษฐกิจทุนนิยมตามหลักการของโลกเสรี จึงเกิดนายทุนเอกชนชาวไทยที่มีสายสัมพันธ์กับทหารและนักการเมืองเพิ่มขึ้นตามมา เช่น กลุ่มนักธุรกิจการธนาคาร กลุ่มอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าต่างๆ นั่นก็คือ มีการเกิดชนชั้นกลางที่เป็นพ่อค่านายทุนเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับการขยายตัวทางการศึกษา เนื่องจากการจัดตั้งมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นในภูมิภาคต่างๆ ทั้งนี้เพื่อผลิตบุคลากรรองรับระบบราชการและเศรษฐกิจที่ขยายตัว ดังนั้น ในช่วง พ.ศ. 2500-2516 จึงเริ่มมีกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่เป็นชนชั้นกลางมากขึ้นตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยังคงกระจุกตัวอยู่ในเขตเมือง วิถีชีวิตของผู้คนอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของรัฐบาล และรัฐสภาที่มาจากการแต่งตั้ง ยังไม่สามารถแก้ปัญหาหนี้สินความยากจน ค่าแรงงานต่ำได้ เช่นเดียวกับครอบครัวของเสกสรรค์ซึ่งมีรายได้ไม่แน่นอน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว มารดาของเสกสรรค์คือแรงงานหลักของครอบครัว เสกสรรค์ได้กล่าวถึงแม่ของเขาซึ่งถือว่าเป็นคนที่มีอิทธิพลคนสำคัญในชีวิตไว้ว่า “คือนางฟ้าที่ถูกสวรรค์ลงโทษ ให้มาเกิดเป็นแม่ของคนอย่างผม...”¹² นอกจากนี้เสกสรรค์ยังกล่าวถึงบุคลิกของแม่ในบทที่ชื่อว่า “สะพานไม้เหนือสายน้ำเขียว” ไว้ว่า “แม่เป็นคนที่ไม่พูดมาก ไม่ดูด่าว่าตีลูกมากมายนัก หยิ่งตระหง่า พึ่งตัวเองมาตั้งแต่เล็ก ไม่เคยขอใครกินแม้จะยากจนเพียงใดก็ตาม อีกทั้งยังเคารพต่อการตัดสินใจของลูกทุกคน” อาจกล่าวได้ว่า เสกสรรค์เติบโตมากับแม่ซึ่งมีจิตใจที่แข็งแกร่ง และถ่ายทอดความเข้มแข็งนี้ให้กับเขา

มารดาของเสกสรรค์เสียชีวิตในปี พ.ศ. 2520 รวมอายุ 58 ปี ด้วยภาวะเส้นโลหิตในสมองแตก เพราะความกดดันหลายสาเหตุ ทั้งจากความห่วงใยเสกสรรค์ที่กำลังรบอยู่ในป่าที่ภู่องกล้า และเป็นห่วงน้องสาวของเสกสรรค์ซึ่งถูกจับกุมในช่วงปี พ.ศ. 2519 อีกทั้งปัญหาบ้านถูกไล่ที่ การตายของแม่ทำให้เสกสรรค์รู้สึกผิด เพราะหมดโอกาสที่จะตอบแทนบุญคุณ และสร้าง

¹² เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, สะพานไม้เหนือสายน้ำเขียว, น.19.

ฐานะให้ครอบครัวได้ดังที่หวังไว้ สิ่งที่ได้ก็เพียงเก็บอัฐิแขวนไว้กับตัวเพื่อระลึกถึงและเป็นขวัญ กำลังใจว่ามีแม่คอยปกป้องคุ้มครองอยู่ไม่ห่าง¹³

ในช่วงชีวิตที่บ้านบางปะกงนั้น แม่ของเขาคือผู้มีอิทธิพลต่อบุคลิกลักษณะของ เสกสรรค์ โดยเฉพาะนิสัยรักการอ่าน ที่น่าสนใจคือแม่แม่จะเป็นแม่ค้าขายผลไม้แต่ทั้งแม่และพ่อก็มีนิสัยรักการอ่าน ทั้งที่โดยทั่วไปแล้วหนังสือถือเป็นสิ่งสิ้นเปลืองสำหรับครอบครัวชนชั้นล่าง แต่แม่ มักจะซื้อหนังสือแบบซั้งกิโมาจากโรงพิมพ์เพื่อมาอ่านในครอบครัว เสกสรรค์อ่านหนังสือทุก ประเภทเริ่มจากหนังสือพิมพ์ซึ่งเขาอ่านทุกหน้าตั้งแต่หน้าแรกจนหน้าสุดท้าย รวมไปถึงหนังสือ ประเภทอื่นๆ เช่นนวนิยาย ด้วยความใฝ่รู้เสกสรรค์จึงใช้หนังสือพวกนี้เป็น “หนังสืออ่านนอกเวลา” โดยมียายเป็นผู้สอนให้รู้จักอ่านเขียนตั้งแต่อายุ 4 ปี ดังนั้น แม่จะยากจนเงินทองหากแต่บ้านหลังนี้ ก็ร่ำรวยไปด้วย “ความรู้ซั้งกิโ” เสกสรรค์กล่าวถึงความใฝ่รู้ในวัยเด็กไว้ว่า “นอกเหนือไปจากอ่าน หนังสือที่แม่ซื้อมาใส่บ้านเป็นประจำแล้ว สิ่งหนึ่งที่ผมทำอย่างสม่ำเสมอคือในทุกต้นปีการศึกษา ผมจะอ่านหนังสือเรียนของตัวเองจนหมดตั้งแต่ได้มาหรือตั้งแต่ครูยังไม่ได้อ่านเสร็จแล้วยังไปขอยืมหนังสือเรียนของพี่ชายซึ่งอายุมากกว่าผมสามปีมาอ่านจนหมดเช่นกัน ผมทำเช่นนี้ตลอดช่วง ประถมและมัธยม ไม่ใช่เพราะจะเร่งรีบได้เข้าทางการศึกษา หากเป็นเพราะผมรู้สึกสนุกกับการได้รู้ อะไรเพิ่มกระทั่งเห็นการอ่านตำราเรียนเป็นเรื่องรื่นเริงบันเทิงใจ...”¹⁴

นอกจากนิสัยรักการอ่านแล้ว บุคลิกภาพที่เสกสรรค์ได้รับจากบิดาและมารดา ก็คือ ความเข้มแข็งอดทน เขาถูกสอนให้ไม่ยอมให้ผู้ใดเห็นน้ำตาแม้ว่าจะเสียใจเพียงไร ความเข้มแข็งนี้ เป็นตั้งเกราะปิดซ่อนความอ่อนไหวไว้ภายใน ดังที่ จิระนันท์ พิตรปรีชา กล่าวว่เสกสรรค์เป็น “ชายหนุ่มเจ้าอารมณ์ หุนหัน แกร่งกร้าว หัวห่าม เด็ดเดี่ยวเชื่อมั่นในตัวเอง หากแต่ในเบื้องลึกแล้วเขา เป็นคนอ่อนไหว มีความกลัว ความเศร้า ความฝันซ่อนอยู่”¹⁵

¹³ สร้อยกระดุกแม่นี้ ในที่สุดก็หล่นหายไป ซึ่งทำให้เสกสรรค์ตระหนักว่าถึงเวลาที่เขาต้องเติบโตทาง จิตใจเสียที โดยอาศัยความสงบนิ่งอันเกิดจากการพึ่งตนเองทางจิตในการมีชีวิตอยู่ แทนที่จะอาศัยกำลังขวัญ จากการแขวนสร้อยกระดุกแม่ โปรดดู เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “ชีวิตกับกาลเวลา”, ใน *การผ่านพ้นของยุคสมัย*, (กรุงเทพฯ : สามัญชน, 2549), น. 135-136.

¹⁴ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “ความทรงจำเกี่ยวกับห้องสมุดธรรมศาสตร์”, *โดมทัศน์* (ม.ค.-มิ.ย. 2547) : 80.

¹⁵ จิระนันท์ พิตรปรีชา, *อีกหนึ่งฟางฝัน บันทึกแรมทางของชีวิต*, (กรุงเทพฯ: แพรวล้านกพิมพ์, 2549), น. 127.

บุคลิกภาพอื่นๆ ของเสกสรรค์ในวัยหนุ่มจากความทรงจำของคนร่วมสมัย อาทิ ชัยสิริ สมุทวณิช กล่าวว่่า “พบกันครั้งแรกนี้ว่าเสกเป็นอาจารย์ เขาเป็นคนรูปร่างดี หล่อ มีความคิดค่อนข้างจะเป็นผู้ใหญ่ ภาษา (อังกฤษ-โดยผู้วิจัย) ดีทั้งพูดทั้งเขียนซึ่งสมัยก่อนหายากและยังเป็นเด็กต่างจังหวัดอีก... คนหนุ่ม ลุ่มลึก ระมัดระวังตัวเอง พูดไม่มากจนขึ้นไฮด์ปาร์ก เลือกรมีมนุษยสัมพันธ์ มีเพื่อนตายเยอะ...บุคลิกเสกพัฒนาไปตามวัย พื้นฐานจิตใจมีคุณธรรมสูง เข้าใจเพื่อนมนุษย์เห็นได้ชัด เป็นคนที่พร้อมจะสู้กับคนทั้งหลายแต่ไม่ใช่หาเรื่องคนอื่น แต่คนอื่นมาหาเรื่องเขา น่าจะเป็นพ่อที่ดี (ในแง่สอนให้ลูกเป็นตัวของตัวเอง) รักเพื่อน มิตรแท้แน่นอนที่สุด เป็นอาจารย์ที่ดีแน่นอน”¹⁶

ในความเห็นของเพื่อนเช่น สมาน เลิศวงศ์รัฐ (เลือดวงหัด) มองว่าเสกสรรค์มีความจริงใจ รักเพื่อน รักครอบครัว รักแม่ ขณะเดียวกันก็มีอารมณ์ (Emotion) แแรง พร้อมที่จะระเบิดใส่เพื่อน และพร้อมที่จะขอโทษเพื่อน ทั้งยังมีความเป็นตัวตนสูงมากคือเป็นตัวของตัวเอง มีความเป็นนักปฏิวัติ และเมื่อมาถึงปัจจุบัน เสกสรรค์ก็ยังคงเป็นนักปฏิวัติแต่เป็นนักปฏิวัติจากข้างใน¹⁷

ณัฐพัฒน์ (วิชัย) บำรุงฤทธิ์ เพื่อนรุ่นน้องที่สนิทกับเสกสรรค์ มีความเห็นถึงบุคลิกภาพของเสกสรรค์ในทางเดียวกับสมาน และจะเน้นที่คือ เสกสรรค์ ในวัยหนุ่ม เป็นคนอ่อนไหว ชอบดนตรี เขียนบทกวี และเป็นคนมีระเบียบ มีกฎเกณฑ์เคร่งครัด แต่ในบางมิติ “โหด” ใจร้อน ส่วนระยะหลังใจเย็นมากขึ้น ส่วนการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนนั้นเสกสรรค์มักเข้ากับคนได้น้อย บางครั้งก็ใช้คำพูดโดยไม่คำนึงถึงความรู้สึกของคนฟัง เรียกได้ว่า “อยู่ไกลอบอุ่น อยู่ใกล้ร้อน”¹⁸ ซึ่งเหตุผลของการเข้ากับคนได้น้อย อันที่จริงคือการที่เสกสรรค์มีเส้นแบ่งในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนคือเขาจะมีมาตรฐานสูงในการคบหาคนเป็นเพื่อน ในความคิดของเสกสรรค์กรณีของความสัมพันธ์ในระนาบของความเป็นเพื่อน เพื่อนเป็นสิ่งสำคัญมาก เขาไม่ชอบคบคนแบบฉาบฉวย มีเส้นแบ่งชัดเจนระหว่างมิตรศัตรู เมื่อคบใครก็จะจริงใจในมิตรภาพ ช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อนฝูงและคนที่ยากลำบาก ส่วนคนที่รังเกียจเขาปฏิเสธที่จะคบหา โดยอันที่จริงเส้นแบ่งที่ว่านี้ก็คือระยะเวลาอันเป็นเครื่องพิสูจน์การคบหา “คนที่เข้ามาใหม่เข้ากับเขายากต้องศึกษากันพอสมควร เสกวงเวียน

¹⁶ สัมภาษณ์ ชัยสิริ สมุทวณิช, 5 สิงหาคม พ.ศ.2551.

¹⁷ สัมภาษณ์ สมาน เลิศวงศ์รัฐ, 9 มิถุนายน พ.ศ.2551.

¹⁸ สัมภาษณ์ ณัฐพัฒน์ บำรุงฤทธิ์, 21 มิถุนายน พ.ศ.2551.

กับเพื่อนเก่ามาก เพื่อนใหม่ไม่เหมือนเพื่อนเก่า ไม่รู้ฝากผีฝากไข้ได้ไหม เสกเป็นเพื่อนที่ดี จริงใจ รักเพื่อน¹⁹”

วัฒนธรรมของชุมชนบางปะกงก็ได้มีส่วนหล่อหลอมบุคลิกของเสกสรรค์ เนื่องจากผู้ชายในหมู่บ้านที่เสกสรรค์อยู่ส่วนใหญ่จะมีลักษณะที่เรียกว่า “นักเลงโบราณ” คือ มีความจริงใจ เข้มแข็ง กล้าหาญ รักศักดิ์ศรี หากขัดแย้งกันก็อาจมีประลองฝีมือตัวต่อตัวโดยไม่กลัวต่ออันตราย แม้ชีวิต²⁰ บุคลิกลักษณะนี้เป็นที่มาของบุคลิกเสกสรรค์ในด้าน “โหด” โดยในวัยหนุ่มเสกสรรค์มีประวัติชกต่อยกับคนมากมายโดยเฉพาะคนที่เขามองว่า ช่มเหง รังแก คนอื่น เช่นกลุ่มเชียร์ในคณะรัฐศาสตร์ ซึ่งเขาเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของระบบอาวุโส และอำนาจเผด็จการ²¹

อย่างไรก็ตาม ในวัยหนุ่มแม่เสกสรรค์จะมีเส้นแบ่งความสัมพันธ์ระหว่างเขา กับผู้อื่นอย่างชัดเจน กับทั้งมีบุคลิกใจร้อนแต่ก็ได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อนให้เป็นหัวหน้าห้องรัฐศาสตร์ศึกษา พร้อมกับเป็นคณะกรรมการนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ และเป็นประธานชุมนุมสัมมนาคณะรัฐศาสตร์ ประจำปีการศึกษา 2513 ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากบุคลิกความเป็นผู้นำ และการพูดจาที่เป็นหลักการน่าเชื่อถือ

เมื่อเสกสรรค์อายุได้ประมาณสิบปี เขาได้ไปอยู่กับ “หลวงตา” ที่วัดกลาง อำเภอบางปะกง หลวงตาเสริม สังวโร เดิมชื่อนายเสริม ภัทรมูล เป็นสามีคนที่สองของนางส้มเกลี้ยงแต่มีความผูกพันกับเสกสรรค์เสมือนตา-หลานที่สืบสายเลือดเดียวกัน เดิมทีนายเสริมมีอาชีพเป็น

¹⁹ สัมภาษณ์ ขจิต ศิกษมัต, 21 กรกฎาคม พ.ศ.2551.

²⁰ ดังเช่นจากการต่อสู้จนตายของชายสองคนในตลาดที่เกิดขึ้นโดยไม่มีใครห้ามปรามเพราะถือว่าสู้กันตัวต่อตัวโดยยุติธรรมแล้ว และถือเป็นวิถีของชายชาตินักเลงที่ยอมรับกันในชุมชนที่เสกสรรค์เติบโตมา โปรดดู เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “ผู้เดือดร้อน,” ใน ฤดูกาล : เรื่องสั้นและบทกวี, (กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2524), น.41.

²¹ ขจิต ศิกษมัต มองว่าการชกต่อยที่เกิดขึ้นมีที่มาจากเรื่องการรักความเป็นธรรม ไม่อยากเห็นคนถูกรังแก อาจเพราะโตมากับวัฒนธรรมความบอย สุภาพบุรุษช่วยเหลือนั่นเองว่า ลักษณะพระเอก ให้เกียรติสุภาพสตรี เกลียดการถูกรังแก สัมภาษณ์ ขจิต ศิกษมัต, 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2551 ทั้งนี้ วัฒนธรรมความบอยที่ขจิตพูดถึงก็คือ ยุคนั้นขจิต เสกสรรค์และเพื่อนๆ ชอบชมภาพยนตร์ความบอยซึ่งเข้ามาฉายในเมืองไทยในเวลานั้น แต่เนื่องจากไม่มีอิทธิพลต่อความคิดของเสกสรรค์มากไปกว่าวัฒนธรรมนักเลงบางปะกง ซึ่งเสกสรรค์ เคารพสิทธิ์ ซึ่งเป็นชาวฉะเชิงเทรา บ้านของเขาอยู่ห่างจากบางปะกงไม่มากนัก เล่าว่า “คนแถบนั้นมักมีลักษณะโผงผาง การชกต่อยเป็นเรื่องธรรมดา เมื่อไม่ถูกต้องก็ต้องพูดกัน ชีวิตแบบนี้ทำให้ไม่ยอมก้มหัวให้การถูกช่มเหง คนตัวเล็กถูกคนตัวใหญ่กว่ารังแกก็ต้องสู้ถ้าไม่สู้ก็โดนรังแกเรื่อยๆ การยอมเป็นเรื่องน่าอับอาย ต่อยสู้ไม่ได้ก็ยิ่งดีกว่า ...” สัมภาษณ์ เสกสรรค์ เคารพสิทธิ์, 23 กรกฎาคม พ.ศ.2551.

นายท้ายเรือ วิ่งล่องตามแม่น้ำบางปะกง ต่อมาเมื่อนายเสริม อายุ 60 ปีได้บวชเป็นพระอยู่ที่วัดกลาง บางปะกง ตามประเพณีโบราณที่นิยมบวชพระเมื่ออย่างเข้าสู่วัยชรา ซึ่งเสกสรรค์เล่าเรื่องหลวงตาผู้เปรียบเสมือนพ่อคนที่สองไว้ในความเรียงเรื่อง “คำขอของหลวงตา” ไว้ว่า ตาเป็นชายไทยครบเครื่อง เกิดสมัยรัชกาลที่ 5 เคยเป็นนายท้ายเรือโยง รูปร่างค่อนข้างเล็กผอมเกร็ง เต็มไปด้วยรอยสักทั้งตัว เป็นนักเลงจริง พกมีตบาคันติดตัว ในขณะที่เดียวกันก็เป็นนักดนตรีทั้งขลุ่ยและซออวมถึงระนาด อีกทั้งยังเป็นนักเลงปลากัด ซึ่งเสกสรรค์เคยเรียนรู้วิถีเลี้ยง เพาะพันธุ์และฝึกปลากัดจากตาและเคยติดตามตาเสริมไปดูการกักปลาเป็นครั้งคราว

ชีวิตประจำวันของเสกสรรค์สมัยเป็นเด็กวัดก็คือ ทำหน้าที่เดินตามพระภิกษุออกบิณฑบาตแต่รุ่งเช้า ปิดกวาดเขตต์กุฏิ เดินตรวจตราฝ้าโบสถ์เพื่อป้องกันไม่ให้ใครมาขโมยของวัด นอกจากนี้ยังมีการต่อสู้ชกต่อยกับนักเลงในวัดคนอื่นๆ ตามประสาเด็กผู้ชาย การอยู่ใกล้ชีวิตวัดทำให้เสกสรรค์มีโอกาสซึมซับวิถีพุทธธรรมอยู่หลายปี แม้จะไม่เข้าใจมากนักก็ตาม เช่นสำนึกการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตอันเป็นบาป โดยเขาถือว่าเป็นจารีตของชาวพุทธที่ฝังลึกอยู่ในตัวของเขามาตั้งแต่เด็ก จวบจนความจำเป็นในการดำรงชีวิตอยู่ในป่าในระยะที่เข้าร่วมปฏิวัติที่ทำให้สำนึกนี้ต้องหดหายไปจากนั้นภายหลังจากเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ได้ไม่นานหลวงตาเสริมก็มรณภาพ

ในวัยเยาว์เสกสรรค์ใฝ่ฝันที่จะเป็นจิตรกร นักดนตรี นักมวย ทหาร ตำรวจไปจนถึงกัปตันเรือ แต่เมื่อโตขึ้นแม่ของเขาก็ตั้งใจจะฝากฝังให้เข้าทำงานเป็นช่างเรียงพิมพ์ด้วยเหตุที่รายได้ไม่พอที่จะส่งเสียให้เรียนต่อในชั้นสูง เพราะต้องรับภาระดูแลน้องอีกสามคนที่ยังอยู่ในวัยเรียนเช่นกัน แต่สำหรับเขาแล้วอาชีพช่างเรียงพิมพ์ หรือชาวประมง ไม่อาจเพียงพอสำหรับการเป็นคนใฝ่รู้และเช่นเดียวกับเด็กๆ ชนบททั่วไปที่มุ่งหวังจะยกระดับฐานะทางสังคมของตนเองและครอบครัวผ่านทางการศึกษามหาวิทยาลัย ซึ่งกำลังขยายตัวอย่างมากตามนโยบายของรัฐบาล การตัดสินใจเดินทางมาศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ จึงเป็นการคาดหวังว่าจะเป็นหนทางไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้นหลังจากจบชั้นมัธยมปลายจากโรงเรียนชลกัลยานุกูล จังหวัดชลบุรีแล้ว เสกสรรค์สอบได้เป็นนักเรียนแลกเปลี่ยนโครงการ American Filed Service (AFS) ในขณะเดียวกันก็สามารถสอบเข้าเรียนในระดับอุดมศึกษาที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ด้วยความใฝ่ฝันที่จะเป็นปลัดอำเภอ อย่างไรก็ดี การเรียนต่อในมหาวิทยาลัยจำเป็นต้องใช้เงินทุนมากแต่เนื่องจากน้องของเสกสรรค์อีกสามคนยังอยู่ในวัยเรียน เสกสรรค์แก้ปัญหาค่าใช้จ่ายนี้ด้วยการพยายามขอยกยาคจน แต่เขาก็กลับได้ทุนเรียนดีจากธนาคารกรุงเทพถึงสามปีซ้อน กับเงินที่ทางบ้านให้มาเรียนอาทิตย์ละ 50 บาท แต่ก็ยังถือว่าเป็นนักศึกษาที่มีฐานะยากจน เพราะต้องใช้จ่ายในการกินอยู่และมีค่าใช้จ่ายในการเช่าที่พักอาศัยอีกด้วย

ก่อนที่เสกสรรค์จะเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัย เขาได้เดินทางไปยังเมืองวิสคอนซิน สหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ. 2510 ในฐานะนักเรียน AFS รุ่นปี พ.ศ. 2510 การเดินทางครั้งนี้ถือว่าเป็นการเดินทางจากบ้านไกลที่สุดครั้งแรกของเขาในขณะที่มีอายุ 18 ปี และเป็นความใฝ่ฝันที่อยากจะได้เห็นโลกตะวันตกด้วยตนเอง หลังจากได้เห็นภาพความงามของเมืองซอลส์เบียร์จากภาพยนตร์เรื่อง The Sound of Music โดยการเดินทางครั้งนี้นับว่าเป็นจุดเปลี่ยนในชีวิตครั้งหนึ่งของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ก็ว่าได้

ประเทศสหรัฐอเมริกาในช่วง พ.ศ. 2510-2511 อยู่ในภาวะสงครามอินโดจีน มีการเดินขบวนประท้วงสงครามเวียดนามของหนุ่มสาวอเมริกันอย่างต่อเนื่อง พร้อมกับเกิดเหตุการณ์ต่างๆ มากมาย เช่น การรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งประธานาธิบดี กระแสข่าวการตายของมาร์ติน ลูเธอร์ คิง และโรเบิร์ต เคนเนดี สำหรับเหตุการณ์รณรงค์ต่อต้านสงครามเวียดนามนั้นภาพหนุ่มสาวที่มีเสรีภาพดูน่าตื่นตาตื่นใจไม่น้อยสำหรับคนที่มาจากโลกเผด็จการทหาร ประกอบกับการเลือกตั้งประธานาธิบดีก็เป็นเรื่องแปลกใหม่สำหรับเด็กไทยที่ได้ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กับจอมพลถนอม กิตติขจร การเมืองในสหรัฐอเมริกาในช่วงเวลานั้นจึงทำให้เสกสรรค์เห็นภาพความแตกต่างระหว่างสังคมการเมืองไทยกับสหรัฐฯ

นอกจากนี้ ในช่วงเวลาที่เสกสรรค์ศึกษาที่สหรัฐอเมริกา ทำให้ได้รู้จักกับวัฒนธรรมตะวันตก และมีส่วนอย่างยิ่งในการสร้างแรงผลักดันทางความคิดทางการเมืองและสังคมให้เกิดขึ้น เนื่องจากผู้คนในเมืองชนบทรัฐวิสคอนซินมีความคล้ายคลึงกับชนบทของไทยหลายประการ ทั้งอุปนิสัยเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเป็นชุมชนที่ใกล้ชิดสนิทสนมดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน หากแต่จุดต่างที่สำคัญอยู่ที่แม่ชนบทของไทยและสหรัฐฯ เมืองชนบทรัฐวิสคอนซินจะมีความคล้ายคลึงกันในเรื่องของอุปนิสัย แต่ความสง่างามของผู้คนนั้นต่างกันอย่างยิ่ง ความสง่างามในที่นี้ หมายถึงความเชื่อมั่นในตนเองทั้งในความคิดและการใช้ชีวิต สังคมอเมริกันนั้นมีรากฐานจากความแตกต่างหลากหลาย ดังนั้น การอยู่ร่วมกันได้ของแต่ละชุมชนจึงขึ้นต่อขนบธรรมเนียม การเคารพในความต่าง นั่นก็หมายถึง การยอมรับเสรีภาพของปัจเจกชน ความเสมอภาคทางการเมือง และจากกฎหมายโดยเสมอหน้ากันนั่นเอง อีกทั้งวัฒนธรรมอเมริกันอีกประการที่โรงเรียนมัธยมวิสคอนซินซึ่งเสกสรรค์ได้พบนั้นคือการให้เกียรติผู้คนที่มีความแตกต่างโดยเฉพาะความต่างในเรื่องวัยวุฒิและคุณวุฒิ อาทิ จะพบว่าการเรียนการสอนในโรงเรียนนั้นครูจะให้เกียรตินักเรียน ทั้งการแสดงความคิดเห็นและการกระทำ เช่น ครูใหญ่ไม่เคยดูด่าว่าร้ายด้วยถ้อยคำรุนแรงต่อหน้าการภารโรง หรือนักเรียนที่มีความคิดแตกต่างจากครู ช้ายังกระตุ้นให้คิดต่างเสียด้วย อันที่จริงแล้วสิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างโรงเรียนไทยกับโรงเรียนในชนบทวิสคอนซินล้วนมีคำอธิบาย สังคมที่อยู่กับ

เผด็จการอำนาจนิยมมานานโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีระบบราชการทหารเป็นศูนย์อำนาจ จึงมีการนำหลักระเบียบวินัย ระบบอาวุโสแบบทหารมาใช้อยู่เกือบทุกระบบรวมไปถึงการสร้างคนในโรงเรียน เพียงแต่มีระดับความเข้มข้นต่างกัน ในโรงเรียนซึ่งเป็นบ้านหลังที่สองของเด็กจึงพบการบังคับตดแบบทหาร การบังคับให้เข้าแถวเคารพธงชาติ และหมายรวมไปถึงการแสดงความคิดเห็นที่ต้องคำนึงถึงระบบที่บังคับอยู่ ดังนั้น ผลผลิตจากโรงเรียนภายใต้ระบอบอำนาจนิยมก็คือเด็กที่มีความคิดไปในทางเดียวกัน ขาดความริเริ่มสร้างสรรค์ กล้าคิด กล้าตั้งคำถาม ในขณะที่เด็กชาวอเมริกันเติบโตมากับระบอบประชาธิปไตย บั๊จเจกชนนิยม ซึ่งมีข้อดีอยู่ที่เสรีภาพและความเสมอภาค

ข้อสรุปความ “ด้อยพัฒนา” ของไทยในเวลานั้นของเสกสรรค์จากประสบการณ์หนึ่งปีที่สหรัฐอเมริกา ก็คือ “ที่บ้านเมืองของผมไม่เจริญเท่าคุณ ก็เพราะมีการคอร์รัปชันของผู้นำประเทศ”²² แม้ว่าบั๊จเจกชนนิยมอเมริกันจะมีทั้งข้อดีและข้อเสีย หรือสังคมอเมริกันที่เสกสรรค์ได้พบจะไม่ใช่ว่าทั้งหมดของวัฒนธรรมอเมริกันหากแต่ข้อดีก็เป็นสิ่งที่เขาปรารถนาให้เกิดขึ้นในบ้านของตัวเอง ดังที่เขาได้กล่าวว่า

“...เรื่องของสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีของบั๊จเจกบุคคล...ผมรู้ชัดตั้งแต่ต้นว่าสังคมที่ผมต้องการอย่างน้อยก็ต้องมีสิ่งเหล่านี้เป็นองค์ประกอบ ไม่ใช่สังคมที่แบ่งชั้นวรรณะหรือใช้อำนาจตามอำเภอใจด้วยเหตุนี้ หลังจากเรียนจบไฮสคูลในอเมริกา และกลับมาอยู่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผมจึงไม่สามารถมองประเทศไทยด้วยสายตาที่เหมือนเดิม”²³

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2511 เสกสรรค์กลับมาศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในชั้นปีที่หนึ่ง ซึ่งมีความแตกต่างจากนักศึกษาทั่วไปตรงที่มีประสบการณ์เรียนรู้สังคมประชาธิปไตยจากอเมริกา และการใช้ภาษาอังกฤษที่ดีกว่านักเรียนไทยโดยทั่วไป มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในสมัยนั้นนักศึกษาชั้นปีที่หนึ่งทุกคนจะต้องมาเรียนร่วมกันที่คณะศิลปศาสตร์โดยแบ่งเป็นห้องย่อยๆ ส่วนเสกสรรค์สังกัดห้อง ปี ๑๔ แต่มักใช้เวลาส่วนใหญ่ในการเล่นกีฬาในโรงยิมเนเซียม โดย

²² เรื่องเดียวกัน, น.33.

²³ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “อารมณต์ตะวันตก”, ใน วิหารที่ว่างเปล่า, (กรุงเทพฯ : สามัญชน, 2544),

กล่าวว่า “ผมเล่นเพราะเบื่อห้องเรียน”²⁴ แต่หลังจากนั้นไม่นานความเบื่อก็ลดลงด้วยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองในระดับชาติครั้งแรก ซึ่งก็คือการเลือกตั้งในปี พ.ศ.2512 อันทำให้เขาเห็นภาพปัญหาสังคมไทยชัดเจนขึ้นที่ละน้อย

หลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2511²⁵ เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2511 ก็มีการกำหนดการเลือกตั้งทั่วไปขึ้นในวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2512 ซึ่งในขณะนั้นมีจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี จอมพลถนอมนั้นสืบทอดอำนาจต่อจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อปี พ.ศ. 2506 ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์เป็นลักษณะการปกครองที่เรียกว่า “ระบบพ่อขุนอุปถัมภ์” ซึ่งก็คือระบบที่มีนายทหารระดับสูงเป็นแกนหลักของอำนาจอุปถัมภ์ค้ำจุนทั้งข้าราชการทั่วไป นักการเมือง พ่อค้า มีจอมพลสฤษดิ์เป็นส่วนยอดกุมอำนาจบริหาร เป็นผู้นำที่มีบุคลิกแข็งแกร่ง ทรงอำนาจ เด็ดขาด แต่หลังการอสัญกรรมของจอมพลสฤษดิ์แม้จอมพลถนอมและพรรคพวกจะเข้ามาสืบทอดอำนาจแต่ก็ไม่อาจจะดำรงระบบนี้ให้คงอยู่ได้ยาวนาน เนื่องจากลักษณะเฉพาะของผู้หน้าที่แตกต่างกัน อีกทั้งสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมหลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ทำให้เกิดวิกฤตความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจต่างๆ ขึ้น ด้วยแรงบีบภายในกลุ่มอำนาจทำให้มีการยกเลิกธรรมนูญ พ.ศ. 2502 และประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ 8 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2511 เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2511 ซึ่งใช้เวลาว่างยาวนานถึง 9 ปี จากนั้นจึงมีการเลือกตั้งสภาเทศบาลกรุงเทพฯ-ธนบุรี ในวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2511 และการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2512 ถือเป็นกาเลือกตั้งครั้งแรกในรอบกว่า 10 ปี

ในการเลือกตั้งครั้งนี้มีการเปิดโอกาสให้ผู้สังเกตการณ์เลือกตั้งด้วยซึ่งนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จำนวนประมาณ 30 คน อาทิ คณิศ พันธุ์รักษ์ ธวัช มนูญธรรม โกศลฉันทิกุล เป็นต้น ได้รวมตัวกันตั้งกลุ่มนิสิตนักศึกษาอาสาสมัครสังเกตการณ์เลือกตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2511 และเปิดรับอาสาสมัครสังเกตการณ์เลือกตั้งโดยมีผู้สนใจเข้าร่วมกว่า 2,500

²⁴ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “อิฐก้อนนั้นมอบให้ความหวังดี”, ใน มหาวิทยาลัยชีวิต: บันทึกแห่งชีวิต จากคืนวันวัยเยาว์ ถึงวันคืนแห่งชะตากรรม, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสถาบันวิชาการ 14 ตุลา, 2546), น. 34.

²⁵โปรดดูสาเหตุของการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2511 ใน ลิขิตธีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองของไทย, พิมพ์ครั้งที่ 9. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย-ธรรมศาสตร์, 2547), น.197.

คน ประจำตามหน่วยเลือกตั้งในเขตกรุงเทพมหานครและธนบุรี²⁶ เสกสรรค์ได้เข้าร่วมในฐานะนักศึกษาสังเกตการณ์เลือกตั้งคนหนึ่ง โดยได้รับมอบหมายให้ไปสังเกตการณ์หน่วยเลือกตั้งในโรงเรียนโยธินบูรณะ เขาได้เล่าประสบการณ์ในวันนั้นว่า “...ตอนแรกทุกอย่างก็ดำเนินไปอย่างเรียบร้อย จนกระทั่งทหารกลุ่มหนึ่งเดินแถวกันเข้ามาลงคะแนน ผมจึงเริ่มมีงานทำ พวกเขาถามกันแซดว่าเบอร์ไหน มีหน้าซำยังถือหางบัตรออกมา ผมกรอกใบประท้วงยื่นให้กับผู้รับผิดชอบหน่วยใบแล้วใบเล่า นับตั้งแต่เกิดมาเป็นตัวเป็นตน ผมไม่เคยเห็นใครทำผิดกติกาซึ่งๆ หน้าอย่างนี้มาก่อน...”²⁷ ผลการประท้วงของเสกสรรค์เพื่อรักษากติกาการเลือกตั้งในวันนั้นไม่เป็นผลซ้ำยังถูกขวางปาด้วยก้อนอิฐก้อนหิน และคำด่าทอไล่หลัง “พวกมึงอย่ามาใหญ่ในเขตของกู”²⁸ เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าการเลือกตั้งในครั้งนั้นเป็นเพียงละครตบตาคนดูเพื่อรักษาอำนาจของผู้นำรัฐให้คงอยู่ เพราะเหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในหลายจุดของคูหาเลือกตั้ง โดยเฉพาะหน่วยเลือกตั้งในเขตทหาร

ผลการเลือกตั้งในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2512 พรรคสหประชาไทยซึ่งจอมพลถนอมให้การสนับสนุนอยู่ ชนะการเลือกตั้งได้เสียงข้างมากในสภาจำนวน 75 คน พรรคประชาธิปไตย 57 คน พรรคแนวประชาธิปไตย 7 คน พรรคแนวร่วมเศรษฐกิจ 4 คน พรรคประชาชน 2 คน ผู้สมัครอิสระ 72 คน เนื่องจากพรรคสหประชาไทยมีที่นั่งในสภามากที่สุดจึงเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาลและสนับสนุนให้จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ทั้งๆ ที่ไม่ได้ลงสมัครรับเลือกตั้ง การเลือกตั้งครั้งนี้จึงเป็นเพียงการสร้างภาพความชอบธรรมแก่รัฐบาลที่แม้จะมีรัฐสภาแต่ยังมีกองทัพกุมอำนาจอยู่ การบริหารประเทศครั้งนี้ไม่ได้ราบรื่นนัก เนื่องจากพรรคสหประชาไทยมีที่ท่าจะถอนการสนับสนุนรัฐบาลจอมพลถนอมอยู่หลายครั้ง อีกทั้งกลุ่มอื่นๆ ก็พยายามลิดรอนฐานอำนาจของเขา ในที่สุดคณะของจอมพลถนอม กิตติขจร ก็ทำรัฐประหารตัวเองเมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514

ในปี พ.ศ. 2512 เมื่อขึ้นชั้นปีที่สอง นักศึกษารัฐศาสตร์ทุกคนจะกลับมาเรียนที่คณะของตนหลังจากที่เป็นนักศึกษาคณะศิลปศาสตร์เป็นเวลาหนึ่งปี²⁹ คณะรัฐศาสตร์ในเวลานั้นแบ่ง

²⁶ จรัส ดิษฐาอภิชัย, ก่อนจะถึง 14 ตุลา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมฆขาว, 2546), น.46, 47.

²⁷ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, อิฐก้อนนั้นมอบให้ความหวังดี, น. 35.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 36.

²⁹ นักศึกษาปีหนึ่งทุกคนในขณะนั้นจะสังกัดคณะศิลปศาสตร์ จนกระทั่งขึ้นชั้นปีที่สองจึงจะกลับไปเรียนที่คณะของตน

ออกเป็นสี่แผนก คือ แผนกการต่างประเทศ แผนกบริหารรัฐกิจ แผนกการเมืองการปกครอง และ แผนกรัฐศาสตร์ศึกษา อันเป็นแผนกที่เปิดขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2511 มีเสน่ห์ จามริก เป็นอาจารย์หัวหน้าแผนก ซึ่งแผนกหลังนี้เองที่เสกสรรค์ศึกษาอยู่ โดยมีเพื่อนร่วมรุ่นเดียวกันเช่น สุรินทร์ พิศสุวรรณ, ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, ปรีดี บุญซื่อ, วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัลย์³⁰

การศึกษาในแผนกรัฐศาสตร์ศึกษามีลักษณะพิเศษต่างจากแผนกอื่น คือไม่ได้มุ่งเน้นผลิตคนเพื่อเข้าทำงานในระบอบราชการโดยเฉพาะกระทรวงมหาดไทยหรือกระทรวงการต่างประเทศตามที่เคยมีมา หากแต่มุ่งเน้นการผลิตนักวิชาการ หรือบุคคลที่มีอิสระทางความคิด โดยไม่ติดอยู่ในกรอบของจารีตระบอบราชการ โดยมีหลักการว่ารัฐศาสตร์คือการศึกษาอย่างเป็นอิสระ (Liberal Study) ดังนั้น นักศึกษาจึงควรมีอิสระในการแสดงออกทางความคิด ให้รู้จักตนเอง และพัฒนาตนเอง โดย 80% เป็นบุคลิกลักษณะที่นักศึกษาพัฒนาตนเอง มีเพียง 20% ที่มาจากการหล่อหลอมในห้องเรียน นักศึกษารัฐศาสตร์ศึกษาจึงมีบุคลิกที่ชัดเจน และมีบุคลิกแตกต่างกันในแต่ละคน มีความหลากหลาย แต่ภายใต้ความแตกต่างหลากหลายนั้น นักศึกษาต่างมีความเคารพซึ่งกันและกัน³¹

เนื้อหาวิชาของแผนกนี้ให้ความสำคัญกับการศึกษาปรัชญาและทฤษฎีการเมือง ความคิดทางการเมือง ซึ่งต่างจากก่อนหน้านั้นที่ไม่ค่อยพบการสอนทฤษฎีการเมืองมากนัก³² ส่วนวิธีการศึกษานั้นมีการอ่านตำราภาษาต่างประเทศ ให้เข้าถึง “Text” ต้นฉบับของความคิดโดยตรง ทำสารนิพนธ์ และเขียนรายงาน แผนกรัฐศาสตร์ศึกษามีอาจารย์ผู้สอนจำนวนไม่มากนัก นอกจาก

³⁰ ขจิต จิตตเสวี, “จากธรรมศาสตร์ถึงธรรมศาสตร์,” ใน ธรรมศาสตร์ 60 ปี, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537), น.173. ขจิตให้ข้อสังเกตว่าผู้ที่จบจากรัฐศาสตร์ศึกษาต่อมาได้เป็นนักวิชาการหลายคน

³¹ สัมภาษณ์ เสน่ห์ จามริก, 23 เมษายน พ.ศ.2550.

³² แผนกการเมืองการปกครองในสมัยนั้นให้ความสำคัญกับวิชาชีพนักปกครอง คือเน้นการสอนวิชากฎหมาย อาทิ กฎหมายอาญา กฎหมายปกครอง กฎหมายระหว่างประเทศ กฎหมายแพ่ง นอกจากนี้มีการเรียนสถาบันการเมือง ทฤษฎี ความคิดทางการเมืองบ้างเล็กน้อย ซึ่งนักศึกษาที่สนใจความคิดทางการเมืองจริงๆ ก็มักจะหาหนังสือมาศึกษาด้วยตัวเองมากกว่าที่จะเรียนจากห้องเรียน สัมภาษณ์ ณัฐพัฒน์ บำรุงฤทธิ์, 21 มิถุนายน พ.ศ.2551.

เสน่ห์ จามริก แล้วมี ชัช กิจธรรม³³ มาช่วยเหลือในการคัดเลือกนักศึกษา โดยอาศัยคะแนนเฉลี่ย และการสอบสัมภาษณ์ คัดเลือกรุ่นละ 10-12 คน นอกจากนี้ยังได้เชิญผู้สอนมาจากที่ต่างๆ เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และเชิญอาจารย์ชาวต่างประเทศที่สอนภาษาอังกฤษมาช่วยสอนด้วย อาทิ อาสาสมัครชาวแคนาดา เจอร์รี่ วิงค์ และ ริคกี้ แลมเบอร์กท์

การที่รัฐศาสตร์ศึกษามีการเรียนการสอนเกี่ยวกับทฤษฎีการเมืองของโลกตะวันตก ทำให้นักศึกษาได้มีโอกาสเรียนรู้ความคิดแปลกใหม่รอบด้านมากขึ้น รวมไปถึงครูผู้สอนก็มีลักษณะของนักวิชาการเต็มตัว ทำหน้าที่สอน ค้นคว้าวิจัย เขียนตำรา แปลตำรา ซึ่งต่างจากอาจารย์รัฐศาสตร์อื่นๆ ที่เป็นทั้งอาจารย์และข้าราชการตามกระทรวงในเวลาเดียวกัน³⁴ อาจกล่าวได้ว่าการเรียนในลักษณะนี้เป็นการทำทนายจารีตเดิมของคณะรัฐศาสตร์ที่เคยมีมาจากการสร้าง “ข้าหลวง” เข้าสู่กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงต่างประเทศมาเป็นการสร้าง “นักรัฐศาสตร์ นักคตินักวิชาการ” ที่มีเสรีภาพทางความคิด แผนกรรัฐศาสตร์ศึกษาจึงเป็นพื้นที่ของการก่อตัวทางภูมิปัญญาที่สำคัญของนักศึกษาจำนวนหนึ่ง³⁵ ผู้สำเร็จการศึกษาในแผนกนี้ในปัจจุบันต่างก็ประสบความสำเร็จในสาขาวิชาชีพของตน นอกจากนี้ อาจกล่าวได้ว่าแผนกรรัฐศาสตร์ศึกษามีอิทธิพลอย่างยิ่งในการก่อรูปทรงนะทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองของเสกสรรค์³⁶

ด้วยเหตุที่ทั้งครูและศิษย์แผนกรรัฐศาสตร์ศึกษาต่างก็เป็นจารีตใหม่ของคนรุ่นใหม่ๆ ดังนั้นจึงมีการกระทบกระทั่งกับจารีตเดิม เช่น การเผชิญกับการคัดค้านต่อต้านการจัดตั้งแผนกรรัฐศาสตร์ศึกษาระยะแรก ทั้งจากศิษย์เก่าและอาจารย์ในคณะรัฐศาสตร์ซึ่งเกือบทั้งหมดมีลักษณะเป็นปฏิกิริยาต่อการเปลี่ยนแปลง (reactionary)³⁷ วิชาที่สอนเกี่ยวกับประเทศจีน รัสเซีย จะถูกเพ่งเล็ง ถูกรายงานต่อรัฐบาล ในส่วนของนักศึกษา มีการแบ่งเป็นสองลักษณะคือ นักศึกษารัฐศาสตร์ศึกษาจะมีความเป็นเสรีนิยม มีความคิดต้องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม มากน้อย

³³ อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ เป็นศิษย์แผนกการต่างประเทศ รุ่นแรกๆ ของเสน่ห์ จามริก ซึ่งต่อมาได้เป็นคนบดี้ของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³⁴ ประจักษ์ ก้องกีรติ, และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ : การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), น.67.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, น.67.

³⁶ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “แลไปข้างหลัง: สำเนาชีวิตจากช่วงแสวงหา,” ใน บทบันทึกคัดสรร พ.ศ. 2527-2540, น.54.

³⁷ สัมภาษณ์ เสน่ห์ จามริก, 23 เมษายน พ.ศ.2550.

ต่างกันไป ในขณะที่นักศึกษาแผนกอื่นมีความเป็นอนุรักษ์นิยม ซึ่งก็คือมีความต้องการรักษาระบบจารีตอาวุโส รุ่นพี่ รุ่นน้อง วัฒนธรรมนิยมระบบราชการเอาไว้ ซึ่งทำให้นักศึกษาระทบกระทั่งกันบ้าง แต่ก็ยังคบหาสมาคมอยู่ร่วมกันได้ ส่วนเสกสรรค์ ประเสริฐกุล นั้นในความคิดเห็นของ เสน่ห์ จามริก มองว่าเสกสรรค์ในเวลานั้นอยู่ในกลุ่มนักศึกษาที่มีความคิดเสรีนิยม (Liberal) ค่อนข้างสูง “เป็นเสรีนิยมที่มีความคิดก้าวหน้า (Radical) มีความคิดต้องการการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคน แต่ไม่แน่ใจว่าถึงขั้นเป็น socialist หรือไม่ หากจะมีก็อาจมีน้อยมาก”³⁸

อย่างไรก็ตาม แผนกรัฐศาสตร์ศึกษาผลิตบัณฑิตได้เพียงสามรุ่น (รุ่น พ.ศ. 2511-2513) ก็ได้ยกเลิกไป ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะขาดแคลนผู้สอนและแรงกดดันจากสภาพสังคมทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย อาจารย์และนักศึกษารัฐศาสตร์ศึกษาถูกมองว่ากำลังจะเป็น “กบฏ” ต่อจารีตประเพณี ซึ่งจากการพิจารณาในกลุ่มนักศึกษารัฐศาสตร์ในช่วงเวลานั้นจะพบว่าสอดคล้องกับสภาพสังคมไทย คือ สภาพสังคมไทยทั่วไปในเวลาดังกล่าวมีลักษณะอนุรักษ์นิยมโดยพื้นฐาน วัฒนธรรม เช่น ระบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรมนิยมระบบราชการ ซึ่งคัดค้านหลักคิดแบบเสรีนิยมและสังคมนิยม ในขณะที่นักศึกษาหรือคนรุ่นใหม่เริ่มมีความคิดต้องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม ดังนั้นจึงเกิดการปะทะสังสรรค์ระหว่างสองแนวคิดนี้ ในที่สุดแผนกรัฐศาสตร์ศึกษายกเลิกไปในเวลาใกล้เคียงกับขบวนการนักศึกษาที่กำลังต่อสู้กับกระแสอนุรักษ์นิยม จากนั้นมีการนำวิชาต่างๆ ของหลักสูตรรัฐศาสตร์ศึกษาไปบรรจุไว้ในหลักสูตรของแผนกวิชาทฤษฎีและปรัชญาการเมือง และแผนกวิชาการเมืองการปกครองตั้งแต่ พ.ศ. 2514 เป็นต้นมา แม้ว่าหลักสูตรวิชาของรัฐศาสตร์ศึกษายังคงมีอยู่ต่อไป หากแต่หลักการของรัฐศาสตร์ศึกษาคือวิธีการสอนที่ให้อิสระนักศึกษาในการแสดงออกทางความคิด ให้รู้จักตนเองและพัฒนาตนเอง ไม่อาจจำรองอยู่ได้เหมือนในช่วงเวลาที่เป็นแผนกรัฐศาสตร์ศึกษา

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีมติพจน์ประจำคณะคือ “สามัคคี ประเพณี เป็นพี่น้อง” ซึ่งแสดงให้เห็นการปลูกฝังระบบอาวุโส รุ่นพี่ รุ่นน้อง อันเป็นจารีตเดิมที่มีมานานในอันที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานในหน่วยราชการปกครองต่อไป การปลูกฝังระบบนี้ต้องอาศัย

³⁸ เรื่องเดียวกัน.

แต่การอยู่กับพระสอนผมว่าคนที่ควรเคารพนั้นต้องมีคุณสมบัติบางอย่าง อย่างน้อยต้องมีศีลธรรม และความโอบอ้อมอารี แม้แต่นักเลงก็ยังถือศีลหลายข้อ”⁴⁰ หลังจากวันรับน้องใหม่ทำให้เสกสรรค์กลายเป็นที่เฟื่องเลี้ยงของรุ่นพี่บางคน กระทั่งเพื่อนบางคนก็ไม่กล้าที่จะคบหากับเขาด้วยกลัวว่าจะถูกรุ่นพี่เฟื่องเลี้ยงไปด้วย

ประเพณีการเชียร์และระบบอาวุโสของนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์นั้นเป็นที่ยอมรับของนักศึกษาส่วนใหญ่ในคณะ แต่ในขณะเดียวกันก็มีกลุ่มที่ต่อต้านอยู่ด้วย ซึ่งถือว่ามีจำนวนน้อยมาก และมักเป็นนักศึกษารัฐศาสตร์ศึกษา และกลุ่มสหภาพน้ำโดม โดยกลุ่มที่รักษาประเพณีสิ่งสีแดงคือกลุ่มรุ่นพี่ซึ่งมีอิทธิพลมาก และมองว่าหากใครไม่ร่วมกิจกรรมเชียร์ก็ไม่ถือว่าเป็นสิ่งสีแดง กลุ่มดังกล่าวนี้เองที่มีความเห็นว่าเสกสรรค์เป็นขบถต่อสิ่งสีแดง เป็นแกะดำในคณะ ในขณะที่เสกสรรค์ก็ไม่คบหาสมาคมกับกลุ่มเหล่านี้ ทั้งยังมีเรื่องชกต่อยอยู่เสมอ

ระบบอาวุโสของนักศึกษารัฐศาสตร์แม้จะเป็นเพียงกลุ่มน้อยในมหาวิทยาลัย หากแต่คือกระแสหลักในคณะที่ทำลายศรัทธาที่มีต่อมหาวิทยาลัยของเสกสรรค์ ประกอบกับในช่วงเวลานั้นสังคมนักศึกษาในความเห็นของเขาก็เต็มไปด้วยความฟุ้งเฟ้อ “มหาวิทยาลัยคล้ายกับโรงเรียนเตรียมผู้ดี มีปาร์ตี้ห้อง มีงานเลี้ยงที่โรงแรม มีการเต้นรำ ฟังดนตรีสุนทราภรณ์”⁴¹ งานบอลล์ลีลาศ งานฟุตบอลประเพณี การแต่งกายชุดนักศึกษาที่แยกให้เห็นสถานะที่แตกต่างจากคนทั่วไป ในขณะที่โลกภายนอกก็ร่วมมหาวิทยาลัยกลับเต็มไปด้วยปัญหาสังคม ปัญหาสงครามในประเทศเพื่อนบ้าน ดังนั้น นักศึกษาหลายคนก็อดอึดกับสภาพฟุ้งเฟ้อในมหาวิทยาลัยก็แยกตัวไปอาศัยความสงบตามห้องสมุดและถูกเรียกว่า “นักวิชาการ”⁴² ซึ่งรวมไปถึงเสกสรรค์ ที่นอกจากจะอยู่ที่ห้องสมุดแล้วก็มักจะอยู่ที่โรงยิมและโรงอาหารเสียเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับช่วงเวลานั้นเขาประสบอุบัติเหตุแขนหักจากการแข่งขันบาสเก็ตบอลทำให้ต้องใส่เฝือกอยู่หลายเดือน ดังนั้นโอกาสจะออกไปเล่นกีฬาอย่างเคยจึงหมดไปเหลือเพียงการอ่านหนังสือในห้องสมุด ผลพวงของ

⁴⁰ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, แลไปข้างหลัง: สำเนาชีวิตจากช่วงแสงเงา, น.46.

⁴¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “ท่าพระจันทร์เมื่อวันวาน,” ใน ธรรมศาสตร์ 60 ปี, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537), น.150-151.

⁴² ขจิต จิตตเสวี ได้กล่าวว่าค่านักวิชาการ ไม่ใช่คำสรรเสริญแต่อย่างใด โดยใช้เรียกนักศึกษา กลุ่มที่เบื่อหน่ายกับระบบอาวุโสสิ่งสีแดง โดยอาศัยห้องสมุดเป็นที่พักพิงหลัก โปรดดู “จากธรรมศาสตร์ถึงธรรมศาสตร์” ใน ธรรมศาสตร์ 60 ปี, น. 174.

การอยู่ในห้องสมุดซึ่งอันที่จริงแล้วก็ไม่ใช่เพราะหลบหลีกหามุมสงบเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ด้วยเพราะความชอบอ่านหนังสือที่มีมาตั้งแต่อยู่บางปะกงส่งผลให้เขาอ่านหนังสือทุกประเภท ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ นอกจากนี้การเรียนในสาขารัฐศาสตร์ศึกษาก็จำเป็นต้องอาศัยการอ่านตำราภาษาอังกฤษจำนวนมาก ห้องสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงเป็นมหาวิทยาลัยที่แท้จริงในการเรียนรู้ของเสกสรรค์มากกว่าห้องเรียนเสียอีกดังที่เขากล่าวว่า “ผมเรียนจบจากมหาวิทยาลัยนั้นแต่จริงแล้วคือเรียนจบจากห้องสมุดนั่นเอง”⁴³

ห้องสมุดธรรมศาสตร์มีหนังสือหลากหลายประเภทรวมไปถึงหนังสือต้องห้าม หนังสือ “ก้าวหน้า” ภาษาอังกฤษ เช่นงานเขียนของ คาร์ล มาร์กซ์, คาลิล ญิบรอล, แมกซิม กอร์กี้, หลูซิน, เซ กูเวรา หรือแม้แต่หนังสืออนุสรณ์เก่าของมหาวิทยาลัยที่ตีพิมพ์บทความของนักศึกษาฝ่ายซ้าย นอกจากนี้ยังมีวารสารที่รวบรวมบทความของนักเขียน “ก้าวหน้า” หลายคนเช่น ศรีบูรพา อิศรา อมันตกุล รมย์ รัตวิวัน สุวัฒน์ วรดิลก จิตร ภูมิศักดิ์ ทวีปวร เปลื้อง วรรณศรี พ. เมืองชมพู⁴⁴ จึงอาจกล่าวได้ว่าห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในสมัยนั้นเป็นแหล่งของการเรียนรู้ความคิด “ก้าวหน้า” ของโลกตะวันตกที่สมบูรณ์แห่งหนึ่งในประเทศไทย

นอกเหนือจากการอ่านเพื่อการเรียนในชั้นเรียน และการอ่านเพื่อความบันเทิงเริงรมย์แล้ว สิ่งที่เสกสรรค์ค้นหาจากการอ่านประการหนึ่งก็คือปรัชญาในเรื่องชีวิต “...สิ่งที่ผมอ่านในสมัยที่เป็นนักศึกษารัฐศาสตร์โดยส่วนมากมักแยกไม่ออกจากสถานการณ์ที่เราเรียกกันว่า ‘ยุคแสวงหา’ ซึ่งหมายถึงว่าอ่านเพื่อค้นหาคำตอบเกี่ยวกับความหมายของชีวิตอย่างหนึ่งกับค้นหาคำตอบเกี่ยวกับบ้านเมืองซึ่งเต็มไปด้วยการกดขี่ข่มเหงและความอยุติธรรมอีกอย่างหนึ่ง สรุปสั้นๆ คือ อ่านเพื่อจะตอบให้ได้ว่าชีวิตที่ดีคืออะไรและสังคมที่ดีเป็นแบบไหน...”⁴⁵ ดังนั้น หากสังคมที่ดีขึ้นอยู่กับการมีระบอบการเมืองที่ดีแล้ว ชีวิตที่ดีก็น่าจะสัมพันธ์กับการอยู่ในระบอบการเมืองที่ดีด้วยเหตุนี้เสกสรรค์จึงสนใจอ่านเกี่ยวกับระบอบการปกครองต่างๆ ในโลก สนใจเรื่องราวการปฏิวัติทั้งโลกเสรีนิยมและสังคมนิยม ทั้งระบอบการเมืองในอดีตและปัจจุบัน เช่นเรื่องราวของจีน รัสเซีย กรีกร ละตินอเมริกา อ่านงานเพลโต, คาร์ล มาร์กซ์, เซ กูเวรา, เว่ยหลง, เหมา เจ๋อตุง และสนใจ

⁴³ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, ความทรงจำเกี่ยวกับห้องสมุดธรรมศาสตร์, น. 83.

⁴⁴ ประจักษ์ ก้องกีรติ, และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ : การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ, น.432.

⁴⁵ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, ความทรงจำเกี่ยวกับห้องสมุดธรรมศาสตร์, น.81.

งานวรรณกรรมเช่น คาลิล ญิบรอล, แมกซิม กอร์กี้, หลู่ซิน, เฟอร์ล เฮส บัก, จอห์น สไตน์เบ็ค, ดอน คิโฮเต้, ดอสโตเยฟสกี, อันโตนิ เซคอฟ, ฌอง-ปอล ซาทร์, เซอร์วานเตส, อัลแบร์ กามู, เปาโล แพร์รี, อิวาน อิลลิช, เออร์เนสต์ เฮมิงเวย์, จูเลียส ไนเยเยเร ฯลฯ โดยงานที่น่าจะมีอิทธิพลต่อ เสกสรรค์น่าจะเป็นงานที่ชื่อ “การศึกษาสำหรับผู้กดขี่” ของเปาโล แพร์รี มากกว่างานของเหมา เจ๋อตุง ซึ่งมีอิทธิพลต่อขบวนการซ้ายไทยสายพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.)

งานวรรณกรรมมนุษยนิยม หรืองานเขียนเกี่ยวกับระบอบการเมืองและการปฏิวัติ ดังกล่าวนี้อีกส่วนหนึ่งได้ส่งผลกระทบต่อความคิดของปัญญาชนไทยสมัยนั้น โดยเริ่มตั้งคำถามต่อสภาพ ความจริงในสังคมไทย ตั้งแต่คำถามถึงบทบาทของนักศึกษาปัญญาชนที่ลี้ล้นมองตนเองสูงส่ง พร้อมก้าวไปสู่ตำแหน่งส่วนบนของสังคมในฐานะชนชั้นนำ ตั้งคำถามถึงการเรียนในมหาวิทยาลัย ที่ไม่สามารถจะทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก และปัญหาต่างๆ ในสังคมขณะนั้นทั้งความยากจน ผลกระทบจากสงครามเวียดนาม ไม่สามารถหาคำตอบได้จากห้องเรียน⁴⁶ ในขณะที่นักศึกษาอยู่ใน ส่วนของความได้เปรียบ มีชีวิตที่หรูหราฟุ่มเฟือยทำให้เกิดกระแส “ความรู้สึกผิดเป็นหนี้สังคม” ดังเช่นปรากฏบทกวี “เพลงเถื่อนแห่งสถาบัน” ของวิทยากร เชียงกูล นอกจากนี้ประเด็นสัมมนาใน มหาวิทยาลัยที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2510-2513 นอกจากประเด็นการเมืองแล้วยังมีประเด็นที่ เกี่ยวกับบทบาทของนักศึกษาในทางสังคม ทางการเมือง และการพัฒนาประเทศ⁴⁷ ซึ่งปลูกสำนึก ให้นักศึกษาเข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงสังคม ดังนั้น “ยุคแสวงหา” ในความคิดของ เสกสรรค์จึงเริ่มด้วยความรู้สึกผิดที่จะต้องก้าวเดินไปสู่โครงสร้างสังคมที่ตัวเองได้เปรียบ⁴⁸ จนใน ที่สุดก็ตัดสินใจปฏิเสธปริญญา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในช่วงก่อนวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 มีนักศึกษาจำนวน หนึ่งที่สนใจการค้นหาคำตอบของความหมายของชีวิต คุณค่าความเป็นคน และสนใจปัญหา บ้านเมืองและสังคม รวมตัวกันเป็น “กลุ่มอิสระ” เช่นกลุ่มเศรษฐกิจ กลุ่มนิติศึกษา สภาหน้าโดม กลุ่มผู้หญิง นอกจากนี้ในมหาวิทยาลัยอื่นๆ เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

⁴⁶ ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะครูผู้สอนมักมาจากหน่วยงานราชการ เนื้อหาการสอนเป็นแบบอนุรักษ์นิยม เสนอมุมมองแบบเดียวกับรัฐบาล ทำให้การเรียนการสอนขาดการวิพากษ์วิจารณ์ จนนักศึกษาเริ่มรู้สึก เบื่อหน่ายเพราะห้องเรียนไม่มีคำตอบที่พวกเขาแสวงหา

⁴⁷ จวัล ดิษฐาอภิขัย, ก่อนจะถึง 14 ตุลา, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมฆขาว, 2546), น.10, 11.

⁴⁸ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, ท่าพระจันทร์เมื่อวันวาน, น.153.

มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็มีการรวมกลุ่มลักษณะเดียวกันนี้ เช่นกัน อาทิ สภาอากาศ กลุ่มโซดัสใหม่ ชมรมคนรุ่นใหม่ กลุ่มนักศึกษาหัวก้าวหน้า เป็นต้น โดยในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2513⁴⁹ “กลุ่มสภาน้ำโดม” ของธรรมศาสตร์ได้เปิดการสนทนาอย่างเป็นทางการ ซึ่งมีสมาชิกก่อตั้งไม่เกิน 10 คนและเป็นนักศึกษารัฐศาสตร์เสียเป็นส่วนใหญ่ โดยมีจรัล ดิษฐาอภิชัย นักศึกษารัฐศาสตร์เป็นแกนกลาง ในระยะแรกมีสมาชิกร่วมก่อตั้ง อาทิ ธีัญญา ชุณชฎาธาร, ปรีดี บุญซื่อ, ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, พรชัย วีระณรงค์, ชวลิต ณ นคร, ทรงยศ แวงหงษ์, บัณฑิต เองนิลรัตน์ และ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล⁵⁰

สภาน้ำโดมเป็นกลุ่มศึกษาการเมืองกลุ่มแรกของธรรมศาสตร์ในลักษณะกลุ่มสนทนาการเมือง เป็นการรวมกลุ่มกันแบบหลวมๆ ไม่ใช่กลุ่มที่อยู่ในรูปชมรมที่เป็นทางการของมหาวิทยาลัย⁵¹ โดยอาศัยสนามหญ้าหน้าตึกโดม⁵² เป็นที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็น

⁴⁹ จรัล ดิษฐาอภิชัย, “ก่อนจะถึง 14 ตุลา,” น.75 ในเรื่องปีที่มีการก่อตั้งสภาน้ำโดมนั้นเสกสรรค์ เชื้อว่าน่าจะต้องขึ้นช่วงปลายปีการศึกษา 2512 (ใน “แลไปข้างหลัง: สำเนาชีวิตจากช่วงแสวงหา,” บทบันทึก คัดสรร พ.ศ.2527-2540, น, 55) ส่วนความทรงจำของธเนศ อาภรณ์สุวรรณ นั้นสภาน้ำโดมได้เชิญ ประพันธ์ศักดิ์ กมลเพชร มาร่วมเสวนาด้วยเป็นรายแรกๆ ในช่วงก่อนการเลือกตั้ง ซึ่งถ้าใช้กรณีการเชิญ ประพันธ์ศักดิ์ ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นหลัก จะพบว่าประพันธ์ศักดิ์ลงเลือกตั้งซ่อม ส.ส. ชัยนาทในเดือนสิงหาคม ปี พ.ศ. 2513 และเลือกตั้งซ่อม ส.ส. กทม. ในปี พ.ศ. 2514 ดังนั้น ถ้าสภาน้ำโดมเชิญประพันธ์ศักดิ์มาเสวนา ก่อนการเลือกตั้งซ่อม ส.ส. ชัยนาทปี พ.ศ. 2513 สภาน้ำโดมก็น่าจะตั้งขึ้นปลายปี พ.ศ. 2512- เดือนสิงหาคม พ.ศ.2513 แต่ถ้าเชิญประพันธ์ศักดิ์มาเสวนาก่อนเลือกตั้งซ่อม ส.ส. กทม.ปี 2514 สภาน้ำโดมก็น่าจะตั้งขึ้น ปลายปีพ.ศ. 2513 ตรงกับข้อมูลที่ จรัล ดิษฐาอภิชัย และธีัญญา ชุณชฎาธาร อ้าง

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, น.74.

⁵¹ กลุ่มที่เป็นทางการของมหาวิทยาลัยในช่วงเวลานั้นถือว่ามีอิสระน้อย มักจะถูกแทรกแซงจากทางมหาวิทยาลัยและจากการตรวจสอบของรัฐ ดังนั้น กลุ่มอิสระในมหาวิทยาลัยจึงมีบทบาททางการเมืองมากกว่า กลุ่มที่เป็นทางการ. สัมภาษณ์ สมาน เลิศวงศ์รัฐ, 9 มิถุนายน พ.ศ.2551.

⁵² จุดเริ่มต้นของสภาน้ำโดมมาจากการรวมกลุ่มของนักศึกษาบริเวณใต้ถุนสโมสรนักศึกษาซึ่งปัจจุบันก็คือโรงอาหารหน้าคณะรัฐศาสตร์ เป็นที่ชุมนุมของคนที่สนใจปัญหาบ้านเมืองจากหลายคณะโดยมาก เป็นนักกิจกรรม และนักศึกษารัฐศาสตร์ศึกษา โดยแต่ละคนจะมีเรื่องมาถกกันทั้งที่มาจากอ่านตำราและจากข่าวสารเหตุการณ์ปัจจุบัน คนที่จะมาเป็นประจำทุกวันเช่นปรีดี บุญซื่อ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ จรัล ดิษฐาอภิชัย เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. สัมภาษณ์ ขจิต ติกษมัต, 21 กรกฎาคม พ.ศ.2551.

การเมืองสัปดาห์ละครั้ง มีการเชิญบุคคลต่างๆ มาร่วมสนทนาด้วย⁵³ เพื่อดึงดูดความสนใจ นักศึกษาให้หันมาสนใจปัญหาบ้านเมือง สภาพหน้าโดมเริ่มเป็นที่รู้จักกว้างขวางจากกรณีต่อต้าน ความฟุ้งเพื่อกิจกรรมฟุตบอลประเพณีจุฬา-ธรรมศาสตร์ และต่อมากลุ่มนี้ได้กลายเป็นกำลังหลัก ในการต่อสู้เดือนตุลาคม แม้เสกสรรค์จะเข้าร่วมกิจกรรมกับสภาพหน้าโดมแต่ก็มีบทบาทไม่มากนัก⁵⁴ กิจกรรมที่เสกสรรค์ทำร่วมกับกลุ่มสภาพหน้าโดมเช่น การเคลื่อนไหวคนงานและคนจนในสลัม กรุงเทพฯ⁵⁵ การสอนหนังสือให้กับเด็กที่ทำหน้าที่เสิร์ฟอาหารในมหาวิทยาลัยช่วงเวลากลางคืน โดยมีความคาดหวังว่าเด็กๆ เหล่านี้จะสามารถสอบเทียบศึกษาต่อในชั้นที่สูงขึ้นไปได้

นอกจากการเข้าร่วมกับสภาพหน้าโดมแล้ว ในชั้นปีที่สาม พ.ศ.2513 เสกสรรค์ได้รับ เลื่อนให้เป็นหัวหน้าห้องรัฐศาสตร์ศึกษา พร้อมกับเป็นคณะกรรมการนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ และเป็นประธานชุมนุมสัมมนาคณะรัฐศาสตร์ ประจำปีการศึกษา 2513 ต่อจากอุดม ชันท์แก้ว เสกสรรค์ได้อาศัยระบบในคณะรัฐศาสตร์เป็นช่องทางสร้างบรรยากาศตื่นตัวทางการเมือง พร้อมกับเผยแพร่ความรู้ทางการเมืองให้กับผู้สนใจ เขาได้แง่คิดนี้มาจากอานันท์ กาญจนพันธุ์ ประธาน นักศึกษารัฐศาสตร์ในขณะนั้น และอุดม ชันท์แก้ว ซึ่งกำลังจะจบการศึกษา ดังนั้น เสกสรรค์และ เพื่อนๆ อาทิ อุดม ชันท์แก้ว อรวรรณ เดชธำรง วรชัย อิศวดีดิถกุล สมพงษ์ อะนุ สุรัชย์ พิพัฒน์ศิริศักดิ์ ฯลฯ กว่า 40 คน⁵⁶ ได้ริเริ่มโครงการนิทรรศการวิชาการขึ้นเมื่อ 17-22 สิงหาคม พ.ศ. 2513 โดยใช้พื้นที่ตึกคณะรัฐศาสตร์นำเสนอเนื้อหาสังเขปของวิชาที่เรียน มีการฉาย ภาพยนตร์สารคดีที่หยิบยืมมาจากสถานทูตต่างๆ ผลจากการสัมมนาได้ถูกรวบรวมไว้ในหนังสือชื่อ “การเมือง”⁵⁷ เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้มาจากการค้นคว้าของนักศึกษา เช่น ขจิต จิตตเสวี ทรงยศ

⁵³ เช่น ชำนาญ ยุวบูรณ์ กมล สมวิเชียร ในระยะหลังมีการเชิญนายสัญญา ธรรมศักดิ์ มาร่วม พูดคุยด้วย ดู วิมลพรรณ ปิตธวัชชัย, สัญญา ธรรมศักดิ์ คนของแผ่นดิน. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2546), น. 166.

⁵⁴ เสกสรรค์เข้าร่วมสภาพหน้าโดมมากขึ้นในช่วงหลังคือในช่วงที่มีสมาชิกรุ่นน้องเข้ามา เช่น เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ วิชัย บำรุงฤทธิ์ โพงง ไหลสกุล อรรถวิบูล ศรีสุวรรณนท์ นิภาพรรณ พัฒนไพบูลย์

⁵⁵ เสกสรรค์เคยไปเคลื่อนไหวชาวสลัมกับองค์กรคาทอลิกในปี พ.ศ. 2515 หลังจากลาออกจาก องค์กรดังกล่าวก็ยังติดต่อสัมพันธ์กับผู้นำกรรมกรบางคน ซึ่งจากความทรงจำของเสกสรรค์ เขาคือคนที่พา สมาชิกสภาพหน้าโดมรุ่นหลังไปโยกโยกกับคนจนเหล่านี้

⁵⁶ ชุมนุมสัมมนาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, การเมือง, 2513, น. ประธานแถลง.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน.

แหวหงส์ คุ่ม เมลาลานนท์ ธเนศ อภรณ์สุวรรณ มัณฑนี ลิ้มปะพันธ์ สุริยา สุคนธ์จันทร์ สุชิน ตันติกุล เป็นต้น ในเล่มมีหัวข้อต่างๆ เช่นการเมือง ปรัชญาการเมือง สังคมวิทยาการเมือง การเมืองไทย ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การปกครองเปรียบเทียบ เป็นต้น ซึ่งในบทบรรณาการของหนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดพิมพ์ว่าเป็นไปเพื่อเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการ รัฐศาสตร์แก่บุคคลทั่วไปให้กว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่ในเวลานั้น⁵⁸ หนังสือการเมือง และนิทรรศการวิชาการโดยชุมนุมสัมมนาคณะรัฐศาสตร์นี้อาจถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นผลงานทางวิชาการครั้งแรกของเสกสรรค์ แต่ความจริงจังในด้านนี้ไปปรากฏอีกครั้งเมื่อได้รับการชักชวนจากปทุมพร วัชรเสถียร อาจารย์จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้มาเขียนบทความทางวิชาการให้กับวารสารของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ฯ ในเวลาต่อมา

กิจกรรมนักศึกษาในช่วงก่อน 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นอกจากการรวมกลุ่มเป็นชมรมต่างๆ หรือการจัดสัมมนาวิชาการแล้ว กิจกรรมหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยมทำกันมากก็คือการผลิตหนังสือขายในหมู่นักศึกษาที่เรียกว่า “หนังสือเล่มละบาท” หรือสิ่งพิมพ์ขนาด 8 หน้ายก หนาไม่เกิน 50 หน้า พิมพ์ด้วยกระดาษปรู๊ฟ ปกกระดาษอาร์ต มีเนื้อหาทั้งที่เป็นการเมืองและไม่เป็นการเมือง ในระยะแรกหนังสือเล่มละบาทผลิตขึ้นเพื่อหารายได้เข้าชมรมต่างๆ เพื่อนำไปจัดกิจกรรมรับน้องใหม่ หรือออกค่ายอาสาพัฒนาชนบท โดยนำออกขายบริเวณประตูทางเข้ามหาวิทยาลัย⁵⁹ กลุ่มที่ผลิตหนังสือมีอยู่หลายกลุ่มเช่น กลุ่มวรรณศิลป์ กลุ่มยูงทอง กลุ่มไอเสก กลุ่มสภาน้ำโดม โดยเฉพาะกลุ่มหลังนี้ได้ผลิตหนังสือที่ได้รับความนิยม 2 เล่มสำคัญคือ “คัมภีร์” และ “ภัยขาว” โดย “คัมภีร์” มีจุดเด่นประการหนึ่งอยู่ที่ข้อความหน้าแรกของหนังสือ “WHERE THE STUDENTS LEAD, THE PEOPLE WILL FOLLOW”⁶⁰ ส่วน “ภัยขาว” มุ่งวิจารณ์อิทธิพลของสหรัฐอเมริกาในประเทศด้วย

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, น. บทบรรณาการ.

⁵⁹ สำหรับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปัจจุบันยังมีการผลิตหนังสือซึ่งมีลักษณะดังกล่าวอยู่บ้าง เช่น “เม็ดเลือดแดง” “สูงลิ่ว” ของคณะรัฐศาสตร์ ทั้งผลิตเพื่อแจกและขายในราคาราว 5 บาท แต่โดยส่วนใหญ่ นักศึกษามักจะทำสมุดเปล่า เลื่อยัด กระเป๋า ที่มีชื่อหรือสัญลักษณ์มหาวิทยาลัยเป็นองค์ประกอบออกขาย เพื่อหารายได้เข้ากลุ่มชมรม ซึ่งแสดงให้เห็นความแตกต่างของยุคสมัยได้อย่างชัดเจน

⁶⁰ ธเนศ อภรณ์สุวรรณ, วรรณกรรมในชีวิต: ชีวิตในวรรณกรรม, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, 2539), น.36.

พัฒนา โดยรวมแล้วเป็นการเสนอความคิดต่อต้านรัฐและสังคมซึ่งคนรุ่นใหม่มีภารกิจที่จะต้องกระทำ⁶¹

กิจกรรมที่เสกสรรค์ได้ทำในระหว่างการเป็นนักศึกษา อาทิ การจัดนิทรรศการ จัดพิมพ์หนังสือ สอนหนังสือเด็ก แนะนำการศึกษาต่อ⁶² หรือการเข้าร่วมกับสภาหน้าโดม ส่วนหนึ่งอาจมาจากสำนึกต่อส่วนรวม ความรู้สึกผิด เป็นหนี้สังคม กิจกรรมที่ทำจึงมีเป้าประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้และให้โอกาสกับเด็กยากไร้ ตลอดจนปลูกสำนึกทางการเมืองให้กับสังคมนักศึกษา แต่ผลของกิจกรรมต่างๆ ไม่ได้ประสบผลตามที่คาดหมายไว้เท่าใดนัก ประกอบกับเมื่อขึ้นปีที่สี่ความเบื่อหน่ายสภาพในมหาวิทยาลัย เบื่อหน่ายห้องเรียนเริ่มมีมากขึ้นเรื่อยๆ⁶³ อีกทั้งเพื่อน ๆ ของเสกสรรค์ต่างก็ได้ทุนไปศึกษาต่อต่างประเทศทำให้ห่างหายกันไปหลายคน ส่วนความใฝ่ฝันจะเป็นปลัดอำเภอ นั้นได้ล้มเลิกไปเมื่อได้รู้จักกับระบบอาวุโสสิงห์แดง ต่อมาปลายปีการศึกษา 2514 เสกสรรค์ก็ล้มป่วยต้องเข้ารับการผ่าตัด ผลจากความไม่ยอมเข้าห้องเรียนกับการป่วย ทำให้เขาเรียนไม่จบในปีนั้นทั้งที่มีโอกาสจะได้เกียรตินิยม จนกระทั่งต้นปี พ.ศ. 2515 เสกสรรค์จึงตัดสินใจปฏิเสธปริญญาออกไปแสวงหาชีวิตนอกมหาวิทยาลัย อาศัยสังคมภายนอกเป็น “มหาวิทยาลัยชีวิต”

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, น.40.

⁶² เสกสรรค์เป็นประธานชมรมโดมจะเชิงเทรา เคยไปแนะนำการศึกษาให้กับนักเรียนชั้นมัธยมปลายของโรงเรียนประจำจังหวัดจะเชิงเทรา ร่วมกับกลุ่มเพื่อน เช่น จรัล ดิษฐาอภิชัย ชวชาติ นัยยะแพทย์ สุรชัย พิพัฒน์ศิริศักดิ์ ซึ่งที่น่าสนใจก็คือแทนที่จะแนะนำสนับสนุนให้นักเรียนเข้าศึกษาต่อมหาวิทยาลัยตามกระแสขณะนั้น กลับเสนอความคิดเชิงอุดมคติไม่ให้นักเรียนสนใจสอบเข้ามหาวิทยาลัย โปรดดู จรัล ดิษฐาอภิชัย, ก่อนจะถึง 14 ตุลา, น.88.

⁶³ เสกสรรค์เบื่อหน่ายห้องเรียนเพราะเขาหาเหตุผลไม่ได้ว่าจะเรียนไปเพื่ออะไร เขาเคยตั้งคำถามถามอาจารย์เสนห์ จามริก ว่าเรียนไปทำไมไม่เห็นมีประโยชน์อะไรนอกจากพูดกันอยู่ในห้องทำไมไม่ทำอะไรสักอย่างเพื่อแก้ปัญหาบ้านเมือง อาจารย์เสนห์ จึงตอบว่า “คุณจะให้ผมไปไฮด์ปาร์กสนามหลวงนี้” “นั่นก็ดีกว่าคุยกันอยู่แค่นี้” เสกสรรค์ตอบ ในขณะที่อาจารย์หัวหน้าแผนกรัฐศาสตร์ศึกษาเดินออกจากห้องเรียนตามมาด้วยเสียงตำหนิเจ้าของคำถาม จากเพื่อนร่วมห้อง หลังจากนั้นสี่ปีต่อมาเสกสรรค์ก็มาเรียนอยู่ในห้องเรียนในฐานะเดียวกับเสนห์ จามริก ในขณะที่ผู้เป็นครูของเขากลายเป็นผู้มีตำแหน่งสูงในองค์กรเพื่อแก้ปัญหาสิทธิมนุษยชนตามรัฐธรรมนูญ เสกสรรค์เล่าเหตุการณ์ในวันนั้นไว้ใน แลไปข้างหลัง: สำเนาชีวิตจากช่วงแสวงหา, น. 61.

“มหาวิทยาลัยชีวิต”⁶⁴ คือชื่อความเรียงอัตชีวประวัติ ของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล เพื่อบอกเล่าเรื่องราวผลพวงของการขบถต่อชีวิตนักศึกษามหาวิทยาลัยในช่วงปี พ.ศ. 2515 ออกมาเผชิญโลกนอกรั้วมหาวิทยาลัย ซึ่งการจะหางานทำด้วยวุฒิต่ำกว่าปริญญาตรีในยุคนั้นค่อนข้างลำบาก เสกสรรค์ไม่มีงานทำราวสี่เดือน และด้วยความที่เป็นคนหยิ่งทะนงในศักดิ์ศรี และกลัวความพ่ายแพ้ยิ่งกว่าสิ่งใด เขาจึงไม่คิดที่จะพึ่งพาเงินของคนอื่นโดยเฉพาะจากแม่ จนในที่สุดก็ได้ทำงานกับกลุ่มพระคาทอลิก ซึ่งเป็นองค์กรช่วยเหลือคนยากจนด้วยการอบรมวิธีจัดตั้งคนยากจนเพื่อให้ช่วยเหลือตนเองได้ โดยมีค่าตอบแทนไม่มากนัก แต่เนื่องจากปัญหาเรื่องภาษาในการปฏิบัติงานที่ประเทศมาเลเซียและความขัดแย้งกับครูฝึกชาวอเมริกันเชื้อสายญี่ปุ่น ทำให้เขาตัดสินใจลาออกจากงาน

ต่อมาในปีเดียวกันนี้ เสกสรรค์ได้ทำงานที่ตนเองถนัดนั่นก็คืออาชีพนักเขียนในหนังสือ “วิทยาสาร” ของห้างไทยวัฒนาพานิชซึ่งมีนักเขียนชื่อดังหลายคนเช่น เปลื้อง ณ นคร, ชูเกียรติ อุทกพันธุ์, เสถียร จันทิมาธร, ดาราวัลย์ เกษทอง, อรุณ วัชรระสวัสดี โดยผลงานชิ้นแรกของเสกสรรค์คือ สารคดีขนาดยาวเกี่ยวกับสงครามเวียดนามที่ชื่อ “สงครามอินโดจีน” อย่างไรก็ตามระหว่างทำงานที่วิทยาสารเขายังคงทำงานมอดชนช่วยเหลือชาวบ้านตามสลัมต่างๆ ในเมืองอยู่ด้วยเป็นครั้งคราว ในช่วงเวลาที่เสกสรรค์ทำงานให้กับหนังสือวิทยาสาร เขาได้เงินเดือนสองพันบาท ดังนั้นจึงเช่าบ้านหลังหนึ่งในอัตราค่าเช่าเดือนละ 700 บาท ร่วมกับเพื่อนและรุ่นน้องซึ่งผู้มาอาศัยต่างเป็นเพื่อนเป็นรุ่นน้องจากธรรมศาสตร์ที่มีฐานะยากจน ทั้งหมดอยู่ร่วมกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อาทิ วิชัย บำรุงฤทธิ์ วิศิษฐ์ วังวิญญู ธานินทร์ พิษญากร นิภาพรรณ พัฒนไพบูลย์ บ้านหลังนี้เป็นบ้านไม้สองชั้น เชิงสะพานซังฮี้ฝั่งธนบุรี สภาพของบริเวณ “บ้านแสงจันทร์”⁶⁵ เป็นสภาพพื้นที่ชั้นแฉะ ใกล้เคียงแถวและมีโรงกลึงส่งเสียงรบกวนตลอดทั้งวัน หากแต่ที่บ้านหลังนี้เป็นความภูมิใจของเสกสรรค์อย่างมาก ต่อมาไม่นานบ้านหลังนี้ก็มีสมาชิกเพิ่มอีกหลายคนแวะเวียนมาพบปะพูดคุยเป็นครั้งคราว เช่น สมาน เลือดวงหัด เริงไชย พุทธาโร ประชา หุตานุวัตร ธนะศักดิ์ ฤกษ์เจริญพร นิรันดร์ สุขวัฒน์ รัชณี วงศานุพัฒน์ นอกจากนี้ยังมีนักเรียนนักศึกษารุ่นน้องที่แวะเวียนมาพบปะพูดคุยกันหลากหลายประเด็นโดยเฉพาะเรื่องคุณค่าชีวิตและปัญหาสังคม เช่น กลุ่มยุวชน

⁶⁴ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “มหาวิทยาลัยชีวิต,” ใน มหาวิทยาลัยชีวิต: บันทึกแห่งชีวิตจากคืนวันวัยเยาว์ ถึงวันคืนแห่งชะตากรรม, น.53-73.

⁶⁵ ซึ่งตั้งชื่อตามต้นแสงจันทร์ที่คนในบ้านร่วมกันปลูก

สยาม กระทั่งบ้านแสงจันทร์ได้ชื่อว่าเป็นที่รวมตัวพบปะพูดคุยของคนรุ่นหนุ่มสาวที่มีความคิดคล้ายๆ กันในเวลานั้น โดยเฉพาะในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม มีจำนวนคนหนุ่มสาวมาพบปะพูดคุยมากขึ้นเช่นกลุ่มสหพันธ์นักศึกษาเสรี ต่อมาได้มีบ้านลักษณะคล้ายคลึงกับบ้านแสงจันทร์คือ “บ้านมะละกอ” เป็นบ้านชุมนุมของนักเรียนมัธยมที่สนใจปัญหาบ้านเมืองมาอยู่รวมกัน ส่วนชื่อมะละกอนั้น ได้รับแรงบันดาลใจมาจากบทกลอนบทหนึ่งของเสกสรรค์คือ “บทกล่อมขวัญมะละกอ” และบ้านมะละกอนี้ได้ผลิตหนังสือโรเนียวออกขายเช่นเดียวกับบ้านแสงจันทร์⁶⁶

ต่อมา เสกสรรค์ลาออกจากวิทยาสารเมื่อประมาณต้นปี พ.ศ. 2516 จึงทำให้เขาต้องประสบปัญหาเรื่องค่าใช้จ่าย ดังนั้น เขาและเพื่อนบ้านแสงจันทร์จึงหาวิธีแก้ปัญหาด้วยการผลิตหนังสือออกขายในนามชมรมหนังสือแสงจันทร์ ซึ่งตีพิมพ์งานเขียนของเสกสรรค์ และงานแปลหรือบทสัมภาษณ์ โดยมีผลงานที่สำคัญเช่น “คอร์รัปชันในประเทศไทย” “สงครามอินโดจีน” “มนุษยธรรมกับการต่อสู้ทางชนชั้น” “เสียงข้างประชาชน” “การศึกษาเพื่อมวลชน”⁶⁷ “สวนศาสตร์” เป็นต้น หากแต่ภายหลังจากเหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ. 2519 ได้ไม่นานสมาชิกในบ้านแสงจันทร์ก็แยกย้ายกันไป

ในช่วงเวลาภายหลังการลาออกจาก “วิทยาสาร” เสกสรรค์ได้ไปบวชอยู่ที่วัดมหาธาตุ ในช่วงระยะสั้นๆ ซึ่งทำให้เขาได้มีโอกาสฝึกวิปัสสนากรรมฐานเป็นครั้งแรก จากนั้นชูเกียรติ อุทกพันธุ์ ได้ชวนให้เสกสรรค์ไปร่วมงานกับเขาที่การเคหะแห่งชาติ แต่ด้วยเหตุที่งานดังกล่าวรับผิดชอบเฉพาะคนที่มีวุฒิปริญญาตรี เขาจึงตระหนักได้ว่าเมื่อไม่มีวุฒิกการศึกษาปริญญาตรีก็ยากนักที่จะมีโอกาสทำงานที่ตนเองต้องการ ในที่สุดเขาก็ตัดสินใจกลับคืนสู่ชีวิตนักศึกษารวมศาสตร์ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2516 สี่เดือนก่อนเกิดเหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 ข้อคิดที่เขาได้รับในช่วงหนึ่งปีภายนอกมหาวิทยาลัยก็คือ ประสบการณ์ชีวิตจริงในการอยู่รอดจากความหิวโหยเนื่องจากตกราง มิตรภาพที่เกิดขึ้นระหว่างนั้น การต่อสู้ระหว่างข้อบังคับของหน่วยงานกับจิตใจอิสระ การเรียนรู้ในการพึ่งพาตนเอง หนึ่งปีของเสกสรรค์ในช่วงนั้นจึงให้ความรู้แก่เขาประหนึ่งมหาวิทยาลัยหรือที่เขาเรียกว่า “มหาวิทยาลัยชีวิต”

⁶⁶ ประจักษ์ ก้องกีรติ, และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ : การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ, น. 446-447.

⁶⁷ สมาน เลิศวงศ์รัฐ กล่าวว่า “การศึกษาเพื่อมวลชน” เป็นงานแปลที่ถือว่าขายดีมาก. สัมภาษณ์ สมาน เลิศวงศ์รัฐ, 9 มิถุนายน พ.ศ.2551.

ช่วงชีวิตระหว่างปี พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2523

สำหรับในส่วนต่อไปนี้จะกล่าวถึงเหตุการณ์จากมุมมองของเสกสรรค์ซึ่งเป็นผู้นำนักศึกษาและประชาชน ถึงที่มาของการเข้าร่วมในเดือนตุลาคม ความขัดแย้งภายในขบวนการนักศึกษา ไปจนถึงสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์ จากนั้นกล่าวถึงช่วงชีวิตของเสกสรรค์ภายใต้ขบวนการปฏิวัติพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

เหตุการณ์ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 ถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์ทางการเมืองไทยสมัยใหม่ที่มีความสำคัญเหตุการณ์หนึ่ง หากแต่ยังเป็นที่ยกเถียงกันอยู่ในหลายประเด็นทั้งในเรื่องของลำดับเหตุการณ์ เรื่องของความสำคัญของเหตุการณ์ซึ่งมีความสำคัญต่อกระบวนการสร้างความทรงจำ ขบวนการเหตุของความรุนแรงที่เกิดขึ้น ไปจนถึงประเด็นของตัวบุคคลที่เข้าร่วมเป็นแกนนำการชุมนุม ซึ่งงานเขียนเกี่ยวกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 มีอยู่เป็นจำนวนมากหลายสำนวน รวมไปถึงเรื่องเล่าจากผู้นำขบวนการประชาชน เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ซึ่งเขาได้เขียนไว้ในบทความสองชิ้นสำคัญคือ *ธรรมศาสตร์กับ 14 ตุลาคม : ความทรงจำของผู้รู้เห็น* และ *คืนแห่งชะตากรรม : ความทรงจำเกี่ยวกับการต่อสู้เดือนตุลาคม*

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของประเทศไทยทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม รวมไปถึงเป็นจุดหักเหของชีวิตปัจเจกชนมากมายซึ่งเสกสรรค์ถือเป็นหนึ่งในจำนวนนั้น เหตุการณ์นี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะขบวนการนักศึกษาเป็นจุดเริ่มต้น หากแต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะผลพวงจากปัจจัยต่างๆ มากมาย หรือเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการทางการเมืองไทย ดังที่เขาได้กล่าวไว้ว่า

“เหตุการณ์ในเดือนตุลาคม 2516 เป็นการหักมุมครั้งใหญ่ในชีวิตของประเทศชาติ แต่ในนั้นก็มีการหักมุมของชีวิตคนหลายๆ คนรวมทั้งตัวผมด้วย อันที่จริงการต่อสู้ดังกล่าวเป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้น ไม่ว่าจะผมจะเข้าไปเกี่ยวข้องหรือไม่ ผมเพียงแต่บังเอิญเข้าไปอยู่ในเหตุการณ์ซึ่งส่งผลกำหนดชีวิตผมมากกว่าที่ผมมีส่วนกำหนดมัน”⁶⁸

⁶⁸ “คืนแห่งชะตากรรม: ความทรงจำเกี่ยวกับการต่อสู้เดือนตุลาคม”, ใน บทบันทึกคดีธรรม พ.ศ. 2527-2540, น.95.

การที่เสกสรรค์เข้ามาเป็นผู้นำชุมนุมในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 นั้น นอกจากเป็นเพราะความบังเอิญดังที่เสกสรรค์อ้างแล้ว ยังอาจมีปัจจัยอีกหลายอย่างที่ส่งผลให้เขากลายเป็นผู้นำการชุมนุม เช่น ความมีบุคลิกผู้นำ เด็ดเดี่ยว กล้าหาญ มีความสามารถในการพูดเนื่องจากเสกสรรค์เป็นนักศึกษารัฐศาสตร์ที่มีความรู้ในเรื่องทฤษฎีประชาธิปไตย เข้าใจปัญหาความยากจน การถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบ และมีความใฝ่ฝันอยากเห็นการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่มีเสรีภาพเสมอภาค ประกอบกับความสามารถในการสื่อสาร การเลือกใช้คำพูดที่สามารถเข้าถึงความรู้สึกของผู้ฟังได้เป็นอย่างดี ดังความเห็นของ เสถียร เศรษฐสิทธิ์ นักเรียนมัธยมที่เข้าร่วมอยู่ในเหตุการณ์ครั้งนั้นว่า “อาจารย์เสกสรรค์ คือผู้นำนักศึกษาที่โดดเด่นในแง่ความคิด บุคลิกภาพ เป็นคนมีบุคลิกโดดเด่นกว่าคนอื่นในแง่ของคำพูด ใช้ภาษาได้ดี กระชับ มีบุคลิกเป็นผู้นำสูง มีความสามารถในการพูดในที่ชุมชน ความสามารถในการพูดอภิปราย เป็นนายภาษาตั้งแต่ตอนนั้น โนม่น้าวแสดงเหตุผลให้คนเข้าใจได้ง่าย”⁶⁹

นอกจากนี้ ด้วยเหตุที่เพื่อนของเสกสรรค์หลายคนถูกจับกุมกรณี “13 ขบถ” เรียกร้องรัฐธรรมนูญ ทำให้เขาต้องตัดสินใจชุมนุมแต่เนื่องจากกลุ่มเพื่อนพ้องที่เหลืออยู่และไม่ถูกจับกุมก็มักเป็นรุ่นน้อง ดังนั้นด้วยความอาวุโสและความสามารถจึงผลักดันให้เขาเข้าไปมีส่วนในการชุมนุมทางการเมืองที่ใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์การเมืองร่วมสมัย

สภาพเศรษฐกิจสังคมก่อนเกิดเหตุการณ์ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516 ในขณะที่โลกภายนอกโดยเฉพาะกลุ่มประเทศอินโดจีนกำลังเผชิญความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์สังคมนิยมกับเสรีนิยม สภาพเศรษฐกิจไทยมีลักษณะทุนนิยมมากขึ้นตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และเกิดภาคเอกชนชนชั้นกลางจำนวนมาก อันเนื่องมาจากการขยายตัวของระบบการค้าเสรี แต่ชนชั้นกลางใหม่เริ่มขัดแย้งกับรัฐบาลทหารจากหลายสาเหตุ เช่น การนำภาษีไปใช้ในกิจการทหารเป็นหลัก ทว่ากลุ่มชนชั้นกลางเหล่านี้ยังไม่มีพลังมากพอในการเปลี่ยนแปลงสังคม จนกระทั่งขบวนการนักศึกษาเข้ามามีบทบาทนำ ดังนั้น ชนชั้นกลางจึงเข้ามาสนับสนุนขบวนการนักศึกษาในเหตุการณ์ครั้งสำคัญนี้

ช่วงปี พ.ศ.2515-2516 ได้เกิดการชุมนุมประท้วงรัฐบาลจำนวนมากทั่วทั้งประเทศ ในส่วนของขบวนการนิสิตนักศึกษาก็เริ่มมีปฏิริยาต่อรัฐบาลหลายครั้ง อาทิ การต่อต้านประกาศคณะปฏิวัติว่าด้วยการห้ามชุมนุมทางการเมืองเกิน 5 คน การรณรงค์ต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นของ

⁶⁹ สัมภาษณ์ เสถียร เศรษฐสิทธิ์, 23 กรกฎาคม พ.ศ.2551.

ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย นำโดยเลขาธิการศูนย์ฯ ธีรยุทธ บุญมี การประท้วงประกาศคณะปฏิวัติที่ให้อำนาจฝ่ายบริหารเข้าไปก้าวก่ายอำนาจตุลาการได้ การประท้วงกรณีล่าสัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร กรณีโรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเน่าเสีย ฯลฯ นอกจากนี้สภาพสังคมและการเมืองของไทย พ.ศ. 2516 อยู่ในช่วงของการต่อสู้กันระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองหลายกระแสที่หลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทยโดยผลพวงของสงครามเวียดนาม ทั้งกระแสเสรีนิยม สังคมนิยมมาร์กซิสต์ เอ็กซิสเตนเชียลลิซึม ฮิวแมนิซึม รวมไปถึงกระแสต่อต้านอำนาจนิยมทหารที่ปกครองประเทศไทยมาเป็นเวลานาน

ทั้งนี้ การแสดงออกซึ่งเสรีภาพของนักศึกษาต่อประเด็นเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ในช่วงเวลานั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงภายในโครงสร้างของขบวนการนักศึกษา โดยเฉพาะที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่เดิมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีระบบสโมสรนักศึกษา แต่เนื่องจากนายกสโมสรฯ ไม่ได้รับเลือกตั้งโดยตรงจากนักศึกษา ดังนั้น การตรวจสอบควบคุมการทำงานในระบบนี้จึงเป็นไปได้ยาก ประกอบกับมีข่าวลือเรื่องคอร์รัปชันจนกระทั่งนายกสโมสรฯ ต้องลาออก เมื่อมาถึงนายกสโมสรฯ ปี พ.ศ. 2515 ก็มีนโยบายสั่งห้ามไม่ให้นักศึกษาไปยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมืองใดๆ รวมไปถึงการทำงานร่วมกับศูนย์นิสิตฯ จนกระทั่งปลายปี พ.ศ.2515 ในขณะที่การเมืองไทยตกอยู่ในการปกครองของเผด็จการทหาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กลับมีการจัดตั้งองค์การนักศึกษาและสภานักศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรกโดยใช้วิธีการเลือกตั้ง มีระบบพรรคเหมือนการเมืองระดับชาติในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งพรรคแรกที่ชนะการเลือกตั้งก็คือพรรคพลังธรรม ซึ่งได้รวมเอากลุ่มอิสระเช่น สภาน้ำโดม กลุ่มนิติศึกษา กลุ่มเศรษฐกิจ ฯลฯ ไว้ด้วยกัน อาจกล่าวได้ว่าพรรคพลังธรรมเป็นพรรคแรกของนักศึกษาไทยก็ได้ แต่ในทางปฏิบัติกลุ่มอิสระก็ยังคงขอบเขตความเป็นกลุ่มอิสระไว้ด้วย ในส่วนของศูนย์กลางนิสิตฯ ที่มีธีรยุทธ บุญมี เป็นเลขาธิการก็ช่วยปลุกกระแสให้นักศึกษาสนใจปัญหาบ้านเมืองมากขึ้นเช่นกัน ในช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้เสกสรรค์ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยเพราะเป็นช่วงเวลาที่เขาดำรงชีวิตอยู่ใน “มหาวิทยาลัยชีวิต” จนกระทั่งเดือนมิถุนายน พ.ศ.2516

เดือนมิถุนายน พ.ศ.2516 เสกสรรค์เข้าร่วมการประชุมประท้วง ศักดิ์ ผาสุกนิรันดร์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยรามคำแหงในกรณีลอบซื้อนักศึกษา 9 คนออกจากทะเบียนนักศึกษา ด้วยเหตุที่นักศึกษากลุ่มนี้ได้ตีพิมพ์ข้อความเชิงเสียดสีรัฐบาลขณะนั้นในหนังสือชื่อ “มหาวิทยาลัยที่ยังไม่มีคำตอบ” การชุมนุมมีขึ้นในช่วงวันที่ 21-22 มิถุนายน พ.ศ.2516 โดยการเดินขบวนกดดันรัฐบาลที่หน้าทบวงมหาวิทยาลัยและย้ายไปรวมตัวกันที่อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยเนื่องจากมีนักศึกษามาชุมนุมจำนวนมาก ทั้งจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ฯลฯ มีนักศึกษาชั้นพุดอภิปราย อ่านบทกวี ร้องเพลงจำนวนหลายคน เช่น วิสา ศัญทัฬห เสาวนีย์ ลิ้มมานนท์ วิรติ ศักดิ์จิระภาพงษ์ ัญญา ชุนชฎาธาร สุรัชชัย จันทิมาธร วุฒิพงษ์ เลหาไพโรจน์ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ฯลฯ บทบาทของ เสกสรรค์ขณะนั้นก็คือการนำเพลง “สู้ไม่ถอย” ที่เขาแต่งขึ้นมาเผยแพร่ในการชุมนุมโดยมีเนื้อร้อง ท่อนแรกดังนี้

“สู้เข้าไปอย่าได้ถอย มวลชนคอยเอาใจช่วยอยู่
รวมพลังทำลายเหล่าศัตรู พวกเราสู้เพื่อความยุติธรรม”

การชุมนุมในเดือนมิถุนายนนี้ทำให้เสกสรรค์ ได้รู้จักกับจิระนันท์ พิตรปรีชา เป็นครั้งแรก จิระนันท์เป็นนักศึกษาคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งจิระนันท์ได้พูดถึง เสกสรรค์ในเวลานั้นว่า “พี่เสกคนนี้เป็นหนึ่งในผู้บุกเบิกยุคแสวงหาของธรรมศาสตร์ เขาเป็นกบฏ โดยพื้นเพและสัญชาติญาณ เป็นคนใจร้อน ร้อนเป็นไฟ ถึงขั้นที่พูดอะไรผิดหูเป็นต้องมีเรื่อง”⁷⁰ ด้วยการที่เสกสรรค์มีฐานะผู้นำอย่างไม่เป็นทางการของกลุ่มกิจกรรมในธรรมศาสตร์ จึงทำให้เขา ต้องเข้ามาประชุมประสานงานกับศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยที่จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัยอยู่หลายครั้ง ทำให้การสานสัมพันธ์ความรักของคนทั้งคู่เป็นไปอย่างรวดเร็ว

ภายหลังจากธีรยุทธ บุญมี หมุดวาระจากตำแหน่งเลขาธิการศูนย์กลางนิสิตนักศึกษา และได้มีการเลือกเลขาธิการศูนย์ฯ ขึ้นใหม่ซึ่งก็คือสมบัติ อารังธัญญวงศ์ ในการเลือกตั้งครั้งนี้ มี เสกสรรค์ ประเสริฐกุล เป็นตัวแทนจากธรรมศาสตร์สมัครเข้ารับการคัดเลือกอยู่ด้วย แต่ถึงแม้จะ ไม่ได้เป็นเลขาธิการศูนย์ฯ เนื่องจากแพ้เลือกตั้งเพียงสองคะแนน⁷¹ เสกสรรค์ยังคงมีบทบาทใน

⁷⁰ จิระนันท์ พิตรปรีชา, อีกหนึ่งฟางฝัน บันทึกแรมทางของชีวิต, น. 22-23.

⁷¹ ซึ่งหากจะวิเคราะห์ความพ่ายแพ้ของเสกสรรค์อาจเนื่องมาจากการเลือกตั้งครั้งนั้น กลุ่มอิสระเสียงแตกออกเป็นสองฝั่ง ฝั่งหนึ่งสนับสนุนเสกสรรค์ อีกฝั่งสนับสนุนสมบัติ ฝ่ายจุฬาลงกรณ์ฯ และ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ให้การสนับสนุนสมบัติ และสมบัติเคยทำงานใกล้ชิดกับธีรยุทธมาก่อนจนเป็นที่รู้จัก ในขณะที่เสกสรรค์มีช่วงที่หายไปจากการเมืองระดับนี้ ซึ่งเทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ สภาหน้าโดมรุ่นที่ 2 ได้ให้ความเห็นว่า “เสกอภิบายยาก บางช่วงสนใจการเมือง บางช่วงปลีกวิเวก เหมือนทิ้งบางอย่างไปคิดอะไร มีความ ต่อเนื่องและความไม่ต่อเนื่องในชีวิตอยู่” สัมภาษณ์ เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, 4 สิงหาคม พ.ศ.2551.

ศูนย์กลางนิสิตฯ เช่นช่วยงานฝ่ายมวลชนสัมพันธ์ และมีบทบาทในฐานะตัวแทนธรรมศาสตร์อยู่หลายครั้ง รวมไปถึงการตัดสินใจชุมนุมประท้วงอย่างโดดเดี่ยวของธรรมศาสตร์ต่อกรณีเรียกร้องให้ปล่อยตัว “13 กบฏ” เรียกร้องรัฐธรรมนูญ

การชุมนุมกรณีลอบซื้อนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง 9 คน ในระยะแรกมีข้อเรียกร้องเพื่อให้คืนสภาพนักศึกษาที่ถูกลอบซื้อออกและให้อธิการบดีลาออกจากตำแหน่ง เนื่องจากเชื่อในสิทธิเสรีภาพในการเสนอความคิดเห็นของประชาชน ต่อมาข้อเรียกร้องขยายออกไปคือต้องการให้รัฐบาลประกาศใช้รัฐธรรมนูญภายในระยะเวลาหกเดือน ซึ่งผลของการเรียกร้องก็คือรัฐบาลยอมตกลงตามข้อเรียกร้องยกเว้นก็แต่ประเด็นการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ รัฐบาลสัญญาว่าจะให้รัฐธรรมนูญในเร็ววัน ซึ่งต่อมาได้มีกลุ่มนักศึกษา นักเขียน นักการเมือง อาจารย์ รวมตัวกันตั้งกลุ่มรณรงค์เรียกร้องรัฐธรรมนูญ โดยเคลื่อนไหวกวบรวมรายชื่อบุคคลในวงการต่างๆ เขียนคำประกาศเชิญชวนร่วมเรียกร้องรัฐธรรมนูญ กลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญนี้ประกอบด้วยอดีตนักศึกษา นักการเมือง อาจารย์จำนวน 100 คน เช่น ธีรยุทธ บุญมี สมบัติ อารังธัญญวงศ์ ชัยวัฒน์ สุวิชัย ัญญา ชุนชฎาธาร ปรีดี บุญซื่อ ทวี หมื่นนิกร ประพันธ์ศักดิ์ กมลเพชร ฯลฯ สำหรับเสกสรรค์นั้นแม้ไม่มีรายชื่อในกลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญโดยตรง⁷² แต่ก็มีส่วนรู้เห็นในการเตรียมงานแจกใบปลิวเรียกร้องรัฐธรรมนูญ ในคืนก่อนวันเกิดเหตุเข้าจับกุมกลุ่มนักศึกษาอาจารย์ นักการเมืองรวม 13 คน เสกสรรค์มีส่วนรู้เห็นกับเรื่องนี้เพราะได้เข้าพูดคุยเตรียมการแจกใบปลิวกับกลุ่มดังกล่าวที่สำนักงานทนายความธรรมรังสีก่อนหน้าจะถูกจับ ซึ่งเขาเชื่อมั่นเป็นความบังเอิญที่เขารอดพ้นจากการถูกจับกุมอย่างหวุดหวิด

เหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2516 นับได้ว่าเป็นชนวนเหตุของการชุมนุมนักศึกษาและประชาชน เมื่อตำรวจสันติบาลและนครบาลได้จับกุมกลุ่มผู้แจกใบปลิวเรียกร้องรัฐธรรมนูญจำนวน 11 คน ต่อมาจับกุมเพิ่มอีก 2 คน ในข้อหามั่วสุมชักชวนให้มีชุมนุมทางการเมืองเกิน 5 คนตามประกาศคณะปฏิวัติ ต่อมารัฐบาลใช้มาตรา 17 ตั้งข้อหาเพิ่มเติมว่าเป็นกบฏต่อแผ่นดินและมีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ จากนั้นในช่วงดึกของคืนวันที่ 8 ตุลาคม 2516 กรรมการศูนย์กลาง

⁷² เสกสรรค์จำไม่ได้ว่ามีกรร่วมลงชื่อเมื่อไรและไม่มีใครมาชักชวน ซึ่งเขาคาดว่าสาเหตุที่เขาไม่ได้ร่วมลงชื่ออาจเป็นเพราะในเวลานั้นกำลังตั้งใจเรียนให้จบในเทอมนั้นเพื่อจะได้ไปสมัครงานที่การเคหะแห่งชาติ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเขาจะไม่เห็นด้วยกับการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ. สัมภาษณ์ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 22 มกราคม พ.ศ.2551.

นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยจึงได้ประชุมกำหนดท่าทีตอบโต้รัฐบาล ซึ่งหนึ่งในที่ประชุมนั้นมีตัวแทนของธรรมศาสตร์ที่ชื่อเสกสรรค์รวมอยู่ด้วยในฐานะมีอาวุโสสูงสุดในกลุ่มตัวแทนจากธรรมศาสตร์ ผลของการประชุมแบ่งออกเป็นสองแนวทาง คือ ใช้มาตรการทางกฎหมายฟ้องร้องต่อสู้กับรัฐบาล ในขณะที่อีกแนวทางเป็นข้อเสนอจากธรรมศาสตร์ เชื่อว่าการดำเนินตามแนวทางแรกเท่ากับเป็นการให้ความชอบธรรมแก่อำนาจรัฐในการจับกุมผู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญ ดังนั้นจึงเห็นควรให้ใช้วิธีการชุมนุมประท้วง ซึ่งบทสรุปของการประชุมลงมติครั้งนั้นก็คือ ธรรมศาสตร์ซึ่งเป็นเสียงส่วนน้อยจะยืนยันชุมนุมประท้วง ในขณะที่เสียงกรรมการส่วนใหญ่เห็นชอบกับแนวทางแรก

ภายหลังจากมีมติแน่ชัดแล้วว่านักศึกษาจากธรรมศาสตร์จะชุมนุมประท้วงรัฐบาล ในนามของธรรมศาสตร์เองโดยไม่เกี่ยวข้องกับศูนย์นิสิตฯ ทางองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อมธ.) ก็ตัดสินใจให้งดสอบประจำภาคซึ่งจะมีขึ้นในเช้าวันที่ 9 ตุลาคม จนกว่าการต่อสู้เรียกร้องจะสิ้นสุด เมื่อถึงรุ่งเช้าวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ.2516 การชุมนุมที่ธรรมศาสตร์จึงเริ่มขึ้น เสกสรรค์ได้ขึ้นเวทีหน้าลานโพธิ์เพื่อประกาศเจตนารมณ์ของการชุมนุมเป็นครั้งแรก แม้ว่าในตอนนั้นจะมีคนร่วมฟังเพียงสองสามคนแต่หลังจากที่นักศึกษาเข้าสอบไม่ได้เพราะมีการอุดรูกุญแจห้องสอบ ล่ามใช้ปิดตึก ผู้คนก็เริ่มเข้ามาร่วมชุมนุมมากขึ้น มีการชักธงดำขึ้นบนยอดโดมแทนธงชาติ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ อธิการบดีในขณะนั้นจึงได้เรียกประชุมคณาจารย์ให้มีประกาศเลื่อนสอบออกไปและขอร้องให้ให้นักศึกษานำธงดำบนยอดโดมลงมา

นอกจากเสกสรรค์จะทำหน้าที่พูดบนเวทีแล้วยังมีนักศึกษาอื่นๆ ผลัดกันขึ้นพูดเป็นระยะๆ เช่น เสาวนีย์ ลิ้มมานนท์ จิระนันท์ พิตรปรีชา ฯลฯ ความที่เสกสรรค์เป็นคนมีบุคลิกเด็ดขาดจึงมีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากคนที่ไม่เห็นด้วยกับการชุมนุม หรือแม้กระทั่งปัญหาห้องน้ำไม่เพียงพอ ซึ่งวิธีแก้ปัญหาของเขาก็คือการพูดจาอย่างเด็ดเดี่ยวตรงไปตรงมาไปจนถึงการใช้กำลัง ซึ่งมีความจำเป็นต่อสถานการณ์ขณะนั้นที่เมื่อเริ่มแล้วก็ไม่อาจปล่อยให้ความผิดพลาดเกิดขึ้นได้ เพราะนั่นหมายถึง ความพ่ายแพ้ไปจนถึงข้อหาต่างๆ ที่จะตามมา เสกสรรค์ได้พูดถึงความกดดันในครั้งนั้นกับจิระนันท์ พิตรปรีชา ว่า “ถึงเวลาต้องแตกแล้ว ไม่ว่าผลที่ตามมาจะเป็นอย่างไร ที่สำคัญขอให้รับรู้ด้วยว่าถ้าเราแพ้ข้อหาครั้งนี้คงหนักหน่วง และมันอาจหมายถึงชีวิตของเราด้วย”⁷³ แต่ด้วยความที่พูดจาเด็ดเดี่ยวแข็งกร้าวก็ทำให้เกิดความไม่พอใจกับหลายๆ คนด้วยเช่นกัน

⁷³ จิระนันท์ พิตรปรีชา, อีกหนึ่งฟางฟืน บนที่กแรมทางของชีวิต, น.25.

บรรยากาศการประชุมที่ลานโพธิ์ มีการอ่านบทกวี การร้องเพลงปลุกใจ สลับกับการพูดอภิปราย ซึ่งได้มีการนำบทเพลง *สู้ไม่ถอย* มาร้อง โดยเสกสรรค์ได้แต่งเนื้อร้องเพิ่มอีกสองท่อน อาจกล่าวได้ว่าเพลง *สู้ไม่ถอย* ถือเป็นเพลงปลุกใจที่ใช้ในการชุมนุมโดยเฉพะเป็นครั้งแรก และเป็นผลงานแต่งเพลงครั้งแรกของเสกสรรค์อีกด้วยซึ่งมีเนื้อเพลง โดยสมบูรณ์ดังนี้

“สู้เข้าไปอย่าได้ถอย	มวลชนคอยเอาใจช่วยอยู่
รวมพลังทำลายเหล่าศัตรู	พวกเราสู้เพื่อความยุติธรรม
เราเดินเคียงบ่าเคียงไหล่	ก้าวต่อไปด้วยใจมุ่งมั่น
เขาจะฟาดเขาจะฟัน	เราไม่พริ่น พวกเราสู้ตาย
สู้เข้าไปอย่าได้หนี	เพื่อเสรีภาพอันยิ่งใหญ่
รวมพลังพวกเราเหล่าชาวไทย	สู้ขาดใจพวกเราเสรีชน”

เข้าวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ.2516 ผู้คนได้เข้ามาร่วมชุมนุมที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มากขึ้นราวหนึ่งพันคน โดยมาจากที่ต่างๆ เช่น มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร รวมไปถึงนักเรียนอาชีวะนักเรียนประถม มัธยม เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าในมหาวิทยาลัยอื่นๆ ก็มีการจัดชุมนุมเช่นกัน อาทิ มหาวิทยาลัยรามคำแหง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยวิชาการศึกษาบางแสน โดยบางส่วนก็เดินทางมาร่วมชุมนุมที่ธรรมศาสตร์ในเวลาต่อมา ต่อมา มีการย้ายที่ชุมนุมจากบริเวณลานโพธิ์มายังสนามฟุตบอลเพื่อรองรับจำนวนผู้ชุมนุมที่เพิ่มขึ้นมากกว่าหมื่นคน ในวันเดียวกันนี้ ศุภนิลิตฯ ได้ประกาศเข้าร่วมกับทางอมธ. อย่างเป็นทางการ ซึ่งเสกสรรค์ได้กล่าวถึงการเข้าร่วมของศุภนิลิตฯ ไว้ว่า “การที่ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาเข้าร่วม ทำให้พูดได้เต็มปากว่านี่เป็นการต่อสู้ของนักศึกษาทุกมหาวิทยาลัย อันที่จริงนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยอื่นๆ ก็เดินเข้าร่วมชุมนุมตั้งแต่ก่อนการตัดสินใจของศุภนิลิตฯ”⁷⁴ แม้ว่าการเข้ามาของศุภนิลิตฯ จะส่งผลต่อภาพลักษณ์โดยรวมของการชุมนุมและมีโอกาสในการเพิ่มอำนาจต่อรองกับรัฐบาลได้มากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติก็ก่อให้เกิดความยุ่งยากและปัญหาบางอย่างตามมา

⁷⁴ “ธรรมศาสตร์กับ 14 ตุลาคม: ความทรงจำของผู้รู้เห็น,” ใน บทบันทึกคดีธรรม พ.ศ.2527-2540, น.71.

กล่าวคือ ประการแรกเดิมที่การประชุมประทัวงรัฐบาลเป็นความคิดที่เกิดขึ้นจากมติของ
 ธรรมศาสตร์ การจัดตั้งชุมนุมจึงเป็นของหน่วยต่างๆ ในธรรมศาสตร์ตั้งแต่ผู้นำบนเวที ไปจนถึง
 หน่วยสวัสดิการ การเข้ามาของศุภนิสิตฯ จึงมีปัญหการบริหารที่ซ้ำซ้อน และไม่เป็นที่ยอมรับ
 ของนักศึกษารวมศาสตร์บางส่วน ประการต่อมาในเรื่องของการนำ แต่เดิมคนที่มีอำนาจตัดสินใจ
 ที่เป็นที่ยอมรับของนักศึกษากลุ่มต่างๆ ในธรรมศาสตร์คือนายก อมธ. ประธานสภานักศึกษา แกน
 นำในพรรคพลังธรรม และเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ในฐานะรุ่นพี่ที่ได้รับความไว้วางใจและนับถือจาก
 นักศึกษารุ่นน้อง แต่เมื่อศุภนิสิตฯ เข้ามาร่วมชุมนุม อำนาจในการนำทั้งหลายจึงเป็นของคณะ
 กรรมการบริหารของศุภนิสิตฯ บทบาทในการนำของเสกสรรค์ขณะนี้จึงเหลือเพียงคนรับผิดชอบ
 ด้านปฏิบัติการ โดยผู้ที่ทำหน้าที่เจรจากับรัฐบาลก็คือเลขาธิการศุภนิสิตฯ กับกรรมการศุภนิ
 นิสิตฯ บางส่วน

แม้ว่าการเข้าร่วมชุมนุมกับธรรมศาสตร์ของศุภนิสิตฯ จะก่อให้เกิดความสับสนบ้างแต่
 การชุมนุมก็เป็นไปอย่างราบรื่น อย่างไรก็ดีจะเห็นได้ว่าศูนย์กลางการชุมนุมครั้งนี้ไม่ได้เป็นเอกเทศ
 เนื้อเดียวกันแต่อย่างใด ซึ่งการไม่ได้เป็นเนื้อเดียวกันของกลุ่มนักศึกษานี้เป็นข้อบ่งชี้ถึงรอยร้าวของ
 ความแตกแยกในคืนวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ระหว่างเสกสรรค์กับศุภนิสิตฯ รวมไปถึง
 แนวทางดำเนินการของนักศึกษาหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จนนำมาสู่การจัดตั้ง
 สหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย

วันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2516 สนามฟุตบอลธรรมศาสตร์ เต็มไปด้วยฝูงชนกว่าห้าหมื่น
 คนที่มาจากหลายวัยหลากหลายสถาบัน รวมไปถึงพ่อค้าแม่ค้าหาบเร่แผงลอยที่สนับสนุนเงินบริจาค
 และข้าวปลาอาหารให้กับผู้ชุมนุม ในวันนี้มีตัวแทนจากขบวนการนักศึกษาเข้าไปเจรจากับรัฐบาลที่
 วังปารุสกวัน ผลของการเจรจากรัฐบาลประกาศว่าไม่ได้มีเจตนาจะขัดขวางการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ
 และจะประกาศใช้รัฐธรรมนูญภายใน 20 เดือน แต่สำหรับผู้ต้องหาพบว่ามีหลักฐานบ่งชี้ว่าฝึกฝ
 ฝึนคอมมิวนิสต์ และยืนยันที่จะไม่ปล่อยตัวผู้ต้องหาทั้ง 13 คน เมื่อผลการเจรจาไม่เป็นผลทำให้
 ประชาชนและนิสิตนักศึกษาเกิดความไม่พอใจเพิ่มมากขึ้น สำหรับศุภนิสิตฯ ได้แถลงมติเรียกร้อง
 ต่อรัฐบาลสองประการได้แก่ ให้นำปล่อยตัวผู้ต้องหาทั้ง 13 คนอย่างไม่มีเงื่อนไข และให้รัฐบาล
 ประกาศใช้รัฐธรรมนูญโดยด่วน มิเช่นนั้นผู้ชุมนุมจะเคลื่อนขบวนออกจากมหาวิทยาลัยในเวลา
 เทียงวันของวันที่ 13 ตุลาคม

วันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2516 กรรมการศุภนิสิตฯได้ไปเจรจากับรัฐบาลอีกครั้ง โดยแบ่ง
 หน้าที่ให้ทางธรรมศาสตร์ดูแลฝูงชนซึ่งกำลังเพิ่มจำนวนมากขึ้นไม่น้อยกว่าห้าแสนคน เมื่อถึงเวลา
 เทียงตรงตามกำหนดก็ยังมีคำตอบใดๆ จากศุภนิสิตฯ เสกสรรค์ในฐานะผู้นำด้านปฏิบัติการ

จึงตัดสินใจเคลื่อนขบวนผู้ชุมนุมไปยังถนนราชดำเนิน เบื้องหน้าขบวนมีนักเรียนนักศึกษาหญิง แสดงเจตนารมณ์จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ด้วยการถือธงชาติ ธงธรรมจักร และ พระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว บนรถบัญชาการมีเสกสรรค์ยืนอยู่ ร่ายล้อมไปด้วยกำลังสำคัญจากหน่วยกนก 50 ซึ่งก็คือนักเรียนอาชีวะ ที่อาจกล่าวได้ว่ายอมเสียสละเอาตัวเองเป็นป้อมปราการคุ้มครองผู้ที่อยู่บนรถบัญชาการ ในช่วงเวลานี้นับได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่น่าประทับใจสำหรับผู้นำขบวนอย่างเสกสรรค์ เพราะการกระทำของเขาในช่วงเวลานั้นได้รับการยอมรับจากผู้คนจำนวนมาก ดังที่เขากล่าวไว้ว่า “ไอแดดยามเที่ยงระอุผ่านไปทั่วหน้า ผมปวดเหงื่อที่ย้อยลงมาตามแก้มและคาง ส่งประกายตาيلمรับมิตรภาพของผู้ที่โบกมือให้ หลังจากรอมาเกือบเจ็ดปีเต็มวันนี้เป็นวันแรกที่ผมภูมิใจในความเป็นนักศึกษาธรรมศาสตร์”⁷⁵

อย่างไรก็ดี แม้ว่าเสกสรรค์จะพยายามเคลื่อนขบวนฝูงชนอย่างช้าๆ เพื่อประวิงเวลา รอการติดต่อกลับมาของตัวแทนที่เข้าไปเจรจากับรัฐบาล แต่ปัญหาของการประสานงานและการสื่อสารระหว่างนักศึกษาผู้ปฏิบัติการที่ถนนราชดำเนินกับคณะนักศึกษาที่ไปเจรจากับรัฐบาล และสภาพของฝูงชนที่ไม่อาจคาดเดาได้ ทำให้เหตุการณ์ในเวลาต่อมานำไปสู่ความรุนแรง

เวลา 17.30 น. ของวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2516 รถบัญชาการยังไม่ได้รับข่าวจากกรรมการศูนย์ฯ ที่เข้าไปเจรจากับรัฐบาล อีกทั้งหน่วยข่าวกรองก็ส่งข่าวมาถึงเสกสรรค์แต่เรื่องร้ายๆ เช่น ทั้ง 13 กบฏ เสียชีวิตหมดแล้ว หรือกรรมการศูนย์ฯ ที่เข้าไปเจรจากับรัฐบาลถูกฆ่าตาย ขณะเดียวกันผู้ชุมนุมก็เริ่มรู้สึกอึดอัดกับการรอคอย ดังนั้น เสกสรรค์จึงตัดสินใจเคลื่อนขบวนต่อไปยังลานพระบรมรูปทรงม้า โดยที่ไม่ได้รับรู้ข่าวว่าทางคณะกรรมการศูนย์ฯ ได้ตกลงเจรจากับรัฐบาลสำเร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ระหว่างนั้นคณะกรรมการศูนย์ฯ บางคนพยายามสลายฝูงชนโดยประกาศให้ประชาชนเดินทางกลับบ้าน แต่ปัญหาก็คือสถานการณ์ขณะนั้นผู้ชุมนุมจะฟังคำจากรถบัญชาการเท่านั้น เพราะถือว่าเป็นเสียงที่เป็นทางการจากศูนย์กลางการชุมนุม ดังนั้น ความเข้าใจของเสกสรรค์ต่อกรรมการศูนย์ฯ กลุ่มนั้นก็คือผู้พยายามก่อกวน เป็นกลุ่มผู้ไม่หวังดี ในขณะเดียวกันก็ทำให้กรรมการศูนย์ฯ เข้าใจว่าเสกสรรค์กำลังทำบางสิ่งทีนอกเหนือจากที่ตกลงกันไว้ จวบจนเวลา 22.00 น.เสกสรรค์จึงได้รับข่าวผลการเจรจากรัฐบาลตกลงปล่อยตัวทั้ง 13 คน และจะให้รัฐธรรมนูญภายในหนึ่งปี ทว่าเสกสรรค์ต้องการจะพบกับกรรมการศูนย์ฯ เพื่อยืนยันข่าวดังกล่าวก่อนที่จะประกาศให้ผู้ชุมนุมรับทราบ จวบจนสมบัติ อารังธัญญวงศ์ ได้พยายามที่จะขึ้นไป

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, น.77.

พูดกับผู้ชุมนุมซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับ จิระนันท์ พิตรปรีชา เป็นลมเพราะสูดควันจากเครื่องปั่นไฟ ทำให้เสกสรรค์ต้องมาดูแลอาการของจิระนันท์ แต่ด้วยความเป็นห่วงว่าหากมีการประกาศสลายการชุมนุมในช่วงเวลานั้น อาจก่อให้เกิดปัญหาตามมาเพราะเสกสรรค์เชื่อว่ามวลชนในที่นั้นใจร้อนเกินกว่าที่จะยอมรับรัฐธรรมนูญที่ต้องรออีกหนึ่งปี การสลายการชุมนุมโดยที่ฝูงชนไม่เต็มใจอาจเกิดปัญหาความรุนแรงตามมา เสกสรรค์ยังไม่ให้สมบัติขึ้นพูดกับมวลชนจนกว่าจะมีการปรึกษาหารือกันก่อน จากความทรงจำของเสกสรรค์นั้นได้กล่าวไว้ว่า “ผมไม่ได้ไม่ยอมให้คุณสมบัติขึ้นไปบนรถบัญชาการ เพียงแต่ขอให้อย่าเพิ่งพูดกับฝูงชนก่อนปรึกษาหารือกันกับผม ทั้งนี้เนื่องจากผมรู้สึกภาพบรรยากาศของการชุมนุมดีกว่า แต่บังเอิญเหลือเกินผมชุลมุนอยู่อาการป่วยของคุณจิระนันท์ เลยไม่ได้พูดกับคุณสมบัติด้วยตัวเองโดยตรง มารู้ทีหลังว่าน้องๆ ไปลือคแซนเขาไว้จนเกิดเข้าใจผิดกันไปใหญ่”⁷⁶

สถานการณ์ตึงเครียดมากขึ้นเมื่อเวลาประมาณ 23.30 น. เสกสรรค์ประกาศหาตัวกรรมการศูนย์ฯ ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลก็เริ่มกระจายเสียงโจมตีขบวนนักศึกษา พร้อมกับข่าวว่าจะมีการใช้กำลังปราบผู้ชุมนุมในกลางดึกคืนนั้น เพื่อความปลอดภัยหากมีการใช้กำลังเข้าปราบจริง เสกสรรค์จึงตัดสินใจเคลื่อนขบวนต่อไปยังบริเวณสวนจิตรลดาโดยคาดว่าน่าจะปลอดภัยกว่า เพราะมีคุน้ำล้อมรอบ แต่การเคลื่อนขบวนเข้าใกล้พระราชวังสวนจิตรลดา ก็ยิ่งเป็นการสร้างความเข้าใจในทางลบมากขึ้น เพราะมีเสียงประกาศออกมาจากทางสวนสัตว์ดุสิตว่า “พี่น้องทั้งหลาย... อย่าได้ไปหลงเชื่อนายเสกสรรค์ ประเสริฐกุล อย่าไปหลงเชื่อผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ที่ล่อลวงท่านมาโค่นล้มราชบัลลังก์...”⁷⁷

เวลา 03.00 น. ธีรยุทธ บุญมี หัวหน้าฝูงชนมาพบกับเสกสรรค์เพื่อประสานความเข้าใจ ก่อนที่จะพากันไปพบกรรมการศูนย์ฯ บริเวณสวนจิตรลดา เพื่อตกลงสลายการชุมนุมในวันที่ 14

⁷⁶ สัมภาษณ์ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 7 สิงหาคม พ.ศ.2551.

⁷⁷ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “คืนแห่งชะตากรรม: ความทรงจำเกี่ยวกับการต่อสู้เดือนตุลาคม,” ใน บทบันทึกคดีธรรม พ.ศ.2527-2540, น.89. จากความเห็นของเทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ “การที่ศูนย์นิสิตกล่าวหาเสกสรรค์อาจเป็นเพราะ เสกสรรค์สนิทกับรุ่นน้องพรรคพลังธรรม และกลุ่มอิสระ ซึ่งกลุ่มอิสระมี “ซ้าย” อยู่มาก ศูนย์นิสิตฯ สงสัยว่ากลุ่มอิสระจะเป็นคอมมิวนิสต์ทำให้ในสายตาบางคนมองว่าเสกสรรค์เป็นคอมมิวนิสต์ด้วย ที่จริงศูนย์นิสิตฯ ระแวงกลุ่มอิสระมากกว่าเสกสรรค์ และเสกสรรค์มักอยู่กับกลุ่มพรรคพลังธรรม แต่คนคิดว่าเสกสรรค์อยู่กับกลุ่มอิสระ ที่จริงแล้วเสกสรรค์อิสระมากกว่ากลุ่มอิสระเสียอีก” สัมภาษณ์ เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, 4 สิงหาคม พ.ศ.2551.

ตุลาคม ซึ่งเสกสรรค์ได้ทำหน้าที่สุดท้ายคือช่วยควบคุมสถานการณ์ให้กรรมการศูนย์ฯ กับ พ.ต.อ. วชิษฐ เดชกุญชร ประกาศสลายการชุมนุมโดยเรียบร้อย จากนั้นเขาจึงเดินทางกลับบ้าน

วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เวลาประมาณ 05.30 น. ภายหลังจากประกาศสลายการชุมนุม ประชาชนจึงทยอยกันกลับบ้าน แต่ตำรวจพยายามขัดขวางไม่ให้ฝูงชนเดินออกทางถนนราชวิถี จึงเกิดการปะทะกันตามมา มีการปราบปรามนักศึกษาประชาชนอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งวันที่ 15 ตุลาคม เวลา 18.40 น. จึงมีการประกาศว่าจอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร พันเอกณรงค์ กิตติขจร ได้เดินทางออกนอกประเทศแล้ว ต่อมาในวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จึงมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี

วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2516 มีพระบรมราชโองการฯ ตั้งสมัชชาแห่งชาติ พร้อมกับกร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2517 แต่ในขณะเดียวกันช่วงเวลาหลัง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จนถึงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 นับว่าเป็นช่วงเวลาที่สภาพการเมือง สังคมมีความคึกคักสับสนกับอำนาจของเสรีภาพ เป็นยุคอำนาจเปลี่ยนมือจากอภิสิทธิ์ชนมาสู่ยุคการเมืองของมวลชน ผลของเหตุการณ์เดือนตุลาคมได้กระตุ้นสำนึกความรู้สึกมีส่วนร่วมได้ส่วนเสียของประชาชน เป็นการปลดปล่อยพลังปัญหาเศรษฐกิจสังคม และความขัดแย้งต่างๆ ที่ถูกกดทับเอาไว้ด้วยระบบที่ฝืนกับสภาพความเป็นจริงของสังคม⁷⁸ ก่อให้เกิดการชุมนุมหลายครั้ง เช่น การเปิดโปงความไม่ชอบธรรมต่างๆ กรณีเทมโก้ บริษัทสัมปทานดีบุกต่างชาติที่เข้ามาทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การประท้วงต่อต้านฐานทัพสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย หรือกรณีการฆ่าผู้ต้องสงสัยเป็นคอมมิวนิสต์ ในฟากฝั่งของประชาชนผู้ยากไร้ทั้งแรงงานและชาวไร่ชาวนา ช่วงเวลานี้มีการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มผลักดันทางการเมือง เช่น สมาคมแรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าอ้อมน้อย สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย สมาคมลูกจ้างแรงงาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมการชุมนุมอภิปราย การเดินขบวนเรียกร้อง นัดหยุดงาน เกือบทุกวัน ในส่วนของนักศึกษาที่เข้าไปร่วมกับกลุ่มผู้ยากไร้คอยช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ เช่น ช่วยก่อตั้งกลุ่มผลักดันดังกล่าว หากแต่ในขณะเดียวกัน ความขัดแย้งภายในของขบวนการนักศึกษาเริ่มปรากฏชัดเจนมากขึ้น

ขบวนการนักศึกษาช่วงปี พ.ศ. 2516-2517 แม้จะมีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยเป็นองค์กรหลัก หากแต่ในความเป็นจริงกลุ่มนักศึกษาที่ไม่มีความเป็นเอกภาพแต่

⁷⁸ เสน่ห์ จามริก, "การเมืองไทยกับปฏิวัติตุลาคม," ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, จาก 14 ถึง 6 ตุลา, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), น.2.

อย่างไรก็ตาม แม้แม้อิสระจะเป็นฝ่ายมวลชนสัมพันธ์ของสุนทรียนิสิตฯ แต่มีความแตกต่างทางความคิดอยู่มาก ซึ่งรวมไปถึงกลุ่มอิสระต่างๆ ในมหาวิทยาลัยที่มองว่าสุนทรียนิสิตฯ ไม่สนใจการเมืองเท่าที่ควร ในขณะที่สุนทรียนิสิตฯ มองว่ากลุ่มอิสระต่างๆ มีลักษณะรุนแรงและโน้มเอียงไปทางฝ่ายซ้าย⁷⁹ นอกจากนี้ในทางความคิดแล้ว กระแสความคิดแนวสังคมนิยม อุดมการณ์ มาร์กซิสต์คอมมิวนิสต์แบบจีน ความคิดซ้ายใหม่ (New Left) ที่เคยเป็นเรื่องต้องห้าม กลายมาเป็นกระแสที่ได้รับความนิยมสูงสุด เพราะไม่เพียงสามารถอธิบายที่มาที่ไปของความเหลื่อมล้ำเอารอดเอาเปรียบในสังคมได้อย่างชัดเจนแล้ว ยังมีสูตรสำเร็จขั้นตอนวิธีการต่อสู้อันสามารถนำมาใช้ได้ ในทางปฏิบัติ นอกจากนี้การประกาศต่อสู้ร่วมกับมวลชนยังก่อให้เกิดความรู้สึกโรแมนติก⁸⁰

ในประเด็นความรู้สึกจินตนิยม (Romantic) นั้น ชีวิตของนักคิดนักปฏิวัติหลายคนเช่น เฮอริเบิร์ท มาร์คัส, พิเดิล คาสโตร, ฌอง-ปอล ซาทร์, โฮจิมินห์ มีอิทธิพลต่อความคิดของนักศึกษาในแง่ของการมีชีวิตเสียสละเพื่อมวลชน เป็นนักต่อสู้กับอำนาจรูปแบบต่างๆ และความยุติธรรมทั้งปวง หรือการปฏิวัติทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะเซ กูเวรา นักปฏิวัติชาวอาร์เจนตินาเป็นที่สนใจของนักศึกษาอย่างมาก เห็นได้จากความนิยมในการนำรูปภาพมาติดตามผนัง ห้องถนน ซึ่งสุชาติ สวัสดิ์ศรี เชื่อว่าสาเหตุที่เซเป็นที่ยอมรับของคนหนุ่มสาวทั่วโลกเป็นเพราะเขามีลักษณะของกวี นักผจญภัย ที่คนหนุ่มสาวอยากฝึกฝนการผจญภัยกับการปฏิวัติทางการเมือง แรงบันดาลใจที่เขามีต่อคนหนุ่มสาวคือเขามีสัญลักษณ์ของจินตนิยม “มีชีวิตอยู่และตายเพื่อผู้อื่น เพื่อโลกที่ดีขึ้น โลกที่ทุกคนมีความรักกันอย่างจริงใจ แทนที่จะเป็นไปตามแบบแผนหรือประเพณีกันหลอกๆ”⁸¹

แนวคิดดังกล่าวที่กำลังแพร่หลายในขณะนั้นส่งผลต่อความเป็นเอกภาพของนักศึกษา ซึ่งต่างก็มีการแสดงความคิดเห็นที่ตนเองยึดเป็นจุดยืน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ได้จำแนกความแตกต่างในขบวนการนักศึกษาก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ออกเป็น 5 กระแส ซึ่งนักศึกษาแต่ละคนอาจได้รับอิทธิพลมากกว่าหนึ่งกระแสก็ได้ ดังนี้⁸²

⁷⁹ จรัส ดิษฐาอภิชัย, ก่อนจะถึง 14 ตุลา, น.150.

⁸⁰ จิระนันท์ พิตรปรีชา, อีกหนึ่งฟางฝัน บันทึกแรมทางของชีวิต, น.49.

⁸¹ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, “เซกูเวรา,” วิทยาสารปริทัศน์, 6 (20 มี.ค. 2513) : 48-51 อ้างใน ประจักษ์ ก้องกีรติ, และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ : การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา, น.307-308.

⁸² สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “ขบวนการ 14 ตุลา กับ พคท.” www.nokkrob.org, มี.ย.2549.

1) *กระแสวรรณกรรม- แสวงหา* เป็นพวกปัญญาชน นักคิด นักเขียนซึ่งได้รับอิทธิพลจากกระแสฮิปปีของตะวันตก เช่น จรัล ดิษฐาอภิชัย วิทยากร เชียงกุล สุชาติ สวัสดิ์ศรี สุรัชย์ จันทิมาธร นิคม รายวา เสกสรรค์ ประเสริฐกุล กลุ่มสภาน้ำโดมระยะแรก

2) *กระแสหลัก* เป็นพวกที่ให้ความสำคัญกับการเมืองแบบเป็นทางการ มีวิธีคิดที่จะทำอะไรอย่างเป็นทางการตามกฎหมายตามกรอบ เช่น ธีรยุทธ บุญมี สมบัติ อารังธัญวงศ์

3) *กระแสกลุ่มอิสระ* เป็นพวกที่ให้ความสำคัญกับแนวคิดสังคมนิยม แต่ไม่ใช่สังคมนิยมแบบที่มีการจัดตั้ง เป็นนักกิจกรรมนักปฏิบัติ Activist เช่นกลุ่มสภาน้ำโดมระยะหลัง กลุ่มไซดัสใหม่ เช่น สมชาย หอมละออ เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ เกียรติกมล เลหาะไพโรจน์

4) *กระแสเสรีนิยม* กลุ่มที่เรียกตัวเองว่าเป็น กระแสเสรีนิยม เช่น วิจิตร ศรีสังข์ สังสิต พิริยรังสรรค์

5) *กระแสพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย* เป็นกลุ่มนักกิจกรรมที่ร่วมอยู่ในขบวนการนักศึกษาตั้งแต่ต้น เช่นอยู่ในพรรคพลังธรรม กลุ่มผู้หญิง กลุ่มสังเกตการณ์เลือกตั้งปี พ.ศ. 2512

การจัดกลุ่มความคิดนักศึกษาก่อน 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ของสมศักดิ์ช่วยให้เห็นภาพกว้างๆ ของกระแสความคิดที่เข้ามามีอิทธิพลต่อนักศึกษาในช่วงเวลานั้น ตามความเข้าใจของสมศักดิ์ เสกสรรค์ น่าจะได้รับอิทธิพลทางความคิดจากกลุ่มกระแสที่ 1 วรรณกรรม-แสวงหา ซึ่งเป็นกลุ่มที่แสวงหาความรู้จากหนังสือต่างประเทศ ซึ่งก็อาจเป็นเช่นนั้นเพราะเสกสรรค์เข้าถึงวรรณกรรมและตำราตะวันตกได้มากกว่านักศึกษาทั่วไป อย่างไรก็ตาม จะพบว่าด้วยเงื่อนไขปัญหาความยากจนที่เขาประสบประกอบกับความไม่พอใจสภาพในมหาวิทยาลัยและไม่พอใจสภาพบ้านเมือง อาจเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการสรรค์สร้างวรรณกรรมของเสกสรรค์ในระยะนั้นด้วยมากกว่าอิทธิพลจากความคิดภายนอกเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้เสกสรรค์ยังเคลื่อนไหวชุมชนสลัมในช่วงก่อน 14 ตุลาคม แต่ก็ได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจนกระทั่งปี พ.ศ. 2518 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเสกสรรค์อาจไม่จัดอยู่ในกลุ่มนักคิดนักเขียนแต่เพียงอย่างเดียวแต่อาจเป็นทั้งนักเขียนและนักเคลื่อนไหวในเวลาเดียวกัน

ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นักศึกษามีการแตกออกเป็นกลุ่มอิสระเพื่อทำงานมวลชนในหลายรูปแบบ อาทิ ธีรยุทธ บุญมี จัดตั้งกลุ่มประชาชนเพื่อประชาธิปไตย สมบัติ อารังธัญวงศ์ ดำรงตำแหน่งเลขาธิการศูนย์นิสิตฯ เสกสรรค์เองก็ได้จัดตั้ง *สหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย* เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2516 ซึ่งมาจากการรวมกันของกลุ่มธรรมศาสตร์เสรี

และนักศึกษาในสถาบันอื่นๆ⁸³ อาทิ กลุ่มรามาแห่งประเทศไทย บางแสนเสรี มีสมาชิกทำงานตามหมู่บ้านต่างๆ ราว 30-50 คน เพื่อการเคลื่อนไหวชาวนา เช่น พื้นที่จังหวัดพิษณุโลก อุตรดิตถ์ ชัยภูมิ และไม่เกี่ยวข้องกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย โดยมีเสกสรรค์เป็นผู้ประสานงาน การทำงานของสหพันธ์นักศึกษาเสรีฯ อีกส่วนจะมุ่งทำงานมวลชนด้านลึกมากกว่าการใช้วิธีรณรงค์ด้านกว้าง ในลักษณะเป็นตัวกลางประสานงานระหว่างรัฐกับมวลชน เช่น ยับยั้งไม่ให้มีการประท้วงหรือหากมีการประท้วงก็ช่วยให้เป็นไปอย่างราบรื่นโดยอิงหลักกฎหมายเช่นกฎหมายแรงงาน เพื่อสร้างความได้เปรียบให้กับลูกจ้างแรงงาน โดยสหพันธ์นักศึกษาเสรีฯ ใช้พื้นที่บริเวณตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นที่ทำการ ผลงานที่เห็นเด่นชัดของกลุ่มสหพันธ์นักศึกษาเสรีฯ เช่น การช่วยเหลือก่อตั้งศูนย์ประสานงานกรรมกรแห่งชาติโดยมีเทอดภูมิ ใจดี เป็นประธาน ประสิทธิ์ไชโย เป็นรองประธานส่วนเสกสรรค์ทำหน้าที่เป็นเลขานุการ เป็นต้น

การทำงานของสหพันธ์นักศึกษาเสรีฯ เป็นการทำงานแบบกึ่งลับกึ่งเปิดเผย ซึ่งประสบผลสำเร็จเป็นอย่างมากโดยเฉพาะในเขตภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ แต่ถึงแม้ว่าจะไม่มีความเกี่ยวข้องกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย แต่สหพันธ์นักศึกษาเสรีฯ มีบทบาทสอดคล้องกับ พคท. ทำให้รัฐเกิดความระแวง เช่น มีการนำตำรวจสันติบาลมาล้อมในขณะที่มีการประชุม มีการก่อกวนต่างๆ ต่อมาภายหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 สหพันธ์นักศึกษาเสรีฯ ยังมิได้สลายไปเสียทีเดียวเหมือนกลุ่มนักศึกษาอื่นๆ แต่ยังสามารถใช้พื้นที่ภูเขียวและภูเขารอบๆ เป็นฐานที่มั่นในการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธโดยยังไม่มี พคท. ชี้นำ ในระยะต่อมาไม่นานจึงได้เข้าร่วมกับ พคท. อย่างเป็นทางการ

สาเหตุหนึ่งที่เสกสรรค์ได้ตั้งกลุ่มใหม่แยกจากศูนย์นิสิตฯ ก็คือ การหมดศรัทธาต่อศูนย์นิสิตฯ จากประเด็นการจัดการกับเรื่องยกยอกเงินบริจาค โดยเสกสรรค์ต้องการให้ศูนย์นิสิตฯ ลงโทษผู้กระทำผิดให้ได้รับรู้กันทั่วไป หากแต่ศูนย์นิสิตฯ ก็มีข้อจำกัดเนื่องจากกลัวสูญเสียชื่อเสียงและศรัทธาจากประชาชน นอกจากนี้การที่เสกสรรค์มีแนวคิดในการเคลื่อนไหวมวลชนแตกต่างจากศูนย์นิสิตฯ ก็เป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้เขาแยกตัวออกมา กล่าวคือ ศูนย์นิสิตฯ มีแนวคิดที่ยอมรับการปกครองในระบบอบเสรีนิยมรัฐสภา เชื่อมั่นในการกำหนดนโยบายจากระบบผู้แทนราษฎร ซึ่งเมื่อมีรัฐธรรมนูญตามที่เรียกร้องแล้วและมีรัฐสภาตามรัฐธรรมนูญก็เป็นอันพอใจ แต่เสกสรรค์มีแนวคิดที่ไม่ค่อยเชื่อมั่นในระบบผู้แทนราษฎร โดยเฉพาะเมื่อระบบนั้นตกอยู่กับ

⁸³ จตุรัส วรณกร, 30 ปี 14 ตุลา, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วรรณสารสิน, 2546), น.33.

ข้าราชการและนักการเมืองเท่านั้น เห็นได้จากการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงชั้นมูลฐานคือการรวมกลุ่มของประชาชนในการผลักดันนโยบาย และแก้ไขปัญหาภายในกลุ่มเอง ในขณะเดียวกันเขาเชื่อว่าการปลุกกระดมให้คนตื่นชมเสรีภาพเพียงอย่างเดียวมันไม่ใช่เป้าหมาย⁸⁴

ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 มีประเด็นวิพากษ์วิจารณ์บทบาทของนักศึกษาและรัฐบาลต่อเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เช่น ทำไมจึงเดินขบวน ทำไมต้องเคลื่อนขบวนไปที่สวนจิตรลดา ทำไมจึงกล่าวหาว่าเสกสรรค์เป็นคอมมิวนิสต์ กรรมการศูนย์นิสิตฯ ตกลงอะไรกับรัฐบาล ใครโกงเงินบริจาค ใครสั่งการให้ทหารใช้ความรุนแรงกับประชาชน เป็นต้น เป็นที่น่าสนใจว่าในปัจจุบันนี้ ประเด็นวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวก็ยังมีการกล่าวถึงในงานเขียนบางชิ้นเกี่ยวกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

ภายหลังวันที่ 14 ตุลาคม 2516 จนถึงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 กลุ่มกดดันทางการเมืองมีจำนวนมากขึ้น อันแสดงให้เห็นอิสระของกลุ่มสาขาอาชีพที่เริ่มพบว่าการรวมพลังของมวลชนนั้นสามารถเข้าไปมีผลกดดันรัฐได้ แต่ในอีกแง่หนึ่ง วาทกรรมสิทธิ เสรีภาพ ประชาธิปไตย ก็ถูกใช้ในการเรียกร้องต่างๆ ตั้งแต่เรื่องนักเรียนอาชีวะขอไว้ผมยาว ใส่กางเกงขายาวไปเรียน การเดินขบวนขับไล่ครูอาจารย์ การเรียกร้องให้ลดราคาสินค้าไปจนถึงการขับไล่ผู้ว่าราชการจังหวัด มีการเรียกร้อง ประท้วง นัดหยุดงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516-2519 รวม 1,232 ครั้ง⁸⁵ ทว่ารัฐไม่สามารถที่จะจัดการกับข้อเรียกร้องที่หลากหลายเหล่านั้นได้ ในขณะเดียวกันภาพของนักศึกษาที่เข้าไปช่วยกลุ่มกดดันกลายเป็นที่จับตามองจากรัฐว่าทำให้เกิดความวุ่นวาย หรือเป็นพวกเดียวกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ข่าวเรื่องโกงเงินบริจาค 14 ตุลาคม ยิ่งทำให้ภาพนักศึกษาติดลบมากขึ้นทุกขณะ แม้แต่กลุ่มนักเรียนอาชีวะซึ่งเคยเป็นพันธมิตรเดิมของนักศึกษาร่วมเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ก็เริ่มรู้สึกขัดแย้งกับนักศึกษา ต้องการที่จะยกฐานะของสถาบันอาชีวะให้เทียบเท่ากับมหาวิทยาลัย มีการปะทะกันทางความคิดหลายครั้งหลายหน มีการรวมกลุ่มตั้งเป็นศูนย์กลางนักเรียนอาชีวะแห่งประเทศไทยเพื่อเคลื่อนไหวคัดค้านขบวนการนิสิตนักศึกษา ในที่สุดเมื่อถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2519 นักเรียนอาชีวะก็อยู่ตรงข้ามกับนักศึกษา

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในช่วงของ “การปฏิวัติตุลาคม พ.ศ. 2516” กระบวนนักศึกษาได้รับแรงหนุนจากชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นผลผลิตของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจอันเป็น

⁸⁴ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, ก้าวต่อไปของประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : สหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย, เจริญวิทย์การพิมพ์, 2516).

⁸⁵ ลิขิต ธีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองของไทย, น.206.

นโยบายของรัฐบาลทหาร แต่ปี พ.ศ. 2518 ประเทศในภูมิภาคอินโดจีนได้กลายเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ ในขณะที่นักศึกษาที่หันไปสนใจความคิดสังคมนิยม มีกระแสต่อต้านระบบศักดินาขุนนาง สถาบันกษัตริย์ จนทำให้ชนชั้นกลางที่เคยให้การสนับสนุนนักศึกษาเริ่มรู้สึกหวาดกลัว และทำให้สังคมมีการแบ่งข้างชัดเจนระหว่าง ฝ่ายอนุรักษนิยม กลุ่มกษัตริย์นิยม (Royalist) กระทั่งชนชั้นกลางต่างออกมาสนับสนุนให้ล้มล้างขบวนการนักศึกษาฝ่ายก้าวหน้า

อันที่จริง การที่สังคมตื่นตระหนกกับท่าทีของนักศึกษาส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากม็อบที่เคลื่อนไหวเพื่อโฆษณาชวนเชื่อตามแบบแผนการปฏิวัติวัฒนธรรมจีนโดยปฏิเสธสิ่งที่ยืนอยู่นอกเหนือตำราเหมา เจ๋อตุง หรือกลุ่มกระแส “ซ้ายจัด” กลุ่มนี้จะปฏิเสธแนวทางปฏิรูปแต่สนับสนุนแนวทางปฏิวัติ ประณามการใส่สูทผูกไทด์แบบชนชั้นนายทุน สนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ ชีวิตศินให้ เป็นแบบชนชั้นกรรมาชีพ มีการเสนอคำขวัญ เยาวชนคิดดี นักเรียนบางส่วนชอบใช้คำว่า “ทรวาซ” มาโจมตีครูบาอาจารย์ที่ยังรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ไม่ได้ นอกจากนี้ยังใช้คำที่สร้างความหวาดกลัวเช่น “มาตรการเด็ดขาด” ทำให้เข้าใจว่านิยมความรุนแรงโดยปราศจากเหตุผล⁸⁶ มีการปลุกระดมให้นักศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมเปลี่ยนแปลงปฏิวัติสังคม ซึ่งกลุ่มนี้ทำให้ภาพนักศึกษาดูน่าหวาดระแวงโดยเฉพาะจากกลุ่มอนุรักษนิยม “ขวาจัด”ที่กำลังมีบทบาทต่อต้านนักศึกษาโดยใช้ความรุนแรงที่เรียกว่า “ขวาพิฆาตซ้าย”

แม้ว่านักศึกษาจะไม่ได้เป็นเอกภาพเนื้อเดียวกันทั้งหมด แต่ภาพของนักศึกษาที่ปรากฏขณะนั้นทำให้ถูกเหมารวมว่าเป็น “ภัยคอมมิวนิสต์” มีความระแวงสงสัยว่านักศึกษานักกิจกรรมที่ทำงานกับมวลชนจะทำงานให้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ในเวลาเดียวกัน ดังนั้น ในช่วงปี พ.ศ. 2518 แกนนำนักศึกษา แกนนำกลุ่มแรงงาน และชาวไร่ชาวนา จึงเริ่มถูกลอบสังหาร ถูกติดตาม รวมไปถึงเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ผู้นำสหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย ที่เริ่มรู้สึกถึงความไม่ปลอดภัยเช่นกัน ในที่สุดก็ตัดสินใจเข้าร่วมกับ พคท. ในปี พ.ศ. 2518

ในปี พ.ศ. 2517-2518 กระแสสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ที่กำลังเหวี่ยงรากอยู่ในช่วงเวลานั้น สร้างความหวาดระแวงว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองอีกครั้ง ความกลัวสสารพัดจึงทำให้รัฐตัดสินใจทำสงครามปราบปรามประชาชนที่ “ฝึกไฟคอมมิวนิสต์” แต่เมื่อนักศึกษาผู้เป็นลูกหลานของชนชั้นกลาง ข้าราชการ หรือแม้แต่ทหารผู้ทำหน้าที่ปราบปรามกลับกลายเป็นผู้ร่วมขบวนการคอมมิวนิสต์ ความระแวกอันวุ่นจึงเกิดขึ้นทั่วสังคมไทย สังคมในขณะนั้นเหมือนถูกฉีก

⁸⁶ เอลิเยวีเคระห์ชาว, วันที่ 23-29 ก.ค. 2518, น. 3.

ออกเป็นสองฝั่งขาว-ดำ ที่ทุกคนต้องเลือกว่าจะอยู่ข้างใด “ขวา” หรือ “ซ้าย” หากไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลก็ถือว่าเป็น “ซ้าย” ไม่มีช่องว่างให้กับแนวทางอื่น นักศึกษาหลายคนแม้ไม่ได้เป็น “ซ้าย” แบบ พคท. ก็จำใจต้องเข้าป่าจับอาวุธ เพราะไม่ต้องการเสี่ยงกับอำนาจมืดภายในเมือง หลายคนหลบหนีไปศึกษาต่อต่างประเทศโดยไม่รู้ว่าจะได้กลับมาบ้านอีกเมื่อไร สภาพเช่นนี้เกิดขึ้นกับแก่นนำนักศึกษาและมากขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งภายหลังเกิดการล้อมปราบที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2519

สำหรับเสกสรรค์เมื่อจบการศึกษาปริญญาตรีในปี พ.ศ. 2517 จึงออกหางานทำแต่ก็พบกับความผิดหวัง เนื่องจากไม่มีที่ใครรับเขาเข้าทำงาน แม้ว่าจะมีโอกาสได้เป็นผู้ช่วยวิจัยที่มหาวิทยาลัยมหิดล⁸⁷ แต่ก็ต้องถูกกดดันให้ลาออกเพราะมีคำสั่งของมหาวิทยาลัยมิให้เสกสรรค์มีส่วนในการสอนหนังสือ นอกจากนี้เสกสรรค์ต้องประสบปัญหาทางสังคม เช่น ถูกหวาดระแวง สงสัย ถูกข่มขู่ ถูกติดตามและคุกคามอยู่เนืองๆ สถานการณ์เช่นนี้ยิ่งผลักดันให้เขาต้องเข้าป่ามากขึ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้เสกสรรค์จะสนใจแนวคิดสังคมนิยมแต่เขาก็ไม่ได้ยึดแนวทางใดเป็นสูตรสำเร็จเสียทีเดียว โดยเฉพาะกับ พคท. แล้วเขาไม่เห็นด้วยกับการใช้วิธีการทางทหาร หรือการต่อสู้ด้วยอาวุธทำสงครามในชนบท ใช้ชนบทล้อมเมือง แล้วยึดเมือง แต่เขาให้ความสำคัญกับวิธีการการเมืองที่น่าจะเหมาะสมต่อการก้าวสู่สังคมนิยมประชาธิปไตยอย่างเต็มตัวมากกว่า และไม่ได้เห็นด้วยกับวิธีการปฏิวัติวัฒนธรรมแบบจีนที่ พคท. ยึดถือ เพราะเป็นการมองข้ามรากฐานภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ในสังคมไทย อีกทั้งวิธีการปฏิวัติวัฒนธรรมยังไม่ให้ความสำคัญต่อความสุขทางจิตวิญญาณของมนุษย์ แต่มองมนุษย์แบบมีสูตรสำเร็จจนเกินไป ทั้งนี้เสกสรรค์ได้เขียนหนังสือวิจารณ์ความคิด “ซ้ายจัด” ก่อนที่จะเข้าป่า เช่น “มนุษย์ธรรมกับการต่อสู้ทางชนชั้น” “เอียงข้างประชาชน” เป็นต้น ซึ่งทำให้กลุ่ม พคท. ในเมืองเกิดความไม่พอใจ ส่วนใหญ่มองว่าเขาเป็นคนเย่อหยิ่งทะนงตน เป็นพวกซ้ายนิยมโซเวียต บ้างก็ว่าเป็นเสรีนิยมชนชั้นนายทุน ด้วยเหตุนี้เขาจึงไม่ได้เป็นแนวร่วมของ พคท. ทั้งก่อนและหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม แต่เพื่อความปลอดภัยในชีวิต

⁸⁷ ในเบื้องต้น เสกสรรค์ได้สมัครงานตำแหน่งอาจารย์ แต่ในขณะนั้นยังไม่มีตำแหน่งว่าง จึงทำงานในฐานะผู้ช่วยวิจัย

ประกอบกับการไม่มีที่ยืนในสังคม⁸⁸ ทำให้เขาตัดสินใจเข้าร่วมแนวทางของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย โดยหวังว่า พคท. ในป่าน่าจะแตกต่างกับ พคท. ในเมือง

การเดินทางของเสกสรรค์และเพื่อน (ประสิทธิ์ ไชโย, เทอดภูมิ ใจดี, เหวง ไตจิราการ, ปรีดี บุญซื่อ, สมาน เลือดดวงหัด)⁸⁹ เริ่มขึ้นช่วงประมาณกลางเดือนมิถุนายน ปี พ.ศ. 2518 โดยใช้เส้นทาง ไทย-ฝรั่งเศส-จีน-เวียดนาม-ลาว-ไทย ที่เลือกเส้นทางเช่นนี้ก็เพื่อให้คนเข้าใจว่าเขาไปศึกษาต่อหรือคิดว่าเขาลี้ภัยไปประเทศฝรั่งเศส แต่ความจริงแล้วเพื่อรอการตอบรับจากพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามและลาวเพื่อส่งตัวเขาต่อเป็นทอดๆ และเข้าร่วมกับกองกำลังพรรคคอมมิวนิสต์ในป่า โดยการเดินทางเริ่มขึ้นจากเสกสรรค์ติดต่อเวียดนามผ่านทางคนของ พคท. ในไทย จากนั้นเมื่อไปถึงปารีสก็เข้าไปติดต่อตัวแทนเวียดนามในปารีส แต่ไม่ได้รับคำตอบโดยอ้างว่าทาง พคท. ไม่ได้แจ้งให้ทราบ คณะเดินทางจึงต้องติดค้างอยู่ที่ฝรั่งเศสราวหนึ่งเดือน ดังนั้นเสกสรรค์จึงตัดสินใจเดินทางกลับเมืองไทยเพื่อติดต่อกับ พคท. อีกครั้ง การกลับมาคราวนี้นอกจากเสกสรรค์จะได้กลับมาทวงถามสาเหตุความล่าช้าในการเดินทางสู่สมรภูมิมิรบทางอุดมการณ์แล้ว ยังได้พาจิระนันท์ พิตรปรีชา เดินทางร่วมไปกับเขาด้วย

เสกสรรค์กลับเข้าประเทศฝรั่งเศสอีกเมื่อ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2518 ซึ่งคณะเดินทางรวม 8 คน (มีสมาชิกเพิ่มอีกสองคน คือ จิระนันท์และอำพรผู้เป็นภรรยาของประสิทธิ์ ไชโย) ได้อาศัยอยู่ที่หอพักของเปียร์ รูเซต์ ซึ่งเป็นสมาชิกพรรคสากลที่ 4 หรือตลกโก้ไอซ์ ทั้งนี้เสกสรรค์เคยพบเปียร์ รูเซต์ ที่เมืองไทยครั้งแรกหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม นอกจากนี้บางส่วนยังได้พักอยู่ที่บ้านของนักหนังสือพิมพ์ที่ชื่อ มาเซล บารัง จากนั้นเสกสรรค์ได้ติดต่อสถานทูตจีนในปารีสให้จัดการเรื่องการเดินทางให้ ดังนั้น คณะของเสกสรรค์จึงออกเดินทางจากปารีส สู่ปักกิ่งในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2518 เพื่อพบกับผู้ปฏิบัติงานของพรรคคอมมิวนิสต์ไทยประจำกรุงปักกิ่ง

คณะเดินทางได้มีโอกาสศึกษาบทเรียนการปฏิวัติจีนผ่านการเดินทางทัศนศึกษาตามสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์เช่นที่ประชุมก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ที่เซี่ยงไฮ้ ฐานที่มั่นแรกของเหมา เจ๋อตุง ที่ภูเขาจิ่งกังซาน ตามรอยเส้นทางปฏิวัติเหมา เจ๋อตุง ที่ฉางซา เยือนบ้านเกิดเหมาที่หูหนาน ดูงานสหกรณ์การผลิตหมู่บ้าน เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ปฏิวัติ สุสานซุนยัดเซินที่หนานจิง

⁸⁸ ในช่วงเวลานั้นในสายตาของผู้มีอำนาจและกลุ่มชาวจัดมองว่าเสกสรรค์เป็นภัย เป็นพวกซ้ายจัด ส่วนกลุ่ม พคท. ในเมืองก็รังเกียจเขาว่าเป็นพวกลัทธิแก่ จนทำให้เขารู้สึกว่าไม่มีที่วางในสังคมไทยสำหรับเขาอีกแล้ว

⁸⁹ ต่อมาได้เปลี่ยนนามสกุลเป็น สมาน เลือดดวงศรีรัฐ

เยี่ยมชนสุสานราชวงศ์หมิง กำแพงเมืองจีน ทัศนศึกษาเมืองสำคัญต่างๆ อาทิ ชูโจว เชียงไฮ้ เทียนสิน จากนั้นสามเดือนจึงเดินทางเข้าสู่เวียดนามในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2518

นอกจากการทัศนศึกษาตามรอยสงครามอินโดจีนเป็นเวลาสามเดือนแล้ว ที่ประเทศเวียดนามเสกสรรค์หรือ "ฟาม เดิม" และคณะ ได้ศึกษาบทเรียนการจัดตั้งมวลชนและการเคลื่อนไหวมวลชนของเวียดนามจนกระทั่งชนะสงครามกับสหรัฐฯ นอกจากนี้ยังได้พบความแตกต่างในเรื่องแนวทางการปฏิวัติระหว่างคอมมิวนิสต์จีนกับคอมมิวนิสต์เวียดนาม และพบว่าเวียดนามยังมีสัมพันธไมตรีที่ดีกับสหภาพโซเวียต ในขณะที่จีนถือว่าโซเวียตเป็นเป็นศัตรู และหวาดระแวงเวียดนามในการช่วงชิงอำนาจนำในอินโดจีนภายหลังที่เวียดนามชนะสงครามสหรัฐฯ

ในส่วนของคุณะผู้ร่วมเดินทางซึ่งมีเสกสรรค์เป็นหัวหน้าคณะก็กำลังเกิดความขัดแย้งและแตกความคิดออกเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายที่นิยมชมชอบรูปแบบนักปฏิวัติวัฒนธรรมแบบจีน กับกลุ่มที่มีความคิดอิสระ เสกสรรค์อยู่ในกลุ่มหลัง ในที่สุดก็เกิดการทะเลาะวิวาทกัน สุดท้ายสหายนำระดับสูงก็ตัดสินใจส่งคณะของเสกสรรค์เดินทางต่อสู่ประเทศลาว หากแต่การทะเลาะวิวาทกันครั้งนั้นอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่สร้างความคลางแคลงใจให้กับ พคท. ในเวลาต่อมา ซึ่งจี้ระนันท์ พิตรปริษา เชื่อว่าคำพูดของเหวงคู่พิพาทเสกสรรค์ที่กล่าวอ้างว่า เสกสรรค์เป็นพวกต่อต้านจีน นิยมลัทธิแก้ รับอิทธิพลความคิดรัสเซีย นิยมทร็อตสกี ทำให้ขบวนการปฏิวัติไทยหวาดระแวง จนทำให้เสกสรรค์ถูกจำกัดบทบาท ถูกเพ่งเล็งจากฝ่ายนำตลอดเวลาที่อยู่ในป่า⁹⁰ ประกอบกับลักษณะบุคลิกเสกสรรค์ที่ขบวนการปฏิวัติเรียกว่า "วีรชนเอกชน" แล้ว ยิ่งสร้างความขัดแย้งระหว่างเสกสรรค์กับฝ่ายนำ พคท. ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม สาเหตุที่สร้างความคลางแคลงใจให้เกิดขึ้นมิใช่คำพูดของเหวงเพียงอย่างเดียว หากแต่มีปัจจัยอื่นอยู่ด้วยซึ่งจะอธิบายต่อไป

หลังจากการเดินทางตามรอยการปฏิวัติจากจีนราวหนึ่งเดือน และเวียดนามราวหกเดือน เสกสรรค์ซึ่งต่อมาได้ใช้ชื่อจัดตั้งว่าสหายไท และภรรยา (สหายใบไม้) ก็ได้เดินทางสู่แนวหลังหน่วยสำนักเลข 30 แขวงหลวงน้ำทา ประเทศลาวในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2519 และเรียนรู้การใช้ชีวิตแบบทหาร ในตอนแรกนี้ผู้มาใหม่จะมีฐานะนักเรียนการเมืองการทหาร ต้องเข้าเรียนหลักสูตรต่างๆ เช่น ประวัติแนวทนายนโยบายของพรรค ความคิดทฤษฎีชี้นำ โดยมีหน้าที่รองคือคอยช่วยงานดูแลกิจการสำนัก เช่น ทำครัว ทำไร่ ใช้ชีวิตกินอยู่แบบรวมหมู่พร้อมกับการเรียนรู้เพื่อหลอมตัวเองให้เข้ากับแนวทางปฏิวัติ หรือการเรียนรู้ชีวิต "ท่วงทำนองนักปฏิวัติ" นักปฏิวัติต้องยึดมั่นในหลัก

⁹⁰ จี้ระนันท์ พิตรปริษา, อีกหนึ่งฟางฝัน บันทึกแรมทางของชีวิต, น.123-124.

ทฤษฎีของเหมา เจ๋อตุง โดยไม่มีข้อสงสัย ต้องปฏิบัติตัวตามวินัย “จัดตั้ง” ทฤษฎีการเมือง การทหารจะถูกนำมาวิเคราะห์ใช้กับทุกเรื่องทุกสถานการณ์รวมไปถึงชีวิตส่วนตัวของนักปฏิวัติ ซึ่งสภาพเช่นนี้สร้างความอึดอัดให้กับนักศึกษาที่มาจากเมืองจำนวนหนึ่ง ในขณะที่หลายคนพยายามปรับตัวให้เป็นไปตามตำราของเหมาเจ๋อตุง บางคนก็ทนรับสภาพเช่นนี้ไม่ได้ แต่เมื่อแสดงการต่อต้านก็จะถูกกล่าวหาว่า “ไม่เคารพจัดตั้ง ยึดติดท่วงทำนองสังคมนิยม” เป็น “วีรชนเอกชน” เป็นปัญญาชนนายทุนน้อย เสกสรรคก็อึดอัดกับสภาพนี้เช่นกัน หลายครั้งที่เขาแสดงอาการไม่พอใจ โดยชูกำปั้นตะโกนล้อเลียนคำขวัญของกองทัพจีนแดง “หมูกระป๋องจงพิณาศ” เพราะเบื่อหน่ายกับอาหารจำเจทุกมื้อ อย่างไรก็ตาม ความลำบากในการกินอยู่เป็นเพียงส่วนหนึ่ง แต่ความคิดไม่เห็นด้วยกับแนวทางปฏิวัติที่เห็นจีนเป็นแบบอย่างถูกต้องดังงามไปเสียทุกเรื่องเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้นักศึกษาจำนวนหนึ่งไม่พอใจ ต่อมาเสกสรรคจึงตัดสินใจขอเดินทางต่อไปยังแนวหน้าในประเทศ ไทย ซึ่งทางฝ่ายนำ พคท. ได้มีคำสั่งส่งตัวเสกสรรคไปยังฐานที่มั่นภูหินร่องกล้า จังหวัดพิษณุโลก

ในปี พ.ศ. 2518 ภายหลังจากการเลือกตั้งวันที่ 26 มกราคม 2518 ตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2517 ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้รับเลือกให้เป็นนายกรัฐมนตรีแต่ก็ต้องลาออกเมื่อไม่ได้รับความไว้วางใจหลังจากที่แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎร ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช หัวหน้าพรรคกิจสังคมจึงได้เป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาลโดยมีสมาชิกพรรคที่ได้รับเลือกตั้งเพียง 18 คน นโยบายของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ได้พยายามสถาปนาความสัมพันธ์กับจีนและกลุ่มประเทศสังคมนิยมในอินโดจีน แต่มิได้ยกเลิกกฎหมายป้องกันการทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ซ้ำยังให้อำนาจเต็มแก่เหล่าทัพในการจัดการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ส่วนสภาพกลุ่มสังคมนิยมภายในเมืองกำลังแตกออกเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายของนักศึกษาชื่นชมกระแสคิดสังคมนิยมจีน กับฝ่ายของผู้ต่อต้านนักศึกษาที่ไม่อยากเห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น กลุ่มกระทิงแดง นวพล ชมรมแม่บ้าน ลูกเสือชาวบ้าน ฯลฯ

กลุ่มกระทิงแดงนั้นเป็นหน่วยที่จัดตั้งขึ้นโดยกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในประเทศ (กอ.รมน.) (แต่เดิมชื่อกองบัญชาการปราบปรามคอมมิวนิสต์ (บก.ปค.) ตั้งขึ้นโดยจอมพลประภาส จารุเสถียร) สมาชิกกลุ่มกระทิงแดงคือนักเรียนอาชีวะติดอาวุธ ซึ่งมีพันเอกสุดสาย หัสตินทร์ เป็นผู้ให้การสนับสนุน โดยมีเป้าหมายต่อต้านการประท้วงของนักศึกษา เช่น กรณีประท้วงฐานทัพอเมริกา การบุกยิงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2518 และการประท้วงการกลับมาของจอมพลประภาสในเดือนสิงหาคมและจอมพลถนอมในเดือนตุลาคมพ.ศ. 2519

กลุ่มนอพล เป็นหน่วยที่จัดตั้งขึ้นโดยกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในประเทศ (กอ.รมน.) เป็นหน่วยสงครามจิตวิทยาทำงานร่วมกับกระหังแดง เช่น ช่มชู้ให้ประชาชนหวาดกลัว การเปลี่ยนแปลงสังคม และนายทุนที่จะได้รับผลกระทบจากระบอบสังคมนิยม กลุ่มนอพล ประกอบไปด้วย ภิภุสงฆ์ นายทุน คหบดี

ชมรมแม่บ้าน นำโดยนักประพันธ์ “ทมยันตี” รวบรวมสมาชิกประกอบด้วยภรรยา ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ นายทุนจำนวนมาก รวมกลุ่มชุมนุมเพื่อปกป้องสหรัฐอเมริกา จากกรณี นักศึกษาต่อต้านฐานทัพอเมริกา

กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กระทรวงมหาดไทยจัดตั้งขึ้น โดยมีคหบดีให้การสนับสนุนการเงิน ทำงานช่มชู้ แจกใบปลิวเพื่อให้เกิดความหวาดกลัวนักศึกษา ซึ่งกลุ่มต่างๆ เหล่านี้มีสถานีวิทยุ เครือข่ายยานเกราะของชมรมวิทยุเสรีเป็นกระบอกเสียงคอยปลุกปั่นยุยงให้เกิดขัดแย้งนักศึกษา

การเผชิญหน้ากันระหว่างกลุ่มนักศึกษา “หัวก้าวหน้า” กับกลุ่มอนุรักษ์นิยมจัดตั้งโดย กอ.รมน. เกิดขึ้นบ่อยครั้ง แต่ครั้งก่อให้เกิดความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สิน รวมไปถึงการ ตายของคนทีคาดว่าจะเกี่ยวพันกับ พคท. ซึ่งตำรวจไม่สามารถจะหาตัวคนผิดมาลงโทษได้ ทำให้ เสถียรภาพของรัฐบาล ม.ร.ว.คึกฤทธิ์สั่นคลอน ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลที่พยายามผูกมิตร กับจีนและประเทศอินโดจีนก็ทำให้กลุ่มอนุรักษ์นิยมไม่พอใจ จนในที่สุด ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ได้ประกาศ ยุบสภาในเดือนมกราคม พ.ศ. 2519

เดือนเมษายน พ.ศ. 2519 ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ชนะการ เลือกลงเป็นนายกรัฐมนตรี แต่ไม่สามารถจะควบคุมสถานการณ์ให้อยู่ในความสงบได้ จนกระทั่ง จอมพลถนอม กิตติขจร ขอเดินทางกลับเข้าประเทศโดยการบวชเณรเข้ามาในเดือนกันยายน พ.ศ. 2519 ทำให้นักศึกษาไม่พอใจเป็นอย่างมากและเริ่มชุมนุมตั้งแต่วันที่ 28 กันยายน โดยยื่นเส้นตาย วันที่ 2 ตุลาคม ให้รัฐบาลขับไล่จอมพลถนอมออกไปจากประเทศ จนกระทั่งวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ละครล้อเลียนกรณีฆาตกรรมช่างไฟฟ้า จ.นครปฐม ได้กลายมาเป็นชนวนเหตุของความ รุนแรงในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

ภาพข่าวจากหนังสือพิมพ์ดาวสยาม ได้ตีพิมพ์ข่าวละครล้อเลียนกรณีฆาตกรรมช่าง ไฟฟ้า จ.นครปฐม ซึ่งมีภาพผู้แสดงใบหน้าละม้ายคล้ายของศรีชทายาท ส่งผลให้กระแสความ เกือบขัดขวางบวชนักศึกษามีมากขึ้นด้วยข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เมื่อสถานีวิทยุเผยแพร่ข่าว นี้ออกไปยังทำให้ขบวนกลุ่มต่อต้านนักศึกษามีจำนวนมากขึ้นและเริ่มชุมนุมบริเวณพระบรมรูป ทรงม้า จนกระทั่งกลางดึกของวันที่ 5 ตุลาคม ได้เคลื่อนขบวนมายังท้องสนามหลวงก่อนที่จะเข้า

บุกธรรมศาสตร์ในเช้าวันที่ 6 ตุลาคม พร้อมกับกองกำลังตำรวจตระเวนชายแดนติดอาวุธสงครามตามคำสั่งของรัฐบาลเสนีย์ ปราโมช⁹¹

ภาพความเข้าใจนักศึกษาในตอนนั้นตามการโฆษณาชวนเชื่อวิทยุยานเกราะก็คือคอมมิวนิสต์ในคราบนักศึกษาเป็นญวนแฝงเข้ามา บรรดาผู้ชุมนุมในธรรมศาสตร์ใช้รองเท้าแตะเป็นจำนวนมาก แสดงว่าเป็นผู้ก่อการร้าย ผู้ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นแบบคอมมิวนิสต์จึงต้องการล้มล้างศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างศักดินาเดิมที่มีอยู่ประกอบกับธรรมศาสตร์ก็เป็นแหล่งช่องสุมอาวูห มีอุโมงค์ลับอยู่มากมาย จึงคุ้มค่าที่ปราบนักศึกษาเหล่านี้ นอกจากนี้ยังมีพระภิกษุยืนยันว่าการฆ่าคอมมิวนิสต์นั้นไม่บาป

วันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ตำรวจพร้อมกองกำลังกระหึ่มแดง นวพล ลูกเสือชาวบ้านได้บุกเข้าปิดล้อม กวาดล้างนักศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นักศึกษาทั้งหญิงและชายถูกยิงบาดเจ็บล้มตายนับร้อย บ้างถูกแขวนคอ บ้างถูกเผาทั้งเป็น หากแต่ตามรายงานของรัฐกลับมีผู้เสียชีวิตเพียง 46 คน ผลของเหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ทำให้เกิดการรัฐประหารขึ้นนำโดย พล.ร.อ.สงัด ชลออยู่ และมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ทำให้การปกครองของไทยตกอยู่ในอำนาจของคณะทหารอีกครั้ง

ผลของความพ่ายแพ้ใน “สงครามกลางเมือง” ของนักศึกษา สร้างความโศกเศร้าในขบวนการปัญญาชนที่อยู่ในป่า แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความหวังให้กับขบวนการปฏิวัติอีกครั้ง เมื่อนักศึกษาผู้เป็นลูกหลานชนชั้นกลางจำนวนมากทยอยเดินทางสู่ป่าเข้าร่วมกับขบวนการปฏิวัติ กลุ่มแรกๆ คือ นักศึกษา พคท. ในเมือง ตามมาด้วยกลุ่มนักศึกษาใหญ่ที่ผ่านเหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ซึ่งทำให้กองกำลัง พคท. มีจำนวนเพิ่มสูงขึ้น จาก 1,730 คนในปี พ.ศ. 2508-2509 เป็น 11,450 คนในปี พ.ศ. 2519⁹² แม้ว่านักศึกษาจำนวนมากไม่ใช่ “ซ้าย พคท.” หรือคนที่ยึดมั่นในอุดมการณ์ปฏิวัติ แต่ด้วยความบีบคั้นทางสังคมที่แบ่งแยกระหว่างอุดมการณ์ซ้ายและขวา กอปรกับความแค้น ความเสียใจจากการสูญเสียเพื่อนพ้อง ทำให้พวกเขาเหล่านั้นต้อง

⁹¹ ปวิญ อึ้งภากรณ์, “ความรุนแรงและรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519,” ใน ชาวนิวทรี เกษตรศิริ, อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, จาก 14 ถึง 6 ตุลา, น.49.

⁹² โครงการเฉพาะกิจกลุ่มบูรพาทัด, บนเส้นทางบูรพาทัด, (กรุงเทพฯ: อาร์ท เอ็จ กราฟฟิค, 2544), น.184.

ตัดสินใจเข้าร่วมกับ พคท. อย่างเต็มตัว ไม่เพียงขบวนการปฏิวัติเท่านั้นที่รู้สึกมีความหวังต่อชัยชนะ หลังได้กำลังปัญญาชนเข้าร่วม แต่การเข้าป่าของเพื่อนพี่น้องก็ยังมีส่วนในการตัดสินใจของ เสกสรรค์ให้อยู่ร่วมกับขบวนการปฏิวัติต่อไปจากที่คิดจะออกจากขบวนการปฏิวัติอยู่หลายครั้ง

เขตฐานภูหินร่องกล้าเป็นหน่วยที่มีปัญญาชน “รุ่น 6 ตุลาคม”⁹³ เข้ามาอยู่ในสังกัดจำนวนมาก ซึ่งเป็นเขตเดียวกันกับที่เสกสรรค์สังกัด โดยเสกสรรค์เข้าร่วมสังกัดกองร้อย 561 ทำหน้าที่เป็นผู้ปฏิบัติงานด้านการศึกษาทางการเมืองให้กับชาวม้งที่ในฐานที่มั่น ในกลุ่มของนักศึกษานั้นอาจสามารถแบ่งได้เป็นสองแบบคือกลุ่ม “เด็กจัดตั้ง” หรือเยาวชนแดง มีลักษณะ เป็นผู้เสียสละทุ่มเทให้กับการทำงานทุกอย่าง และคอยตำหนิผู้อื่นที่ไม่ทำอย่างตน มักพูดจาตามสูตรสำเร็จของ พคท. ทุกประการ กับกลุ่มที่ไม่แสดงตัวตามตำราปฏิวัติ แต่ก็สามารถจะจัดการกับปัญหาเฉพาะหน้าได้โดยไม่ต้องปรับตัวให้เข้ากับลักษณะชนชั้นกรรมาชีพตามสูตรสำเร็จ ซึ่งลักษณะทั้งสองแบบปรากฏอยู่ในทุกเขตของฐานรบ

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2520 แม่ของเสกสรรค์เสียชีวิตซึ่งส่งผลกระทบต่อจิตใจของเขาเป็นอย่างมาก และกลายเป็นพลังในการต่อสู้ยิ่งขึ้น โดยในเดือนเมษายน พ.ศ. 2521 เสกสรรค์ได้รับคำสั่งให้ย้ายกลับมาอยู่ที่สำนักหน่วย 20 หลวงน้ำทา ประเทศลาว หลังจากที่จระนันท์ได้เดินทางมาก่อนหน้านั้นแล้ว ที่นี่เป็นหน่วยศึกษาค้นคว้าและทฤษฎีโฆษณาของ พคท. หน่วยนี้เป็นหน่วยที่มีสหายที่มีชื่อเสียงหลายคน เช่น สหายนิล (ชาญ กรัสนัย) สหายอุสา (ชลธิรา สัตยาวัฒนา) รวมไปถึง สหายไฟ หรือนายผี อัศนี พลจันทร หรือลุงไฟผู้เป็นที่เคารพนับถือของปัญญาชนรุ่นใหม่หลายคน โดยเฉพาะเสกสรรค์ ลุงไฟถือได้ว่าเป็นครู เป็นผู้ให้กำลังใจกับเขาเมื่อรู้สึกโดดเดี่ยวทางความคิด เพราะทั้งสองต่างเห็นพ้องต้องกันถึงความผิดพลาดของ พคท. ที่ยึดติดกับแนวทางจีนอย่างตายตัว อัศนี พลจันทร ถือได้ว่าเป็นครูผู้สอนภาษาให้กับเสกสรรค์และจระนันท์ ซึ่งสิ่งหนึ่งที่ได้จากการเรียนรู้จากเขาก็คือ การใช้ภาษาที่กระชับให้ความหมายชัดเจน ในขณะเดียวกันก็ไม่ตัดทอนคำเพียงเพื่อความสะดวกในการเขียน เช่น คำว่า “ตุลาคม” ก็ไม่ควรลดทอนเหลือเพียง “ตุลา” ซึ่งจะเห็นได้ว่าในงานเขียนของเสกสรรค์หลายชิ้นก็ไม่นิยมเขียน “ตุลา” แทน “ตุลาคม” อีกทั้งการเลือกใช้คำในการสื่อความหมายก็ชัดเจน กระชับ ให้ความหมายที่ครบถ้วน เห็นภาพที่ต้องการจะสื่อได้อย่างดี

⁹³ คำว่า “คนรุ่น 6 ตุลาคม” เป็นที่นิยมใช้เรียกนักศึกษาปัญญาชนที่ผ่านเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.

พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมีสถานีวิทยุเสียงประชาชนไทย (สปท.) ออกอากาศ เป็นกระบอกเสียงให้กับพรรค และมีการจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่ทั่วไป ซึ่งเป็นหน้าที่ของหน่วย 20 หลวงน้ำทา โดยมีงานเขียนอ่านออกอากาศเช่นบทกวี “ความในใจจากภูเขา” ของจิระนันท์ พิตรปรีชา “บันทึกจากวนาสู่นคร” ของชลธิรา สัตยาวัฒนา “บันทึกจากกองร้อยทหารปลดแอก” ของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานเขียนจากป่าซูดแรกของเสกสรรค์ออกอากาศทาง วิद्यุ งานเขียนของเสกสรรค์เป็นการท้าทายแนวทางวรรณกรรมของพรรคที่มุ่งเสนอการเชิดชูสดุดี เกินจริง เพื่อใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง⁹⁴ งานเขียนของเสกสรรค์ชุดนี้เป็นการเขียนตามแนว สังคมนิยม (Social Realism) นักเขียนในแนวนี้เช่น แม็กซิม กอร์กี้ และนักเขียนจีนรุ่นก่อน การปฏิวัติวัฒนธรรม เนื้อหา “บันทึกจากกองร้อยทหารปลดแอก” ยังคงให้คุณค่าความสำคัญกับ การปฏิบัติและจิตใจต่อสู้ของนักปฏิวัติเพียงแต่มีความแตกต่างกับกรอบวรรณกรรมสำเร็จรูปของ พรรคตรงที่นำเสนอความจริงอย่างตรงไปตรงมา โดยมีเนื้อหาบอกเล่าชีวิตนักปฏิวัติที่ต้องเผชิญ กับความเหน็ดเหนื่อย หิวโหย ท้อถอย กระทั่งความตาย ในขณะที่งานวรรณกรรมของ พคท. จะมี ลักษณะสร้างความหวัง พลังศรัทธาให้กับผู้อ่านเพื่อเป็นกำลังใจในการต่อสู้ เช่นความเสียสละหรือ ความตายของนักรบก็ต้องยกย่องในฐานะวีรบุรุษ มองความตายเป็นเรื่องเสียสละอันยิ่งใหญ่ที่พึง กระทำเพื่อขบวนการปฏิวัติ งานเขียนชุดนี้เคยถูกนำไปตีพิมพ์เผยแพร่ในหมู่นักเรียนไทยใน ต่างประเทศในชื่อ “ไทยสามัคคี” และเคยตีพิมพ์ในวารสาร “สามัคคีสู้รบ” ในส่วนของการ ตอบสนองจากรัฐไทย ภายหลังจากการอ่านออกอากาศ พบว่ารัฐไทยได้ออกอากาศตอบโต้งาน เขียนของเสกสรรค์ ซึ่งอาจแสดงให้เห็นพลังของงานวรรณกรรมที่อาจมีอิทธิพลทางการเมือง หรือ เป็นวรรณกรรมการเมืองชิ้นหนึ่ง

ประเทศสังคมนิยมในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง แม้จะศรัทธาในอุดมการณ์สังคมนิยม เหมือนกัน แต่ในเบื้องลึกแล้วก็ยังมีความขัดแย้งกันอยู่ เวียดนามขัดแย้งกับกัมพูชาซึ่งมีจีนคอยให้ การสนับสนุน ลาวใกล้ชิดกับเวียดนามมากกว่าจีน เมื่อเวียดนามมีที่ท่าว่าจะมารุกรานกัมพูชา ทำ ให้จีนต้องยกกำลังลงมากดดันเวียดนาม ส่วนรัฐบาลไทยเกรงกลัวอิทธิพลเวียดนามจึงหันมาจับ มือกับรัฐบาลจีน จีนเปลี่ยนนโยบายเศรษฐกิจให้เสรีมากขึ้นซ้ำยังขายน้ำมันและอาวุธให้กับไทยใน ราคาถูก เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอินโดจีน พรรคคอมมิวนิสต์แห่ง ประเทศไทยซึ่งอาศัยลาวเป็นประเทศ “หลังพิง” จึงได้รับผลกระทบอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะ

⁹⁴ จิระนันท์ พิตรปรีชา, อีกหนึ่งฟางฝัน บันทึกแรมทางของชีวิต, น.214-215.

พคท. ไทยศรัทธาจีนอย่างเหนียวแน่น เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างเวียดนามกับกัมพูชา ลาวจึงผลักดัน พคท. ให้ออกไปจากดินแดนแนวหลังในลาว เพราะถือว่า พคท. เลือกว่าจีน ดังนั้น ช่วงต้นปี พ.ศ. 2522 นักปฏิวัติจำนวนมากจึงทยอยเดินทางกลับมาสู่แนวหน้าในประเทศไทย สมาชิกระดับสูงหลายคนเดินทางต่อเข้าไปจีน สำหรับครอบครัวเสกสรรค์ (สหายไท ไฟคราม) ซึ่งขณะนี้กำลังจะมีทายาทคนแรก ก็ตัดสินใจขอเดินทางกลับสู่แนวหน้าจังหวัดเชียงราย แล้วเดินทางต่อไปยังฐานที่มั่นเขตจังหวัดพะเยา สำนักผาจิ

นอกจากการเปลี่ยนแปลงการเมืองระหว่างประเทศแล้ว ภายในขบวนการปฏิวัติก็กำลังประสบปัญหาอย่างหนัก โดยเฉพาะเรื่องความขัดแย้งมากขึ้นระหว่างคนรุ่นเก่าในพรรคกับปัญญาชน ซึ่งถูกประณามว่าเป็นผู้ทรยศต่อการปฏิวัติ หรือ “พวกเพี้ยน” บางคนที่ไม่สามารถรับกับสภาพเช่นนี้ก็ตัดสินใจจบชีวิตลง สำหรับเสกสรรค์ชีวิตที่ผาจิเป็นเสมือนช่วงชีวิตกึ่งนักโทษ ด้วยเหตุที่เมื่อเขาตัดสินใจลาออกจากขบวนการปฏิวัติ การลาออกของเสกสรรค์ได้ส่งผลกระทบต่อขบวนการปฏิวัติด้วย เพราะเขาเป็นที่ยอมรับของนักศึกษาปัญญาชนในป่าและเป็นคนมีชื่อเสียงในเมือง ดังนั้น พรรคจึงพยายามแสดงให้เห็นว่าความคิดของเขาเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ และลงโทษโดยการโดดเดี่ยวไม่ให้ใครเข้ามาพบปะพูดคุยด้วย พรรคจะใช้งานก็เป็นบางวาระโอกาสเท่านั้น ช่วงเวลาที่รอคอยคำตอบให้ออกจากขบวนการปฏิวัติจึงเป็นช่วงเวลาที่เสกสรรค์รู้สึกทุกข์โศกมากที่สุด ในแต่ละวันเขาใช้เวลาไปกับการอยู่คนเดียว จับปลา ทำไร่ และเคียดคิดที่จะปลิดชีวิตตนเอง หากแต่ในสภาพ “กึ่งวิกลจริตกึ่งสติสัมปชัญญะ” สิ่งที่ยังคงยื้อให้เสกสรรค์ยังคงมีชีวิตก็คือ “ลูกช้าง” บุตรชายคนแรกที่เกิดในฐานที่มั่นเขตจังหวัดพะเยา บริเวณหน้าถ้ำผาจิ

ท่ามกลางความรู้สึกสับสนนี้เขาตัดสินใจเขียนวรรณคดีตั้งใจจะให้เป็นที่นิยกรวม อันเป็นที่มาของงานเขียนที่ชื่อว่า “ฤดูกาล” “ในการลัดเลาะไปตามพรมแดนระหว่างวิกลจริตกับสติสัมปชัญญะ ผมเกิดจินตนาการว่าจะทำนิยกรวมฉบับหนึ่งในรูปวรรณคดี ด้วยเหตุนี้จึงได้นั่งลงเขียนหนังสืออย่างเอาจริงเอาจังโดยอาศัยโต๊ะไม้ซึ่งถูกทิ้งไว้หน้าถ้ำเป็นที่ทำงานอันวิเวก ผมเขียนถึงชีวิตในวัยเยาว์ของตนเอง เขียนถึงผู้คนที่เคยรู้จักและห่วงอาทร ถึงผู้ยากไร้และคนทุกข์ที่ได้ผ่านพบมา ตลอดจนเขียนถึงความรู้สึกบางอย่างซึ่งกดทับอยู่เหนือหุบเขาแห่งชะตากรรม”⁹⁵

⁹⁵ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “ชีวิตและการเขียนหนังสือ,” ใน เดินป่าเสาะหาชีวิตจริง : จากคืนวันแห่งราวไพรสู่นาคร. น.96.

ดังที่กล่าวมาแล้ว การลาออกของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล อาจก่อให้เกิดผลเสียต่อขบวนการปฏิวัติ ดังนั้น ทางพรรคจึงได้ส่งเพื่อนของเสกสรรค์ซึ่งเป็นอดีตสหพันธ์นักศึกษาเสรีมาเจรจาต่อรองผลที่สุดเสกสรรค์ตกลงที่จะไม่ลาออกจากพรรคแต่มีแม้ว่าขอย้ายไปเขตที่ห่างไกลอิทธิพลจีน นอกจากนี้เสกสรรค์ก็ยังมีหวังในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงขบวนการปฏิวัติ เนื่องจากเพื่อนที่ทางพรรคส่งมานั้นเห็นด้วยกับปัญหาของขบวนการปฏิวัติและสนับสนุนเสกสรรค์ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2522 เสกสรรค์และครอบครัวเดินทางเข้าสู่จังหวัดตาก โดยได้พักพิงที่เขตงานแม่สอดเป็นเวลาหนึ่งเดือนก่อนที่จะเดินทางเข้าสู่ฐานที่มั่นอู๋มผางต่อไป ณ เขตงานแม่สอดนี้เสกสรรค์และครอบครัวถูกจัดให้พักอยู่ในที่ที่ห่างไกลหน่วยงานอื่นๆ และไม่อนุญาตให้สหายในเขตแม่สอดเข้ามาหาเพื่อเหตุผลเรื่องความปลอดภัย จะมีก็เพียง วิชัย บำรุงฤทธิ์ คอยให้ความช่วยเหลือเรื่องอาหารการกิน จบจนเดือนธันวาคม พ.ศ. 2522 เสกสรรค์ จิระนันท์ และ “ลูกช้าง” วัย 5 เดือน ก็ได้เข้าพำนักที่สำนักแม่จันทะ อำเภออู๋มผาง จังหวัดตาก อันมีสายน้ำแม่จันทะไหลผ่าน ซึ่งเป็นฉากหนึ่งในงานเขียนหลายเรื่องของเสกสรรค์ แม้สำนักแม่จันทะจะอยู่ห่างไกลอิทธิพลคอมมิวนิสต์สายจีนก็จริงแต่ก็ไม่มีใครหรือแนวทางใดจะชี้แนะแนวทางปฏิวัติอย่างจริงจังชีวิตในแต่ละวันของเสกสรรค์จึงมีเพียงการทำมาหาเลี้ยงชีพ โดยใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการจับปลา ในขณะที่อีกภารกิจหนึ่งก็คือพยายามสร้างสำนักขึ้นมาใหม่ เรียกว่า สำนัก 108 รวบรวมผู้คนที่มีศรัทธากับแนวทางปฏิวัติมาสร้างสายงานใหม่เพื่อปรับเปลี่ยนระบบของขบวนการปฏิวัติ แต่ความพยายามรวบรวมผู้คนและสร้างแนวทางปฏิวัติใหม่มีความเสี่ยงต่อการเผชิญหน้ากับผู้นำ พคท. ที่อาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ดังนั้นเพื่อความปลอดภัย จิระนันท์และเสกสรรค์จึงตัดสินใจส่งบุตรชาย “แทนไท” ชื่อที่ถูกตั้งขึ้นใหม่ให้ออกจากป่า

สำนัก 108 เสกสรรค์กับสมาชิก 3-4 คนได้ผลิตงานเอกสารโรเนียวเผยแพร่ โดยฝ่ายนำเขตอู๋มผางอนุญาตให้มีอิสระในการเผยแพร่โดยไม่ต้องผ่านการตรวจสอบจากพรรค และอนุญาตให้ติดต่อกับเพื่อนตามหน่วยต่างๆ เพื่อมาร่วมกันสร้างพรรคงานปฏิวัติใหม่ได้ งานเขียนโรเนียวที่ผลิตออกมานั้นมีลักษณะตรงข้ามกับวรรณกรรมของพรรคในเชิงของการปลุกใจนักรบ เช่น “ความในใจของทหารป่า” “เพลงกลอนกะเหรี่ยง” “สู้ใหม่” ในส่วนงานเขียนของเสกสรรค์เช่น “ดอกไม้ป่า วรรณกรรมประชาชนจากฐานที่มั่นปฏิวัติ” ซึ่งมีคำขวัญปกในว่า “งานของเราคือดูแลความรู้สึกของนักปฏิวัติ” ถูกผลิตออกมาโดยมีเนื้อหาบรรยายความเจ็บช้ำของนักปฏิวัติและปฏิเสธวัฒนธรรมของ พคท. โดยเฉพาะในงานวรรณกรรมซึ่งเสกสรรค์ได้ใช้นามปากกา “ฉาน บรรณฉันท” ในการ

เขียนบทความชื่อ “งานเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมภูมิวัตินั้นคืออะไร”⁹⁶ และต่อมาก็ยังคงใช้นามปากกา “ฉาน บรรณฉันท” ในการเขียนแนะนำหนังสือใน “กรุงเทพ 30”

เดือนสิงหาคม พ.ศ.2523 นักศึกษาในเขตอุ้มผางเริ่มเกิดความไม่พอใจเมื่อการประชุมสมัชชาจังหวัดจัดขึ้นโดยที่ฝ่ายนำเป็นผู้เลือกผู้เข้าร่วมประชุมเอง และตัวแทนเขตที่เข้าประชุมได้ต้องมีฐานะเป็นสมาชิกพรรคด้วย ซึ่งนักศึกษาในหน่วยอุ้มผางเขตงาน 108 ไม่มีโอกาสเข้าร่วมเนื่องจากไม่มีผู้ใดเป็นสมาชิกพรรค ยกเว้นวิชัย บำรุงฤทธิ์ และเสกสรรค์เท่านั้นที่เป็นสมาชิกพรรค⁹⁷ ดังนั้นนักศึกษาที่เขตงานอุ้มผางจึงได้ขอให้เสกสรรค์และวิชัยไปเป็นตัวแทนประชุมสมัชชาจังหวัด เพื่อเรียกร้องต่อพรรคให้กำหนดแนวทางเลือกตั้งฝ่ายนำใหม่ ผลจากการเสนอข้อเรียกร้องในที่ประชุมสมัชชาจังหวัดได้ลุกลามไปสู่การเรียกร้องให้ฝ่ายนำลาออก และให้มีการเลือกตั้งผู้แทนจากหน่วยงานต่างๆ ไปประชุมสมัชชาเพื่ออภิปราย กำหนดแนวทางในการเลือกตั้งฝ่ายนำใหม่ แต่สุดท้ายก็นำไปสู่การเผชิญหน้ากันที่สุดในที่สุด

แม้ว่าสำนัก 108 จะจุดประกายความหวังในการเปลี่ยนแปลงแนวทางปฏิบัติในป่า หากแต่ในทางปฏิบัติแล้วก็ไม่สามารถที่จะจัดการปัญหาใดๆ ได้อย่างชัดเจน ทำให้ความคิดที่จะออกจากป่าของเสกสรรค์ในขณะนั้นเกือบจะเป็นจริง จนกระทั่งชาวกระเหรี่ยงกลุ่มหนึ่งได้เข้ามาฝากความหวังอิสรภาพของชนชาติไว้กับเสกสรรค์และเพื่อน ชนชาติกระเหรี่ยงนี้เดิมที่เคยเข้าร่วมกับ พคท. แต่ต่อมาเมื่อพบว่าแนวทางการใช้ชีวิตของสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ขัดต่อวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชนชาติกระเหรี่ยง และไม่ได้ช่วยให้ชีวิตของพวกเขาดีขึ้นจึงได้ถอนตัวออกมา การที่ผู้นำชาวกระเหรี่ยงเข้าร่วมกับนักศึกษานี้ ทำให้ฝ่ายนำมีปฏิกริยาเคลื่อนไหวพร้อมเผชิญหน้าและเกือบจะปะทะด้วยกำลังอาวุธ เมื่อสถานการณ์ถึงจุดตึงเครียด จึงได้มีการเรียกประชุมนักศึกษา ผลการประชุมตัดสินใจครั้งสุดท้ายของสำนัก 108 คือเลิกล้มการสู้รบแล้วเดินทางกลับบ้าน

สำหรับเสกสรรค์แล้วการออกจากป่าเปรียบเสมือนการยอมรับความพ่ายแพ้⁹⁸ จากความตั้งใจเสียสละกำลังกาย วัน เวลาเพื่อความหวังในการสร้างความสุขให้กับแม่ และประชาชน

⁹⁶ จิระนันท์ พิตรปรีชา, อีกหนึ่งฟางฝัน บันทึกแรมทางของชีวิต, น.264.

⁹⁷ เสกสรรค์ถูกเสนอชื่อเข้าเป็นสมาชิกพรรคครั้งแรกที่ภูร่องกล้า แต่ไม่ได้รับความเห็นชอบจากฝ่ายนำในระดับเขต ต่อมาเขาได้ถูกเสนอชื่ออีกครั้งและได้รับการรับรองให้เป็นสมาชิกพรรคที่หน่วย 20 หลวงน้ำทา

⁹⁸ ในความเป็นจริงเสกสรรค์ไม่ยอมออกจากป่าทั้งยังมีความตั้งใจจะไปร่วมกับเขตภูเขียวที่ จ.ชัยภูมิ ซึ่งเป็นฐานที่มั่นเก่าของสหพันธ์นักศึกษาเสรี แต่เนื่องจากมีความขัดแย้งกับฝ่ายนำ ประกอบกับไม่มีอาวุธในการต่อสู้ ในที่สุดก็ยอมเดินทางออกจากป่า

ผู้ยากไร้ได้กลายเป็นสิ่งที่สูญเปล่า และหมายรวมไปถึงตัวตนที่หายไปพร้อมกับศรัทธาต่อชีวิต เขาได้บรรยายความรู้สึกนี้ในบทภาพยนตร์บันทึกชีวิตของเขาว่า

“แน่ละ การยอมรับความพ่ายแพ้ไม่ใช่เรื่องง่าย แต่สิ่งที่ยากกว่าคือการยอมรับว่าจากนี้ไปชีวิตของผมคงมีพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าอยู่ไม่น้อย สำหรับคนคนหนึ่ง เมื่อเทใจทุ่มชีวิตให้กับอะไรสักอย่างและร้อยคุณค่าตัวเองไว้กับสิ่งนั้น การพ่ายแพ้ล้มเหลวย่อมทำให้ความหมายและการดำรงอยู่ของเขาสูญหายไปเกือบจะสิ้นเชิง ถึงตอนนี้ผมรู้แล้วว่าคนรุ่นผม คนอย่างผม คือสิ่งที่ประวัติศาสตร์ใช้แล้วทิ้ง เราคงไม่มีวันกอบกู้ตัวตนดั้งเดิมกลับมาได้อย่างครบถ้วนไม่ว่าเวลาจะผ่านไปสักเพียงใด บางทีพวกเราหลายคนอาจจะอยู่รอด กระทั่งบางคนอาจมีชีวิตที่ดีขึ้น แต่ลึกเข้าไปข้างใน เราคงตกเป็นเชลยศึกของความทรงจำที่เราเองไม่อาจลบล้าง”⁹⁹

สิ่งที่ประวัติศาสตร์ใช้แล้วทิ้ง หรือสิ่งชำรุดทางประวัติศาสตร์ อาจเป็นคำที่สะท้อนให้เห็นความเข้าใจที่เสกสรรคมีต่อความพ่ายแพ้ในการสู้รบกับรัฐบาล ในความเห็นของณัฐพัฒน์ บำรุงฤทธิ์ คำประกาศนี้มีนัยสำคัญในอันที่จะบอกว่าเสกสรรคมีผู้นำนักศึกษาในช่วงเวลานั้นแต่ก็ไม่ได้เป็นตลอดกาล สิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตเป็นสิ่งที่ชำรุดแล้ว¹⁰⁰ ซึ่งหากเป็นดังที่ณัฐพัฒน์กล่าว สิ่งที่เสกสรรคมีได้นิยามตัวตนของเขาในช่วงเวลานั้นอาจเป็นการประกาศยุติบทบาทผู้นำมวลชนไปแล้ว ดังนั้น การที่ประชาชนเรียกร้องบทบาทของเสกสรรคมีในเวลาต่อมาจึงไม่เป็นผล

ในปีพ.ศ.2523 หลังจากรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้ประกาศคำสั่ง 66/2523 หรือ พระราชบัญญัตินิรโทษกรรม เพื่อเป็นช่องทางให้ “นักรบประชาชน” หรือนักคิด นักศึกษา ประชาชนที่เข้าร่วมกับขบวนการปฏิวัติ ได้มีโอกาสกลับสู่เมืองโดยไม่มีความผิด เนื่องจากรัฐทราบว่าการปฏิวัติกำลังระส่ำระสาย ทั้งปัญหาภายในและจากการที่รัฐบาลจีนกำลังสร้างสัมพันธไมตรีกับรัฐบาลไทยโดยรัฐบาลจีนสั่งปิดวิหุ สปท. เพื่อเอาใจรัฐบาลไทย ดังนั้น คำสั่งที่ 66/2523 จึงเป็นช่องทางสำคัญในการรองรับผู้คนให้หันกลับมาอยู่กับรัฐไทยได้โดยไม่มีข้อกฎหมายลงโทษฐานกบฏ ดังนั้น หลังการประกาศคำสั่งจึงได้มีนักศึกษาปัญญาชนทยอยออกจากป่าอยู่เป็นเนืองๆ

⁹⁹ ภาพยนตร์ THE MOON HUNTER "๑๔ ตุลา สงครามประชาชน" ฟอร์ดสตาร์ โปรดักชั่น, 2544.

¹⁰⁰ สัมภาษณ์ ณัฐพัฒน์ บำรุงฤทธิ์, 21 มิถุนายน พ.ศ.2551.

เรื่องราวการสู้รบในป่าของเสกสรรค์ได้แสดงให้เห็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างเขากับสหราชอาณาจักร บางคน รวมไปถึงนโยบายของ พคท. กับทั้งการได้รับการยอมรับจากสหราชอาณาจักรบางส่วน แม้ว่าเสกสรรค์จะพยายามพิสูจน์ตนเองด้วยการทำงานหนักทั้งที่แนวหน้าและแนวหลัง แต่ก็ยังไม่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงาน ทั้งนี้อาจเกิดขึ้นจากเหตุผลหลายประการ กล่าวคือ สหราชอาณาจักรที่อยู่ในเมืองมีหลากหลายกลุ่มหลายสาย บางครั้งมีความขัดแย้งกันเอง สายหนึ่งมองเสกสรรค์ในแง่ดี บางสายมองเสกสรรค์ในทางตรงข้ามมีการวิพากษ์ตั้งแต่ยังไม่เข้าป่า ด้วยสาเหตุที่ว่าเสกสรรค์มีความคิดอิสระมากเกินไปโดยไม่อ้างอิง พคท. เยอหยิ่งไม่ฟังใคร ไม่ใช่ซ้ายแท้หรือเรียกว่า “วีรชนเอกชน” ทั้งที่ในขณะนั้นเสกสรรค์ยังไม่ได้เข้าร่วมกับ พคท. เห็นได้จากมีการโจมตีงานเขียนของเสกสรรค์เช่น งาน “มนุษยธรรมกับการต่อสู้ทางชนชั้น” หรืองาน “เอียงข้างประชาชน” และมีการส่งข้อมูลดังกล่าวเข้าสู่ฝ่ายนำในป่า

นอกจากนี้เสกสรรค์ยังถูกกล่าวอ้างว่าเป็นพวกลัทธิแก๊ง¹⁰¹ ดังนั้นเมื่อเข้าสู่ป่าก็ถูกมองจากฝ่ายนำสองกลุ่ม กลุ่มแรกมีท่าทีหวาดระแวง อีกกลุ่มมองเสกสรรค์ด้วยท่าทีที่เห็นว่าเสกสรรค์เป็นเด็ก มีความคิดแบบเด็กๆ ซึ่งไม่ใช่ปัญหาแต่อย่างใด

ความไม่เต็มใจต่อความเข้าใจพรรคคอมมิวนิสต์ได้สร้างปัญหาให้กับเสกสรรค์อีกเมื่อครั้งเดินทางไปปารีส และไปพักอาศัยอยู่กับกลุ่มทร็อตสกีไอซ์ซึ่งเป็นลัทธิแก๊ง ซึ่ง พคท. ถือว่าเป็นเรื่องเลวร้ายที่สุดและอาจต้องโทษถึงขั้นประหาร การที่เรื่องเสกสรรค์นิยมลัทธิแก๊งแพร่ขยายไปสู่ พคท. ในป่า ไม่ว่าจะมาจากคำพูดของเหง โตจิราการ ในช่วงที่อยู่เวียงคานาม หรือมาจากสหราชอาณาจักรได้สร้างความหวาดระแวงที่ฝ่ายนำบางกลุ่มมีต่อเสกสรรค์

โดยสรุปปัจจัยที่ทำให้เสกสรรค์ขัดแย้งกับแนวทางของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและไม่ได้รับการยอมรับจากสหราชอาณาจักรบางส่วน มีดังนี้

1) ความหวาดระแวงจากข้อมูลเชิงลบของสหราชอาณาจักรบางส่วนที่รังเกียจท่าทีอิสระ “ปัญญาชนหัวแข็ง” หรือ “วีรชนเอกชน” ทั้งนี้ ด้วยเหตุที่เสกสรรค์เป็นคนตรงไปตรงมา ใจร้อน เมื่อเห็นว่าสิ่งใดไม่ถูกต้องก็มักจะพูดตรงๆ จนบางครั้งได้สร้างความไม่พอใจให้เกิดขึ้นกับสหราชอาณาจักร นอกจากนี้เสกสรรค์ยังมีลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ในการสำรวจวิจารณ์ตนเองเสกสรรค์ได้แสดงให้เห็นความจริงใจกับสิ่งที่ตัวเองพูด “ไม่ถ่อมตนอย่างสามัญ ถ้ามันใจก็บอกกว่ารู้ ถ้าไม่รู้ก็

¹⁰¹ หมายถึง การตีความมาร์กซิสต์ที่แตกต่างไปจากจารีตเดิม ในที่นี้หมายถึงไม่อ้างอิงตำราเหมา เจ๋อตุง แต่ตีความมาร์กซิสต์ขึ้นใช้คำนี้ในการโจมตีรัสเซีย

บอกไม่รู้”¹⁰² ในขณะที่สหายบางคนมักจะถ่อมตนเกินกว่าความเป็นจริง ด้วยเหตุที่เป็นคนพูดจาตรงไปตรงมาในหลายครั้งจึงได้สร้างความบาดหมางให้เกิดขึ้นเสมอ

2) มีแนวคิดที่คล้ายพวกลัทธิแก้ ไม่ได้ยึดแนวทางของจีนเป็นหลัก ประกอบกับความคิดยึดมั่นในมนุษยนิยม และความอิสระทางความคิด

แนวทางในการปกครองของ พคท. ให้ความสำคัญกับวินัยของพรรคเป็นสำคัญ ซึ่งวินัยของพรรคเป็นไปในลักษณะของกองกำลังการต่อสู้แบบทหารซึ่งมีใช้ลักษณะของสังคมนิยมประชาธิปไตย โดยวินัยของพรรคเป็นบัญญัติเพื่อการอยู่ร่วมกันในป่าที่มักครอบงำวิถีชีวิตและความคิดของคนให้ไปในทางเดียวกันโดยมีฐานคิดว่า สิ่งที่พรรคและจัดตั้งคิด หรือสั่งการนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุดแล้ว ดังนั้น สหายที่มีความคิดอิสระหรือยึดถือแนวทางประชาธิปไตย และมั่นคงในแนวมุขยนิยมก็จะมีปัญหาในการอยู่ร่วมกับพรรค¹⁰³

3) เสกสรรค์มองพรรคคอมมิวนิสต์แบบหนึ่งเดียว โดยไม่รับรู้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์จีน- เวียดนาม หรือจีน-รัสเซีย การที่เสกสรรค์ติดต่อสัมพันธ์กับฝ่ายตรงข้ามกับพรรคคอมมิวนิสต์จีน ได้สร้างความคลางแคลงใจให้กับผู้นำพรรคบางส่วน

4) ในช่วง พ.ศ. 2521 เสกสรรค์ได้พบกับสหายนำในเมืองท่านหนึ่ง ซึ่งได้ช่วยไขปัญหาความหวาดระแวงที่พรรคมีต่อเสกสรรค์ และเหตุผลนี้อาจแสดงให้เห็นว่า เสกสรรค์มีใช้คนแรกที่ถูกมองด้วยท่าทีเช่นนี้ สหายนำดังกล่าวได้อ้างถึงฝ่ายนำพรรคกลุ่มหนึ่งว่าไม่พอใจเสกสรรค์เนื่องจากมีท่าทีอิสระมากเกินไป เป็นปัญญาชนหัวแข็ง โดยมีความคล้ายคลึงกับ จิตร ภูมิศักดิ์ ในหลายเรื่อง ดังนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นกับเสกสรรค์ทั้งการถูกเพ่งเล็ง ถูกปฏิเสธการเป็นสมาชิกพรรค เป็นการกระทำที่มาจากคนคนเดียว และกลุ่มเดียวกัน ที่กระทำกับจิตร ภูมิศักดิ์¹⁰⁴

¹⁰² สัมภาษณ์ วัลลภพัฒน์ บำรุงฤทธิ์, 21 มิถุนายน พ.ศ.2551.

¹⁰³ อย่างไรก็ตาม แนวทางในการปกครองของ พคท. โดยเฉพาะเรื่องความเข้มงวดในเรื่องวินัยทำงานของนักปฏิวัติหรือความขัดแย้งทางความคิดนั้นไม่ได้เท่ากันในแต่ละที่ เช่นในเขตจรัญบุรี อีสานใต้ บริเวณชายแดนตาพระยา-กัมพูชาซึ่งเป็นเขตที่ไม่มีฐานที่มั่น เป็นเขตงานใหญ่ แต่ละฐานมีคนอยู่น้อย มีสมาชิกเป็นนักศึกษาที่เข้าป่าหลัง 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 อยู่หลายคน เช่น เกษียร เตชะพีระ พรหมินทร์ เลิศสุริย์เดช ภูมิธรรม เวชยชัย ในเขตนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งที่มีความขัดแย้งไม่รุนแรง เพราะมีการเคลื่อนไหวตลอด มีงานเฉพาะหน้าและการสู้รบรุนแรง แต่ความขัดแย้งเกิดมากขึ้นเมื่อมีการตั้งข้อสงสัยกับพรรคภายหลังเวียดนามบุกเข้ากัมพูชา

¹⁰⁴ สัมภาษณ์ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 17 มิถุนายน พ.ศ. 2551.

5) จุดแตกหักระหว่าง พคท. กับเสกสรรค์นั้น มีที่มาจากความขัดแย้งระหว่างจีนกับเวียดนามมิใช่ความขัดแย้งส่วนตัวระหว่างเสกสรรค์กับพรรค หรือเป็นความขัดแย้งต่อแนวทางการรบ นั่นคือ เสกสรรค์เห็นว่านโยบายของ พคท. ในการเข้าข้างจีนเป็นปัญหาสำคัญเนื่องจากการช่วยจีนรบกับเวียดนามโดยให้จีนยึดดินแดนไทยจากนั้นเมื่อประสบชัยชนะแล้วจึงมอบไทยให้กับ พคท. อาจเป็นแนวทางที่ให้ประโยชน์กับจีนมากกว่าที่จะเกิดประโยชน์กับไทยหรือกับ พคท. โดยรวม ทั้งการเข้าข้างจีนยังทำให้ พคท. อ่อนแอลงเพราะขาดความช่วยเหลือจากลาวซึ่งเป็นทีหลังพึ่งสำคัญของ พคท.

ต่อประเด็นความขัดแย้งระหว่างจีนกับเวียดนามนั้น มีที่มาสืบเนื่องมาจากความไม่เห็นด้วยกับ “ทฤษฎีสามโลก” ของจีน ซึ่งเสกสรรค์ได้ให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรณีนี้ว่า

“ก่อนหน้าที่จะเกิดสงครามจีนเวียดนามในปี 2522 ทางจีนได้ออกสิ่งที่เรียกว่า ‘ทฤษฎีสามโลก’ มาพักหนึ่งแล้ว และทางพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยก็ได้ต้อนรับมาเป็นแนวทางของตน ทฤษฎีดังกล่าวเน้นเรื่องการโจมตีสหภาพโซเวียต และการสามัคคีประเทศโลกที่สามโดยไม่แยกกระบวนการเมืองหรือความก้าวหน้า ล้าหลัง ผมเองได้แสดงความไม่เห็นด้วยมาตั้งแต่อยู่หน่วย 20 ในลาวเพราะดูออกกว่านี้เป็นนโยบายที่จีนใช้เป็นข้ออ้างในการคบกับรัฐบาลที่กดขี่ประชาชน ซึ่งรวมทั้งรัฐบาลไทยด้วย อีกทั้งยังมีแนวโน้มจะชวนชวนปฏิบัติทั่วโลกให้ยุติการต่อต้านอเมริกา แล้วหันไปต่อต้านโซเวียตซึ่งเป็นศัตรูของจีน เมื่อนำสิ่งนี้มาใช้กับ ขบวนการปฏิวัติไทยก็หมายถึงการยกเลิกการต่อสู้ นั่นเอง เพราะฉะนั้นเมื่อจีนประกาศว่าเวียดนามและลาว (ซึ่งสนิทกับโซเวียต) เป็นศัตรู แล้วพรรคไทยเดินตาม ผมยิ่งรับไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีการขัดแย้งกับลาวนั้น ผมถือว่าทางฝ่ายนำได้ยอมเสียผลประโยชน์ของการปฏิวัติไทยเพื่อรักษาผลประโยชน์ของจีนเลยทีเดียว นี่เป็นจุดที่ทำให้ผมหมดสิ้นกำลังใจที่จะอุทิศตัวต่อไป”¹⁰⁵

¹⁰⁵ สัมภาษณ์ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 7 สิงหาคม พ.ศ. 2551.

ช่วงชีวิตเสกสรรค์ตั้งแต่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2523 เป็นช่วงชีวิตวัยหนุ่มที่ยึดมั่นในอุดมคติตั้งใจทำความดีสร้างความสุขให้กับผู้คนโดยมีจุดหมายคือสังคมที่ยุติธรรม ผู้คนมีจิตใจสูงส่งรักใคร่แบ่งปันเชื้ออาหารซึ่งกันและกัน กล่าวหาญ เสียสละ เสกสรรค์ดำเนินวิถีทางแบบก้าวหน้าเป็น “ซ้าย” ที่ไร้สังกัด ซึ่งเมื่อมาถึงจุดหนึ่งความเสียสละที่ตนได้ทำมาก็ถูกสร้างเป็นภาพยนตร์ที่ทำหายการยอมรับจากสังคม ว่าวีรกรรมที่เขาได้ทำไปในวัยหนุ่มนั้นจะเป็นอนุสาวรีย์เพื่อบูชาตัวตนวิถีที่แบบเขาได้หรือไม่

ในการทำความเข้าใจเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2523 อาจต้องพิจารณาอัตชีวประวัติของบุคคลร่วมสมัยนั้นด้วย คนแต่ละคนจะช่วยสะท้อนความเคลื่อนไหวของสังคมที่ใหญ่กว่าตัวเขา เพราะวีรกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวกระทำผ่านตัวบุคคล และเผยให้เห็นภาพรวมของสิ่งที่เป็นไปได้ในที่สุด ซึ่งเสกสรรค์ ประเสริฐกุล เป็นบุคคลร่วมสมัยที่มีวีรกรรมปรากฏเด่นชัดในหลายเหตุการณ์ จนกระทั่งมีการนำประวัติชีวิตของเขา มาสร้างเป็นภาพยนตร์ในปี พ.ศ. 2544 ซึ่งตัวเขาและบัณฑิต ฤทธิธิดล ทำหน้าที่เขียนบทภาพยนตร์ร่วมกัน เนื้อหาของเรื่องคือเรื่องราวเหตุการณ์คืนวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และช่วงเวลาที่เสกสรรค์เข้าร่วมกับขบวนการปฏิวัติในป่า ภาพยนตร์เรื่องนี้ได้สะท้อนให้เห็นความเข้าใจของผู้คนที่มาต่อเหตุการณ์ที่กลายมาเป็นภาพยนตร์ได้อย่างมากรวมไปถึงภาพของเสกสรรค์กับความเข้าใจของสังคมที่มีต่อเขา

หลังจากภาพยนตร์ออกฉายก็เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ตามมา เช่น บทภาพยนตร์ให้ความสำคัญกับตัวเอกของเรื่องคือเสกสรรค์มากเกินไปจนลดทอนบทบาทของคนร่วมสมัยคนอื่นรวมไปถึงประชาชนทั่วไป และมีการบิดเบือนข้อเท็จจริงในเนื้อหาช่วงที่อยู่ในขบวนการปฏิวัติ

จากศึกษาทัศนะของ “คนเดือนตุลา” และนักศึกษายุคหลัง ต่อภาพยนตร์ “14 ตุลา: สงครามประชาชน” โดย กำจร หลุยยะพงศ์¹⁰⁶ พบว่า กลุ่มคนที่วิพากษ์ว่าไม่เห็นด้วยกับภาพยนตร์ส่วนใหญ่เป็นคนที่ม่ประสบการณ์ตรงในยุคดังกล่าวทั้งฝ่ายซ้ายและขวา บางคนต้องการให้ลบภาพฉากที่รัฐทำรุนแรงกับประชาชนในภาพยนตร์ หรือมองว่ามีการบิดเบือนความจริงโดยเฉพาะการนำเสนอเรื่องความขัดแย้งระหว่างเสกสรรค์กับฝ่ายนำที่มีมากเกินไป

¹⁰⁶ กำจร หลุยยะพงศ์, “14 ตุลา : เงามืดของการเมืองบนแผ่นฟิล์ม,” ใน ชาวนิวทรี เกษตรศิริ, (บก.), 3 ทศวรรษ 14 ตุลาคมกับประชาธิปไตยไทย. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547), น.104-112.

กลุ่มที่เห็นด้วยกับภาพยนตร์เป็นกลุ่มนักวิจารณ์ภาพยนตร์ที่ไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์ มีบางส่วนที่เป็นคนร่วมเหตุการณ์ ซึ่งเข้าใจว่าจุดที่วิพากษ์นั้นเป็นความจำเป็นของภาพยนตร์ที่ต้องมีการตัด ต่อ เสริม แต่ง ไม่สามารถจะใส่ตัวละครได้ครบถ้วน ส่วนนักศึกษาทั่วไปยุคหลังนั้นอยู่ในกลุ่มที่ไม่ได้ดูภาพยนตร์ ภาพยนตร์เรื่องนี้แม้จะได้รับรางวัลบทภาพยนตร์ดีเด่น แต่กลับทำรายได้ต่ำ ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากภาพยนตร์ลักษณะนี้ไม่ได้อยู่ในกระแสความนิยมของยุคปัจจุบันเพราะเห็นเป็นเรื่องไกลตัว หรืออาจเพราะภาพยนตร์เรื่องนี้มีชื่อเรื่องที่ไม่สอดคล้องกับเนื้อหาหลักที่เป็นชีวประวัติบุคคลมากกว่าจะนำเสนอเหตุการณ์โดยรวม

การที่ภาพยนตร์ถูกวิพากษ์วิจารณ์เช่นนี้อาจเป็นเพราะการที่ภาพยนตร์ถูกเปลี่ยนชื่อจาก “คนล่าจันทร์” (The Moon Hunter) มาเป็น “14 ตุลา: สงครามประชาชน”¹⁰⁷ เพื่อให้ทันกับสถานการณ์ในปี พ.ศ. 2544 ที่มีการเปิดอนุสรณ์สถานวีรชนประชาธิปไตย ประกอบกับโปรแกรมฉายหนังในช่วงเดือนตุลาคม ทำให้ผู้ชมบางส่วนที่คาดหวังจะชมการตีแผ่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ต้องเข้าใจผิด ซึ่งอันที่จริงแล้วถ้าภาพยนตร์ยังคงใช้ชื่อเดิม การที่เนื้อหาจะซุบซิบทาบทาเด่นเป็นเสกสรรค์ก็ไม่ผิดแปลกอันใด อย่างไรก็ดี จะพบว่าชื่อของเสกสรรค์ในภาพของสังคมยังคงผูกติดกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ไม่เปลี่ยนแปลงซ้ำยังถูกใช้ไปในทางโฆษณาเรียกรายได้อยู่ตลอด ส่วนภาพความเข้าใจของผู้คนที่มาต่อเหตุการณ์ที่กลายมาเป็นภาพยนตร์นั้นอาจกล่าวได้ว่า ข้อถกเถียงที่มีต่อภาพยนตร์ยังคงอยู่บนฐานของอุดมการณ์ซ้าย-ขวา การพยายามยึดกุมอำนาจการเขียนประวัติศาสตร์ของทั้งสองฟากอุดมการณ์ และการช่วงชิงพื้นที่ในประวัติศาสตร์ของบรรดาผู้นำนักศึกษา การกระทบความเชื่อมั่นที่มีต่อพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และการที่เชื่อว่าภาพยนตร์ประวัติศาสตร์นั้นจำเป็นต้องเสนอเรื่องจริงทั้งหมดโดยมองข้ามข้อจำกัดของภาพยนตร์ และหลงลืมไปว่าเรื่องนี้เป็น “เรื่องจริง” จากมุมมองของเสกสรรค์ซึ่งเป็นเพียงปัจเจกชนในส่วนตัวของประวัติศาสตร์ เป็นหนึ่งในขบวนการประชาชนที่มีโอกาสถ่ายทอดเรื่องราวของตนผ่านภาพยนตร์ อีกทั้งส่วนที่ถ่ายทอดยังเป็นเพียงช่วงหนึ่งของชีวิตเสกสรรค์ในวัยหนุ่มที่ยึดมั่นในอุดมคติ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องยอมรับว่าเนื้อหาในภาพยนตร์ไม่ว่าจะใช้ชื่อใดก็ตามไม่ได้เสนอชีวิต

¹⁰⁷ ฝ่ายโฆษณา บริษัท ไฟว์สตาร์ โปรดักชั่น ได้เปลี่ยนชื่อภาพยนตร์โดยไม่ได้ขอความเห็นชอบจาก บัณฑิต ฤทธิ์ถกล และเสกสรรค์ นอกจากนี้ในเบื้องต้นของสัญญาการเขียนบทระหว่างบริษัท ไฟว์สตาร์ กับ เสกสรรค์นั้นเป็นการตกลงชื่อลิขสิทธิ์ประวัติเฉพาะตัวของเสกสรรค์ไม่ใช่งานวิจัยเหตุการณ์บ้านเมืองโดยตรง ดังนั้น เสกสรรค์จึงเขียนบทจากประสบการณ์ของตนเอง โดยจุดนี้จึงก่อให้เกิดจุดอ่อนของภาพยนตร์ที่เนื้อหาของเรื่องมาจากประสบการณ์เฉพาะบุคคลในขณะที่ชื่อเรื่องเป็นประวัติศาสตร์การเมืองไทย

ส่วนตัวของเสกสรรค์เท่านั้น แต่ยังคงเล่าเรื่องราวสถานการณ์ประเทศไทยในช่วงเวลาหนึ่งโดยมีเสกสรรค์เป็นผู้เล่าเรื่อง

ช่วงชีวิตระหว่างปี พ.ศ. 2523 - พ.ศ. 2540

วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2523 เสกสรรค์ และจิระนันท์เดินทางเข้ามาอบตัวที่สถานีวิจัย ชับฟ้าผ่า สถานีย่อยของหน่วยพิทักษ์ป่าห้วยขาแข้ง จ.อุทัยธานี อย่างปลอดภัย โดยที่ก่อนหน้านี้มีข่าวลือถึงการพยายามลอบสังหารเสกสรรค์ทั้งจากเจ้าหน้าที่รัฐและจากขบวนการปฏิวัติในป่า แต่ด้วยคำสั่ง 66/23 จึงช่วยให้เขารอดพ้นจากโทษทางกฎหมาย จะเหลือก็เพียงสภาพของบุคคลที่รัฐคอยจับตามองเป็นพิเศษซึ่งจำต้องรายงานตัว และสอบปากคำอยู่เป็นระยะๆ

อดีตนักปฏิวัติจำนวนมากที่ได้มอบตัวกับทางการแล้วก็กลับไปใช้ชีวิตตามปกติ บางส่วนกลับมาศึกษาต่อ ซึ่งสภาพบรรยากาศในช่วงเวลานั้นโดยเฉพาะมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะพบว่ามือนักศึกษาอดีตนักปฏิวัติจำนวนหนึ่งนั่งเหม่อลอย ซึมเศร้า อยู่ตามที่ต่างๆ ซึ่งชี้ให้เห็นสภาพจิตใจภายหลังพ่ายแพ้จากสงคราม ในกรณีของเสกสรรค์เขาตัดสินใจสมัครไปศึกษาต่อต่างประเทศ ซึ่งอีกนัยหนึ่งก็คือการลี้ภัยชั่วคราว และเพื่อฟื้นฟูสภาพจิตใจ ทั้งนี้มีคณาจารย์คอยให้ความช่วยเหลือ เช่น ศ.เสนห์ จามริก ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช

ในปี พ.ศ. 2524 มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ เมืองอิทากะ มลรัฐนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ต้อนรับเสกสรรค์และภรรยาให้เดินทางไปศึกษาต่อได้¹⁰⁸ บรรยากาศที่เมืองอิทากะนั้นเงียบสงบ มีภูเขา ทะเลสาบ พุ่มนาเหมาะกับการใช้ชีวิตสันโดษ ซึ่งการเดินทางครั้งนั้นออกจะเป็นไปเพื่อฟื้นฟูสภาพจิตใจแล้วยังเป็นช่วงเวลาของการเรียนรู้วิถีตะวันตก และวิถีคิดอย่างเป็นระบบแบบนักวิชาการอีกด้วย

เสกสรรค์เป็นนักศึกษาปริญญาโทและเอกในสาขาการเมืองเปรียบเทียบ โดยมีวิชาโทคือ ทฤษฎีการเมืองกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา เขามีครูคนสำคัญที่ช่วยสร้างลักษณะวิชาการแบบตะวันตกให้แก่เขา ดังที่กล่าวว่า “การเติบโตทางปัญญาของผมแยกไม่ออกจากบุคคลทั้งสอง”¹⁰⁹ ซึ่งก็คือ Benedict R.O’G. Anderson และ George McT. Kahin ทั้ง Benedict

¹⁰⁸ โดยใช้วิชาซึ่งมีเงื่อนไขพิเศษว่าต้องไม่ไปก่อความไม่สงบในสหรัฐฯ

¹⁰⁹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “อารมณ์ตะวันตก,” ใน วิหารที่ว่างเปล่า, (กรุงเทพฯ: สยามยุชน, 2544),

Anderson และ George McT. Kahin เป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องอุษาคเนย์ Kahin เคยทำงานที่อินโดนีเซียในหน่วย Office of Strategic Service ของสหรัฐฯ ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ส่วน Benedict Anderson หรือ ที่นักวิชาการไทยมักจะเรียกว่า Ben Anderson เคยทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเก็บข้อมูลที่อินโดนีเซียเป็นเวลาหลายปี ดังนั้น แม้ทั้งสองท่านจะเป็นชาวตะวันตกแต่ก็เข้าใจโลกตะวันออกมิใช่น้อย ซึ่งนอกจากทั้งสองคนนี้จะเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกแล้วยังเป็นผู้ใหญ่ที่คอยให้ความช่วยเหลือเสกสรรค์อยู่เสมอ กรณีเคฮิน เสกสรรค์ได้เรียกเขาว่า “หลวงตา”¹¹⁰ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกที่เขามีต่ออาจารย์ท่านนี้ ส่วนแอนเดอร์สันนั้นถือได้ว่ามีอิทธิพลต่อการเรียนรู้วิธีคิดอย่างมีระบบแบบนักวิชาการอยู่มาก อาจารย์ทั้งสองท่านนั้นนอกจากให้ความช่วยเหลือในเรื่องการเรียนแล้วยังให้ความช่วยเหลือในเรื่องปัญหาการกินอยู่อีกด้วยคือช่วยให้เสกสรรค์ได้ทำงานเป็นผู้ช่วยอาจารย์ทำให้มีรายได้เพียงพอที่จะศึกษาต่อไปได้ ในช่วงที่เคฮินไม่อยู่บ้านก็ยังอนุญาตให้เสกสรรค์และครอบครัวมาพักอาศัยซึ่งช่วยให้เขาประหยัดค่าใช้จ่ายได้มาก

การศึกษาต่อที่คอร์เนลล์ของเสกสรรค์ใช้เวลาทั้งสิ้นราว 9 ปี (มกราคม 2524- สิงหาคม 2532) แต่กระนั้นก็มีบางช่วงที่ได้กลับประเทศไทยเพื่อค้นคว้าวิทยานิพนธ์ที่ชื่อ *“The transformation of the Thai state and economic change (1855-1945)”*¹¹¹ ในบางช่วงเวลาระหว่างการเรียนอย่างหนักนั้นเสกสรรค์ก็มักจะไปตกปลา ซึ่งครั้งนี้แตกต่างจากการตกปลาที่ลุ่มแม่จันและที่บางปะกง เพราะที่ผ่านมามีลวนเป็นไปเพื่อหาเลี้ยงชีพทั้งสิ้น แต่การตกปลาที่นี้นอกจากจะเป็นไปเพื่อบรรเทาความเบื่อหน่ายเหนื่อยล้าจากการเรียนแล้วยังแฝงนัยบางประการไว้ด้วย ทั้งการได้อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ การใช้ชีวิตกลางแจ้ง ความพยายามเอาชนะเพื่อลบความรู้สึกพ่ายแพ้ที่ผ่านมา การค้นหาบางสิ่งเพื่อมาทดแทนความรู้สึกบางอย่างที่ขาดหายไปนับจากวันที่ออกจากป่า ในที่สุดแล้วผลที่ได้จากกระบวนการล่าก็คือ ขั้นตอนของการเรียนรู้เพื่อเติบโตทางจิตวิญญาณและการสลายตัวตน แต่กว่าจะมาถึงจุดนั้นได้ก็ต้องใช้เวลาหลายปี ซึ่งการตกปลาที่ทะเลสาบคาญก้า อ่างเก็บน้ำของเมืองอิทากะ และลำห้วยลำธารในป่าหลายสาย เวลานั้นเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, น.183.

¹¹¹ Seksan Prasertkul, *The transformation of the Thai state and economic change (1855-1945)*, (Ithaca: Cornell University, 1989).

ในปี พ.ศ. 2527 ครอบครัวประเสริฐกุลก็มีสมาชิกใหม่อีกหนึ่งคนคือ “วรรณสิงห์” บุตรชายคนที่สอง ด้วยความที่อยากอยู่ใกล้ซิดกับวรรณสิงห์และไม่ต้องการที่จะพลัดพรากห่างเหินเฉกเช่นที่ผ่านมา เขาจึงตัดสินใจนำวรรณสิงห์ในวัยสี่เดือนไปอยู่ที่สหรัฐฯ ด้วยอันเป็นที่มาของบทความ “เพียงหนึ่งฤดูร้อน” ซึ่งบทความนี้แสดงช่วงเวลาแห่งความสุขที่ได้เลี้ยงดูบุตรด้วยตนเอง ในขณะที่ภรรยากำลังคร่ำคร่าเคร่งอยู่กับการศึกษาปริญญาเอกในปีแรก แต่แล้วก็มีความสุขเพียงหนึ่งฤดูร้อน เมื่อเขาต้องตัดสินใจเผชิญกับความพลัดพรากอีกครั้งเพราะแม้ว่าเขาจะดูแลบุตรอย่างดีเพียงใด แต่ความเป็นแม่ก็ไม่ใช่สิ่งที่ผู้เป็นพ่อจะทำแทนได้ทั้งหมด เนื่องจากการนำบุตรชายมาอยู่ด้วยเริ่มเป็นปัญหาต่อการเรียนปริญญาเอกของผู้เป็นแม่ ชำยังอาจส่งผลกระทบต่อทุนเล่าเรียนที่ได้รับ ดังนั้นเสกสรรค์จึงตัดสินใจส่งบุตรชายกลับเมืองไทย

นอกจากปัญหาในเรื่องการเลี้ยงดูบุตรลูกแล้ว ในระยะแรกของการเป็นนักศึกษาในต่างแดน เสกสรรค์ต้องประสบปัญหาในการปรับตัวด้วย ทั้งนี้มิใช่อุปสรรคในเรื่องภาษาหรือการคบหากับเพื่อนต่างชาติแต่เป็นปัญหาในการ เป็นนักศึกษา ในวัยและประสบการณ์ที่มากขึ้น ซึ่งยากต่อการอธิบายแลกเปลี่ยนความเห็นในชั้นเรียน ทั้งนี้ปัญหาดังกล่าวสามารถเกิดขึ้นได้กับนักศึกษาที่มีประสบการณ์ ชื่อเสียง และอายุมากกว่าเพื่อนในห้องเดียวกัน ดังที่ Benedict Anderson ได้กล่าวถึงเสกสรรค์ในเวลานั้นว่า

“... ปัญหาอื่นก็คือ เขา (เสกสรรค์-ผู้วิจัย) รู้สึกว่าถูกลดความสำคัญลงจากการเป็นผู้นำนักศึกษามาเป็นเพียงนักศึกษาบัณฑิตศึกษาทั่วไป และเพื่อนร่วมชั้นอื่นๆ ก็รู้จักและสนใจประเทศไทยน้อยมาก นี่เป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นได้บ่อยครั้งกับนักศึกษาที่มีอายุมากกว่าเพื่อนร่วมชั้นคนอื่น ฉันบอกเขาตั้งแต่ต้นว่า แม้ในสายตาของฉันเขาคือวีรบุรุษ แต่เขาจะไม่สามารถอยู่รอดในระดับบัณฑิตศึกษาได้เลยจนกว่าเขาจะยอมรับสถานะใหม่ของเขาได้ ไม่มีอาจารย์คน

ไหน (รวมทั้งฉัน) ที่จะปฏิบัติต่อเขาเป็นกรณีพิเศษทั้งในชั้นเรียนและการสัมมนา โดยทั่วไปเขาก็ยอมรับแม้จะไม่เต็ม 100 % ก็ตาม..”¹¹²

โดยสรุปแล้วช่วงเวลา 7 ปีที่เสกสรรค์ศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ เป็นช่วงเวลาของการเรียนรู้ฝึกฝนความเป็นนักวิชาการ และวิธีคิดแบบตะวันตกอย่างเป็นระบบ รวมไปถึงการเรียนรู้อุสภภาพสังคมตะวันตกเพิ่มมากขึ้นหลังจากได้เคยรับรู้มาพอสมควรในสมัยเป็นนักเรียน AFS ต่อประเด็นนี้เสกสรรค์ชื่นชมในหลักการกติกาทางสังคมตลอดจนความกล้าหาญ ริเริ่มสร้างสรรค์ เชื้อมั่นในตนเองของผู้คนตะวันตก แต่ไม่ต้องการจะมีจิตวิญญาณปัจเจกชนนิยมแบบอเมริกัน ที่ต้องเผชิญกับการต่อสู้แข่งขันและความเปลี่ยนแปลงเมื่อพายุแพ้ และเผชิญกับความแปลกแยก อ้ำว้าง ซึ่งอยู่คู่กับสังคมทุนนิยมโลกาภิวัตน์ แต่สิ่งที่เขากลัวเหล่านั้นกำลังเกิดขึ้นกับประเทศไทย และเขาต้องกลับไปเผชิญเมื่อเดินทางกลับมาถึง

ในปี พ.ศ. 2531 เสกสรรค์เริ่มผลิตงานเขียนเพื่อการยังชีพ โดยเปิดคอลัมน์ในสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน จะหยุดพักบ้างเป็นบางช่วงแต่ก็ไม่เคยห่างหายไปเลย เสียทีเดียว เริ่มจากนิตยสารสู่อุทยานในปี พ.ศ. 2531 หนังสือพิมพ์ผู้จัดการปริทรรศน์ ผู้จัดการรายวัน มติชนรายวัน Travel Guide ศ.คน แมกกาซีน Way ฯลฯ ถ้านับรวมเวลาเขียนบทความช่วงเป็นนักศึกษาระดมศาสตร์ด้วยแล้ว อาจกล่าวได้ว่าการเขียนบทความลงสื่อสิ่งพิมพ์เป็นงานที่เขากระทำอย่างต่อเนื่องยาวนานที่สุด และได้รับความนิยมนจนมีการพิมพ์รวมเล่ม ในแต่ละเล่มก็มีการพิมพ์ซ้ำอย่างต่อเนื่อง โดยจะวิเคราะห์งานเขียนโดยละเอียดในบทต่อไป

นอกจากงานเขียนคอลัมน์แล้ว ช่วงปลายปี พ.ศ. 2532 หลังจากสำเร็จการศึกษาปริญญาเอกเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เสกสรรค์ในขณะที่มีอายุ 40 ปีได้รับการบรรจุเป็นข้าราชการตำแหน่งอาจารย์ที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บรรยากาศการเรียนการสอนนักศึกษา รุ่น

¹¹² “The other problem was that he felt he had been demoted, from being a famous student leader, to being just other graduate student, and many of his classmates knew little and cared less about Thailand. This is something that older students often experience. From the start I told him that while in my eyes he was a hero, he would not survive graduate school until he really accepted his new position. None of his professors (including me) would treat him as a special case in classes and seminars. Gradually he adapted, though not one hundred percent.” สัมภาษณ์ Benedict R.O'G. Anderson, 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2551 (ทางอีเมล)

แรกๆ มีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก นักศึกษาหลายคนเรียกเสกสรรค์ว่าพี่ เพราะเหตุผลหนึ่งเห็นว่าเสกสรรค์ยังเป็นผู้นำนักศึกษารุ่นพี่อยู่ นอกจากนี้เสกสรรค์ยังเคยพา “น้องๆ” ลูกศิษย์ตี๋มสุธา และเป็ยรยามเย็น ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับนักศึกษาใกล้ชิดกันมากขึ้น

การเป็นอาจารย์ระยะแรกเริ่มขึ้นพร้อมๆ กับช่วงเวลาที่เศรษฐกิจไทยกำลังเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องจนมีความคาดหวังว่าไทยกำลังจะก้าวสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ มีการลงทุนจากต่างชาติ การค้าส่งออกมีปริมาณมาก ราคาที่ดินและอสังหาริมทรัพย์พุ่งขึ้นสูง ราคาข้าวเปลือกตกราคาเกี่ยวนละห้าพันบาท เกิดเศรษฐกิจใหม่ขึ้นจากการค้า และแก๊งกำไรที่ดิน ทั้งนี้เนื่องมาจากรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ในขณะนั้นให้ความสำคัญกับนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศ แม้กระทั่งกับประเทศเพื่อนบ้านที่เคยมีข้อพิพาทกัน เช่นนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ดังนั้น เมื่อเศรษฐกิจเจริญเติบโต การสะสมเงินทำได้ง่ายขึ้น การศึกษาหาความรู้ในมหาวิทยาลัยจึงกลายเป็นเพียงใบผ่านไปสู่แหล่งงาน วิชาที่ได้รับความนิยมในการเลือกศึกษาจึงมักจะเกี่ยวข้องกับวิชาทางธุรกิจการเงิน ในขณะที่เดียวกันผู้คนก็เริ่มใส่ใจกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนน้อยลงแต่กลับหมกมุ่นอยู่กับการแสวงหาเงินทอง “ทุกวันนี้เด็กส่วนใหญ่ถือการศึกษาเป็นเรื่องลงทุน ซึ่งก็เหมือนการลงทุนในธุรกิจทั่วไป คือ ซื้อถูกขายแพง พวกเขาถือหลักดูหนังสือให้น้อยลง เก็บคะแนนให้มากขึ้นและเรียนจบให้เร็วที่สุด เมื่อเป็นเช่นนี้เขาจะมาสนใจอะไรกับคนอย่างผมซึ่งต้องการสอนให้เขาคิดเป็น มองโลกกว้างไกล และมีสำนึกว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของส่วนทั้งหมด...ไม่แน่ใจว่า ผมเป็นครูที่มีบทบาทจรรโลงสังคม หรือเป็นเพียงเครื่องจักรตัวหนึ่งในโรงงานผลิตปริญญา”¹¹³

แม้ว่าเสกสรรค์จะมีอาชีพครูที่มั่นคง มีครอบครัว มีที่อยู่อาศัย แต่เขายังคงรู้สึกโศกเศร้ากับสภาพแวดล้อมที่ได้ประสบ เช่น กรณีนักศึกษาไม่ให้ความสนใจในการศึกษาเล่าเรียน เสกสรรค์จึงเกิดความรู้สึกผิดหวังกับสภาพเช่นนี้เช่นเดียวกับอาจารย์ท่านอื่นๆ อีกทั้งเพื่อนฝูง คนรอบข้างต่างก็ร่อนรนไปกับการแสวงหาเงินทอง ดังนั้น เสกสรรค์จึงรู้สึกแปลกแยกจากสังคมทุนนิยมขณะนั้น เนื่องจากเขาไม่ได้มีลักษณะยึดติดกับการแสวงหาทรัพย์สินเงินทองแต่ยึดติดกับอุดมคติ ความคิดคุณธรรมต่างๆ ยึดมั่นในสิ่งที่ตัวเองคิดว่าถูกต้อง เช่น ความกล้าหาญ ความเสียสละ แบ่งปันกับผู้คนรอบข้าง ซึ่งขัดแย้งกับความคิดกระแสหลักในสังคมขณะนั้นที่เต็มไปด้วยการ

¹¹³ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “พื้นที่รกร้างว่างเปล่า,” ใน การผ่านพ้นของยุคสมัย, (กรุงเทพฯ: สามัญชน, 2549), น.78-79.

แข่งขัน เอาวัดเอาเปรียบ นอกจากนี้เสกสรรค์ยังประสบปัญหาความกดดันจากข้อเรียกร้องของ สังคม กล่าวคือ เมื่อเกิดวิกฤตทางการเมืองเสกสรรค์มักถูกเรียกร้องจากสังคมให้ออกมาแสดง บทบาท เพราะสังคมยังคงติดภาพผู้นำของเสกสรรค์และคาดหวังให้เขาช่วยหาทางออก หรือ ออกมาวิพากษ์รัฐบาล โดยเสกสรรค์ได้ตอบสนองข้อเรียกร้องดังกล่าวภายใต้บทบาทของ นักวิชาการและนักเขียน แต่ด้วยความที่สังคมไทยยังยึดติดบทบาทของตัวบุคคลหรือต้องการ “อัครวินซีมีน่าขาว” อยู่เสมอ บทบาทของเสกสรรค์ในฐานะนักวิชาการหรือนักเขียนจึงไม่เพียงพอต่อ ความต้องการ และอาจเป็นส่วนหนึ่งของความทุกข์และเกิดคำถามที่ว่าเหตุใดเขาจึงต้องถูก เรียกร้องให้แสดงบทบาทผู้นำฝ่ายประชาชนในการรับมือกับปัญหาการเมืองอยู่เสมอ

ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นเสกสรรค์จึงมักจะหลบหนีสภาพความทุกข์ด้วยการเดินป่า ออก ทะเล ตีมสุรา ซึ่งการเดินทางหลายครั้งมีการบันทึกในรูปงานเขียนกึ่งสารคดี ในขณะเดียวกันก็ผลิต งานเขียนหลายเรื่องเกี่ยวกับคนที่ไม่อาจปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่และถูกคุกคามกดดัน จิตใจ เช่นในงานเขียนเรื่องสั้นชุด “คนกับเสือ” โดยตัวเอกของเรื่องเป็นคนที่ถูกทำให้รู้สึกผิด ถูก โดดเดี่ยวเพราะมีวิถีชีวิตหรือวิถีคิดที่รักอิสระ สันโดษไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมแวดล้อม ซึ่งจุด สูดท้ายของคนลักษณะนี้ก็คือการคล้อยตามกระแสหรือไม่ก็จมอยู่กับความทุกข์โดดเดี่ยว งาน เขียนเรื่องสั้น “คนกับเสือ” นี้ช่วยอธิบายสภาพจิตใจของเสกสรรค์ในช่วงก่อน พ.ศ. 2545 ได้เป็น อย่างดี และในปี พ.ศ. 2539 ทางสำนักพิมพ์สามัญชนได้ส่งเรื่องสั้นนี้เข้าประกวดรางวัลซีไรต์ ซึ่ง ก่อนหน้านั้นในปี พ.ศ. 2533 สำนักพิมพ์เทียนวรรณได้เคยเสนองานเขียน “เพลงน้ำระบำเมฆ” เข้า ประกวด อย่างไรก็ตามทั้งสองเรื่องที่ส่งเข้าประกวดไม่ได้รับรางวัลดังกล่าวแต่อย่างใด¹¹⁴

ภายหลังจากเสกสรรค์เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยได้ 3 ปี ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2535 เขาก็ตัดสินใจลาออกจากการเป็นอาจารย์ โดยให้เหตุผลของการลาออกว่าเป็นความกระหายที่จะ ออกสู่โลกกว้าง เพื่อเป็นนักเขียนอิสระ เป็นจิตรกร ออกเดินทางทำสารคดี ซึ่งทั้งสามสิ่งนี้เป็นความ ใฝ่ฝันของเสกสรรค์ที่มีมาแต่เดิม นั่นก็คือชีวิตอิสระที่ไม่ต้องผูกติดกับระบบ สาเหตุอีกประการหนึ่ง ก็คือการเห็นปัญหาการศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่ไร้ประสิทธิภาพ โดยมีปัจจัยทั้งจากตัวนักศึกษา และอาจารย์ ซึ่งขัดกับมหาวิทยาลัยในอุดมคติของเสกสรรค์ ที่เชื่อว่ามหาวิทยาลัยควรจะดำรงอยู่ เพื่อรับใช้สังคมโดยรวม ไม่ควรเป็นที่แสวงหาผลประโยชน์ของผู้ใด

¹¹⁴ จะอธิบายรายละเอียดของการเสนอเข้าประกวดรางวัลซีไรต์ ในบทต่อไป

เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ได้เกิดการชุมนุมประท้วงขับไล่ นายกรัฐมนตรี พลเอก สุจินดา คราประยูร ก่อนหน้านั้นเกิดรัฐประหารยึดอำนาจรัฐบาลพลเอกชาติชาย โดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534 เป็นที่ทราบกันว่ารัฐบาลของพลเอก สุจินดาเป็นรัฐบาลที่สืบทอดอำนาจมาจากคณะรัฐประหาร ทำให้ชนชั้นกลางจำนวนมากเกิดความไม่พอใจและออกมาเดินขบวนประท้วง สำหรับเสกสรรค์แล้วการยึดอำนาจโดยคณะทหารแม้จะไม่ถูกต้องตามหลักประชาธิปไตยแต่รัฐบาลพลเอกชาติชายก็มีความหวาดระแวงอยู่เนืองๆ ดังนั้นความรู้สึกของเสกสรรค์จากสถานการณ์ดังกล่าวก็คือ "ความอึดอัด" ในการกำหนดจุดยืนความคิด จึงเป็นสาเหตุให้เสกสรรค์ระงับการเขียนคอลัมน์หนังสือพิมพ์ไปเป็นเวลา 7-8 เดือน

อย่างไรก็ดี แม้เสกสรรค์จะเคยเป็นแกนนำชุมนุมต่อต้านรัฐบาลหลายครั้งในอดีต แต่สำหรับการชุมนุมในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 แล้วเขากลับเห็นว่าแม้ความขัดแย้งจะจบด้วยการนองเลือดก็มิอาจเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้ดีขึ้น เพราะเป้าหมายการชุมนุมเป็นการโจมตีตัวบุคคลหรือกลุ่มอำนาจ แต่ปัญหาการเมืองไทยซับซ้อนกว่านั้น เพราะลงลึกถึงระดับโครงสร้าง ในช่วงแรกของการชุมนุมเขาพยายามหลีกเลี่ยงไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง จนกระทั่งในที่สุดก็ทนกระแสเรียกร้องจากเพื่อนและภรรยาไม่ได้ ประกอบกับบริษัทที่ตกลงจะให้เสกสรรค์ร่วมงานผลิตสารคดีก็มีที่ท่าว่าไม่ต้องการให้เขาร่วมงาน ซึ่งเสกสรรค์คาดว่าอาจจะมาจากสาเหตุที่บริษัทนี้เกี่ยวพันกับสถานีโทรทัศน์ของทหารจึงวิตกกับภาพพจน์ของบริษัท ดังนั้น สภาพการณ์ที่ค่อนข้างลุ่มพุดถึงแต่เรื่องการชุมนุม งานเดินทางที่คาดว่าจะได้ทำก็ถูกยกเลิก ในที่สุดเขาตัดสินใจร่วมกับกลุ่มคณาจารย์สภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในนาม "นักวิชาการเพื่อประชาธิปไตย 10 สถาบัน"¹¹⁵ โดยเสกสรรค์มีบทบาทในการเขียนแผนชุมนุม ข้อเสนอของเขาจะถูกส่งไปยังแกนนำ "สมาพันธ์ประชาธิปไตย" ที่ถนนราชดำเนินในวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 แผนของการชุมนุมมีจุดยืนซึ่งอาศัยประสบการณ์ในปี พ.ศ. 2516 เป็นบทเรียนนั่นก็คือต้องไม่ยึดถือและไม่มีการเดินขบวนเป็นอันขาด เพราะเชื่อว่าการเสียเลือดเนื้อไม่มีประโยชน์อันใดและไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นเช่นนั้น แนวทางของเสกสรรค์เห็นได้ชัดว่าตระหนักดีถึงคุณค่าของผู้คนและแง่มุมต่อการเสียสละชีวิตในนามอุดมการณ์ซึ่งอาจพิจารณาได้จากข้อความดังนี้ "...และชีวิตผู้คนก็มีใช้รัฐหिनดินทรายที่จะนำมาทอดเรียงเป็นสะพานให้กับคนบางกลุ่มได้ก้าวเดิน...การรับผิดชอบมวลชนเป็นสิ่งสำคัญ

¹¹⁵ กลุ่มนักวิชาการเพื่อประชาธิปไตย 10 สถาบัน รวมตัวกันอย่างเฉพาะกิจจากที่ประชุมคณาจารย์และนักวิชาการจำนวน 90 คน จาก 10 สถาบัน

อย่างยิ่งในการต่อสู้ใดๆ ถ้าหากไม่จำเป็นต้องเสี่ยงภัยอันตรายก็ไม่ควรพาพวกเขาไปเสี่ยง...ที่สำคัญที่สุดก็คือ ไม่ใช่ผลึกให้มีการปะทะสูญเสียเพื่อจะได้ใช้ประโยชน์ความแค้นที่เกิดขึ้น”¹¹⁶

เหตุการณ์ครั้งนี้เสกสรรค์ขึ้นเวทีอภิปรายเพียงครั้งเดียวที่หอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่ไม่ได้เคลื่อนไหวต่อสาธารณชนอย่างเปิดเผย โดยให้เหตุผลเรื่องกลัวการสูญเสียเสรีภาพเมื่อต้องกลายเป็นผู้นำการเมืองอีกครั้ง กอปรกับเกรงว่าจะเป็นการทับซ้อนบทบาทนำของแกนนำที่มีอยู่เดิม และรู้สึกเบื่อหน่ายความขัดแย้งและบทบาทผู้นำเหมือนปี พ.ศ. 2516 เขาจึงทำหน้าที่อยู่ในส่วนวางแผนเท่านั้น แต่แล้วแกนนำการชุมนุมไม่ตกลงตามแผนที่กลุ่มนักวิชาการเพื่อประชาธิปไตยเสนอไป เขาและเพื่อนจึงตัดสินใจถอนตัว หลังจากนั้นไม่นานก็เกิดการนองเลือดขึ้นตามที่เสกสรรค์คาดการณ์ไว้

ภายหลังเหตุการณ์นั้นเสกสรรค์ตัดสินใจสมัครกลับมาเป็นอาจารย์อีกครั้งหลังจากลาออกไปเพียง 1 เดือนเศษ ต่อมา ในปี พ.ศ. 2536 ก็ได้รับเลือกให้เป็นคณบดี คณะรัฐศาสตร์ แต่ระหว่างช่วงเวลากลับมาเป็นอาจารย์อีกครั้งกับการเป็นคณบดี เสกสรรค์ใช้ชีวิตอยู่กับสุราแทบทุกคืน อันแสดงให้เห็นความทุกข์ที่ไม่อาจแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชีวิตตนเองได้ นอกจากนี้ความเบื่อหน่ายกับข้อร้องทุกข์ทั้งจากคนที่รู้จักและไม่รู้จัก แสดงให้เห็นว่าหลายคนยังเห็นเสกสรรค์เป็นที่พึ่งของคนยากไร้เหมือนในอดีต ความทุกข์อีกประการก็คือเขาต้องการที่จะมีชีวิตอย่างคนธรรมดา ที่สามารถทำอะไรได้อย่างที่ต้องการ แต่ในอีกส่วนหนึ่งเสกสรรค์เป็นคนหนึ่งที่อ่อนไหวต่อการร้องขอจากคนที่รัก และจากคนที่นับถือ จึงเกิดความรู้สึกปะทะสังสรรค์ระหว่างความมีชีวิตในแบบที่ตนต้องการกับความรู้สึกห่วงใยความรู้สึกของคนรอบข้างอยู่ตลอดเวลา

ตำแหน่งคณบดีในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แตกต่างจากที่อื่นๆ เพราะมาจากความเห็นชอบของสภามหาวิทยาลัยโดยมีกระบวนการคัดสรรจากการลงคะแนนเสียงคัดเลือกอาจารย์จากประชาคมในคณะซึ่งก็คือคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักศึกษา เมื่ออาจารย์ท่านใดได้คะแนนสูงสุดทางกรรมการสรรหาก็คจะไปทาบตามอาจารย์ท่านนั้น เมื่ออาจารย์ท่านนั้นตกลงรับเป็นคณบดีแล้ว จึงส่งชื่อไปให้สภามหาวิทยาลัยพิจารณาเห็นชอบอีกครั้งหนึ่ง เสกสรรค์เป็นคณบดีที่มีคะแนนเสียงเป็นเอกฉันท์จากชาวรัฐศาสตร์ และผ่านความเห็นชอบจากสภามหาวิทยาลัย ให้ดำรงตำแหน่งคณบดีคณะรัฐศาสตร์ (พ.ศ.2536- 2538) เขาให้เหตุผลในการตัดสินใจลงเลือกตั้งคณบดี

¹¹⁶ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “สงครามและความรัก,” ใน บทบันทึกคัดสรร พ.ศ.2527-2540, น.107-

ครั้งนั้นว่า ด้วยความจำเป็นต้องกลับมาเป็นอาจารย์อีกครั้งหลังจากลาออกไป 1 เดือนก็เพื่อความปลอดภัยจากรัฐบาลทหารที่ยังคงมีอิทธิพลหลงเหลืออยู่ เมื่อจำเป็นต้องเป็นอาจารย์ต่อไป เสกสรรค์ก็ตั้งใจไว้ว่าจะต้อง *ปฏิรูป* มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยเชื่อว่าตำแหน่งคณบดี อาจช่วยให้การปฏิรูปเป็นจริงได้¹¹⁷

ผลงานของเสกสรรค์คือการปฏิรูปหลักสูตรให้มีการทำวิทยานิพนธ์ปริญญาตรี ตั้งโครงการให้รางวัลสนับสนุนนักศึกษาที่ได้เกียรตินิยม เนื่องจากพบว่านักศึกษาในช่วงนั้นมีผลการเรียนต่ำ เสกสรรค์ยังพบว่ารายวิชาที่มีอยู่ล้าสมัย ไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลก ดังนั้นจึงตั้งโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาของคณะรัฐศาสตร์ขึ้นมา นอกจากนี้ยังมีผลงานในด้านการปรับปรุงภูมิทัศน์ เช่น ปูพื้นหินอ่อนชั้นล่างของคณะ ปรับปรุงการเดินสายไฟภายในปรับปรุงลิฟท์ และเป็นคณบดีคนแรกที่พาข้าราชการธรรมาภิบาลไปเที่ยวพักผ่อนประจำปี เนื่องจากเขาเห็นว่าข้าราชการธรรมาภิบาลควรมีโอกาสไปเที่ยวพักผ่อนบ้างไม่ใช่เฉพาะอาจารย์เท่านั้นที่มีโอกาส

คณบดีคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในสมัยของเสกสรรค์มีภารกิจหน้าที่รับผิดชอบต่อผู้คนในคณะรวมไปถึงต้องทำหน้าที่ในส่วนของสภามหาวิทยาลัย อีกทั้งบทบาทที่ได้รับมอบหมายจากรัฐในบางเรื่องไปจนถึงรับฟังทุกข้อคิดของประชาชนที่หมุ่นเวียนเข้ามาขอความช่วยเหลืออยู่เรื่อยๆ การที่รับฟังทุกข้อคิดของคนจำนวนมากทำให้เสกสรรค์ค้นพบว่า “มนุษยชาติล้วนเต็มไปด้วยปัญหา และคนที่สร้างความทุกข์ของตัวเองได้ ยิ่งดูยิ่งหาไม่เจอ”¹¹⁸ ปัญหาอีกประการที่เขาพบในระหว่างเป็นคณบดีก็คือ คณะรัฐศาสตร์ในฐานะหน่วยผลิตบัณฑิตที่ควรเข้าใจสังคมการเมืองมากกว่าคนทั่วไปกลับไม่สามารถที่จะช่วยคลี่คลายปัญหาความเป็นธรรมในสังคมได้

การดำรงตำแหน่งผู้บริหารทำให้เสกสรรค์ได้ฝึกฝนความอดทนในการบริหารจัดการกับปัญหาที่เข้ามาอย่างต่อเนื่อง สิ่งที่ได้ตามมาคือความสงบนิ่งพอที่จะเผชิญกับอุปสรรคต่างๆ ได้พอสมควร อย่างไรก็ตาม การเป็นผู้บริหารระดับสูงของคณะรัฐศาสตร์ก็ไม่ได้ราบรื่นนัก นโยบายของเสกสรรค์ได้รับการปฏิบัติเป็นผลสำเร็จในบางประการ แต่ความพยายามเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการทำงานของข้าราชการในคณะกลับไม่เป็นผล

¹¹⁷ สัมภาษณ์ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 22 มกราคม พ.ศ.2551.

¹¹⁸ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “เมื่อกลิ่นสุราเจือจาง,” ใน *ผู้ชายที่กำลังสูญพันธุ์: รวมข้อเขียนคัดสรรจากหน้าหนังสือพิมพ์เล่มสอง*, (กรุงเทพฯ : สามีญชน, 2540), น.58.

เสกสรรค์เข้าดำรงตำแหน่งจากการผลักดันของประชาคมในคณะส่วนใหญ่ เมื่อเข้าดำรงตำแหน่งเสกสรรค์พยายามปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบราชการในคณะ ซึ่งเขาเชื่อว่ามีส่วนสำคัญที่ทำให้คุณภาพการศึกษาไม่สัมฤทธิ์ผล ทั้งยังเป็นช่องว่างในการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวของข้าราชการโดยเฉพาะอาจารย์ ทั้งนี้เสกสรรค์ได้ชี้ให้เห็นปัญหาของระบบการบริหารในมหาวิทยาลัยไว้ว่า

“โดยนิตินัยเราอยู่ในระบบราชการ แต่โดยพฤตินัยเราแทบไม่มีระบบควบคุมมาตรฐานการทำงานของบุคลากรที่เป็นแกนกำลังของมหาวิทยาลัยเช่นอาจารย์ ส่วนที่เรามีระบบทำงานอยู่บ้างคือส่วนธุรการ

ดังนั้น ผลที่เกิดขึ้นก็คือการงานส่วนที่ควรมุ่งเน้นคุณภาพอย่างเช่นการเรียนการสอนเรากลับปล่อยปละละเลย โดยโครงสร้างการงานส่วนที่ควรจะยึดหยุ่นฉับไว อย่างเช่นงานธุรการหรืองานบริการด้านอื่นๆ เรากลับเคร่งครัดหุยมหุยม”¹¹⁹

เสกสรรค์ได้เสนอข้อควรปรับปรุงปัญหาการบริหารจัดการบุคลากรในมหาวิทยาลัยไว้ด้วย ซึ่งข้อเสนอของเขานั้นชี้ให้เห็นประเด็นต่างๆ อาทิ ลัทธิปัจเจกชนนิยมในหมู่อาจารย์ในด้านลบอาจเป็นช่องทางในการแสวงหาผลประโยชน์โดยไม่สามารถควบคุมได้ ปัญหารายได้ของคณาจารย์ที่ไม่เพียงพอก็เป็นส่วนหนึ่งของการออกไปแสวงหารายได้นอกมหาวิทยาลัย ขาดการประเมินผลการทำงานของคณาจารย์ เป็นต้น

ความพยายามของเสกสรรค์ในการปฏิรูปคณะรัฐศาสตร์ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากไม่ได้รับความร่วมมือจากข้าราชการธุรการและอาจารย์บางส่วนที่เสียผลประโยชน์ ซึ่งถือเป็นปัญหาการเมืองภายในคณะ รวมทั้งข้อจำกัดในเรื่องงบประมาณและอำนาจในการแก้ไขกฎระเบียบ ประกอบกับการบริหารของเสกสรรค์ในเวลานั้นเป็นการดูแลงานในระดับกว้างๆ ซึ่งเป็นงานอำนวยความสะดวกและประสานงาน โดยมีคณะกรรมการเป็นชุดต่างๆ ดูแล จึงไม่สามารถดูแลใน

¹¹⁹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, สำเนาจดหมายลาออกจากตำแหน่งคณบดี คณะรัฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, จดหมายเรียนนายกษามหาวิทยาลัย, 21 สิงหาคม 2538. ปัญหาเรื่องอาจารย์มหาวิทยาลัย กับระบบการบริหารจัดการนี้ ต่อมาได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้ว อย่างไรก็ตาม เรื่องนี้เสกสรรค์ได้นำเสนอเป็นปาฐกถาอย่างละเอียดไว้ใน “จิตสำนึกอาจารย์กับจิตวิญญาณมหาวิทยาลัย,” เนชั่นสุดสัปดาห์, (30 พ.ค. 2551) : 24-26 และ (6 มิ.ย. 2551) : 22-24.

ระดับลึกลงไปได้ ในด้านหนึ่งเป็นการกระจายอำนาจในการบริหาร แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ไม่สามารถดูแลแก้ปัญหาได้อย่างทั่วถึงโดยเฉพาะบางโครงการที่มีผลประโยชน์สูง อีกทั้งลักษณะนิสัยรักสันโดษ การไม่พยายามประชาสัมพันธ์ผลงานที่มีอยู่มากอาจทำให้เสกสรรค์ถูกมองว่าเป็นคนบดที่ดูเหมือนจะไม่มีผลงาน¹²⁰

ในที่สุดแล้ว ปัญหาที่ซับซ้อนของระบบราชการไม่สามารถสร้างฉันทามติให้เกิดขึ้นภายในคณะกับทั้งปัญหาบางประการ และลักษณะบุคลิกความคิดที่ไปกันไม่ได้กับการเป็นผู้บริหารในองค์กรแห่งนี้ ทำให้เสกสรรค์ลาออกจากตำแหน่งคนบดในปี พ.ศ. 2538 ซึ่งเสกสรรค์ได้ให้เหตุผลลาออกไว้ว่าเขาเคยเป็นผู้อำนวยการมาหลายแห่ง ไม่ใช่เรื่องแปลก แต่เขาไม่สามารถเป็นผู้อำนวยการของรัฐเช่นนี้ได้เนื่องจากผู้นำกับผู้ตามมีความคาดหวังต่างกัน ผู้ตามไม่ยอมเปลี่ยนไปตามผู้นำ ผู้นำเองก็ไม่ยอมเปลี่ยนไปตามผู้ตาม จึงไม่สามารถที่จะแก้ไข เปลี่ยนแปลงอะไรได้ จึงตัดสินใจลาออก¹²¹

การปฏิบัติหน้าที่คนบดของเสกสรรค์แสดงให้เห็นความขัดแย้งระหว่างตัวตนของเสกสรรค์ที่ไม่ต้องการให้เกิดการแสวงหาผลประโยชน์จากระบบราชการโดยเฉพาะในมหาวิทยาลัย ซึ่งเขาคาดหวังไว้ว่าควรมีไว้เพื่อผลประโยชน์ของสังคม กับระบบราชการในด้านที่มีกฎระเบียบเอื้อให้เกิดการแสวงหาผลประโยชน์ได้ง่าย ซึ่งการจะปฏิรูประบบราชการหรือทัศนคติของข้าราชการเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและต้องใช้เวลา การที่เสกสรรค์รู้สึกไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งใดได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่งจนตัดสินใจลาออก แสดงให้เห็นลักษณะบางประการของนักปฏิวัติ ดังที่ เสน่ห์ จามริก ได้ให้ข้อคิดเห็นถึงความแตกต่างของนักปฏิวัติและนักปฏิรูปไว้ว่า นักปฏิวัติต้องการการเปลี่ยนแปลงด้วยน้ำมือเขาเอง โดยมักมีพื้นหลังชีวิตที่ขมขื่น หากแต่สังคมไทยไม่ใช่สังคมนักปฏิวัติ เพราะสังคมไทยอยากให้อยู่ในกรอบเดียวกัน แม้ว่าจะมีความแตกต่างกันก็ตาม ในขณะที่นักปฏิรูปเห็นตัวเองเล็กน้อยที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยมือของตนเองเพียงคนเดียว เป้าหมายจึงเพียงเพื่อสอนให้สังคมเรียนรู้และให้คนส่วนใหญ่ร่วมกันเปลี่ยนแปลง¹²²

ภายหลังลาออกจากตำแหน่งคนบด เสกสรรค์ก็กลับมาเป็นอาจารย์สอนหนังสืออย่างเต็มที่อีกครั้งใน “ยุคเศรษฐกิจฟองสบู่ใกล้แตก” อันเป็นช่วงที่สถานการณ์ทางการเมืองกำลัง

¹²⁰ ความคิดเห็นจากข้าราชการประจำคณะรัฐศาสตร์ท่านหนึ่ง

¹²¹ สัมภาษณ์ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 22 มกราคม พ.ศ.2551.

¹²² สัมภาษณ์ เสน่ห์ จามริก, 23 เมษายน พ.ศ.2550.

ตระเตรียมร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งพรรคชาติไทยที่ชูนโยบายสนับสนุนการปฏิรูปการเมือง ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง กระแสการปฏิรูปการเมืองนี้ที่จริงแล้วเริ่มขึ้นเมื่อ ฉลาด วรฉัตร ชุมนุ่ม ประท้วงรัฐบาลสมัยประชาธิปไตย (กันยายน 2535-กรกฎาคม 2538) เรื่องปัญหาระบอบรัฐสภา ต่อมาประธานรัฐสภา มารุต บุณนาค มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.) โดยมีประเวศ วะสี เป็นประธาน มีกรรมการคือ นักวิชาการ ข้าราชการ นักการเมือง เกษตรกร นักธุรกิจ จำนวน 58 คน¹²³ เช่น บัญญัติ บรรทัดฐาน สายหยุด เกิดผล พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว แบ่ง มาลากุล ณ อยุธยา คณิน บุญสุวรรณ กระมล ทองธรรมชาติ เป็นต้น คณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตยตั้งขึ้นเพื่อร่างแนวทางปฏิรูปการเมือง โดยมีจุดหมายเพื่อทำให้ระบอบการเมือง สะอาดสุจริต และมีประสิทธิภาพในการดูแลปัญหาต่างๆ เป็นที่น่าสนใจว่าหนึ่งในคณะกรรมการ คพป. มีชื่อของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล รวมอยู่ด้วยซึ่งเป็นกรรมการตามตำแหน่งคณบดี คณะรัฐศาสตร์ อย่างไรก็ดี เสกสรรค์ยกผลงานความสำเร็จของ คพป. ให้กับประเวศ วะสี เพราะตัวเขาเองนั้นไม่ได้ไปช่วยทำอะไรในคณะกรรมการเลยโดยเขาให้เหตุผลเรื่องข้อจำกัดของเวลาที่ต้องปฏิบัติหน้าที่คณบดีซึ่งมีงานจำนวนมากต้องดูแล อย่างไรก็ดี จะพบว่าแม้เสกสรรค์จะไม่ได้เข้าร่วมในการปฏิรูปการเมืองร่างรัฐธรรมนูญฉบับตุลาคม พ.ศ.2540 แต่มีบทบาทในส่วนของการเขียนบทความแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิรูปการเมืองในหนังสือพิมพ์อย่างต่อเนื่องอย่างน้อย 13 บทความ¹²⁴ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538-2544

วันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2540 รัฐธรรมนูญได้ประกาศใช้อย่างเป็นทางการ โดยได้ชื่อว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมืองเพราะมาจากกระบวนการปฏิรูปการเมือง และเป็นรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนเนื่องจากในกระบวนการจัดทำสามารถดึงประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการร่าง และเสนอความคิดเห็นได้มากกว่าฉบับอื่นๆ ที่เคยมีมา แม้ว่าจะยังมีข้อถกเถียงอยู่หลายมาตรา แต่รัฐสภาก็ได้ผ่านร่างรัฐธรรมนูญนั้น ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะประชาชนคาดหวังให้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่สามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำจนทำให้รัฐบาลไทยต้องหันไปพึ่งพาเงินฟื้นฟูจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ อันเป็นผลสืบเนื่องให้ไทยต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของ

¹²³ ไสภรัตน์ จารุสมบัติ, ศิริพร วัชชวัลคุ, รายงานวิจัยเรื่อง บทบาทของนักรัฐศาสตร์ในการปฏิรูปการเมืองในช่วงปีพ.ศ. 2538-ปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2546), น. ก-1, ก-2.

¹²⁴ รวบรวมจาก ไสภรัตน์ จารุสมบัติ, ศิริพร วัชชวัลคุ, เรื่องเดียวกัน, น.58,112. และ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, ถ้าหากไม่มีวันนั้น: รวมข้อเขียนคัดสรรจากหน้าหนังสือพิมพ์เล่มสี่. (กรุงเทพฯ : สามัญชน, 2541).

กองทุน ซึ่งแฝงไว้ด้วยปรัชญาเสรีนิยมใหม่ที่ให้ความสำคัญกับระบบการค้าเสรีที่รัฐเข้ามาเกี่ยวข้อง กับตลาดน้อยที่สุด มีการแปรรูปกิจการของรัฐให้ตกเป็นของเอกชนในรูปของการลงทุนกระจายหุ้น ในส่วนของการเมืองนั้นกระแสของการบริหารราชการแบบเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเริ่มมี อิทธิพล พร้อมๆ กับกระแสคิดธรรมาภิบาล (Good Governance) แนวทางเสรีนิยมใหม่ดังกล่าว ทำให้รัฐไทยขาดอิสระในการบริหารจัดการ และการกำหนดนโยบายไปมาก การเปิดเสรีทางการเงินทำให้บริษัท ห้างร้านหลายแห่งต้องตกอยู่ในสภาพติดหนี้สิน ล้มละลาย มีหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิด รายได้จำนวนมาก เพราะค่าเงินบาทเมื่อเทียบกับเงินดอลลาร์อ่อนตัวลงมากเกือบหนึ่งเท่าตัว และมีคนว่างงานจำนวนมาก การที่สภาพเศรษฐกิจตกต่ำเช่นนี้ ประชาชนจึงคาดหวังว่ารัฐธรรมนูญ ฉบับใหม่จะสามารถแก้ไขปัญหาค่าเงินบาทได้เพราะเชื่อว่าถ้าระบบการเมืองเข้มแข็ง เศรษฐกิจก็ฟื้นฟูตามมา

เนื่องจากการฝากความหวังไว้กับรัฐธรรมนูญฉบับเดียวอาจไม่เพียงพอที่จะแก้ปัญหา ต่างๆ ให้กับผู้ยากไร้ ในช่วงเวลาที่เศรษฐกิจตกต่ำนี้เอง เสกสรรค์ ประเสริฐกุล และเพื่อนได้ตั้งกลุ่ม ที่ชื่อว่า “ประชาธิปไตยเพื่อประชาชน (ปขป)” โดยมีสมาชิกได้แก่ ภูมิสัน โจรณ์เลิศจรรยา แก้วสรร อติโพธิ เสถียร เศรษฐสิทธิ์ ประสาร สินสวัสดิ์ ปรีดา ชำวบ่อ วรการ งามบุญสิน ธเนศวร์ เจริญเมือง วิลาศ เตชะไพบูรณ์ กิรทัต หัตถิกุล ซึ่งถือได้ว่าเป็นการกลับมาร่วมมือกิจกรรมทางการเมืองอีกครั้งของ เสกสรรค์ในรูปของกลุ่มกดดันทางการเมือง หลังจากเคยเป็นสมาชิกสภาหน้าโดม และสหพันธ์ นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทยเมื่อประมาณสามสิบปีที่ผ่านมา โดย “ประชาธิปไตยเพื่อประชาชน (ปขป)” ตั้งขึ้นโดยมีหลักการเพื่อ

“สร้างความเข้มแข็งให้กับภาคพลเมือง พร้อมกับเตือนภัยทุนข้ามชาติที่แผ่เข้ามา พร้อมกับการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ อันนำมาซึ่งกระแสบริโภคนิยม ที่กระทบต่อ วัฒนธรรมและจิตวิญญาณของปัจเจกบุคคล ทางกลุ่มได้พบปะหารือ เกี่ยวกับ ปัญหาบ้านเมืองมาตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2542 และเห็นพ้องต้องกันว่า ระบอบ ประชาธิปไตยที่เป็นอยู่ได้ถูกบิดเบือนเจตนารมณ์ไปมาก จนกระทั่งกลายเป็น เครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวของคนบางกลุ่ม สาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้เกิดสภาพดังกล่าว มาจากความอ่อนแอในส่วนของประชาชน ซึ่งเมื่อมา สมทบกับกระบวนการทางการเมืองที่เน้นแต่การเลือกตั้ง ก็ยิ่งทำให้การเมือง กลายเป็นเรื่องของคนส่วนน้อย และคนส่วนใหญ่กลายเป็นฝ่ายรองรับการใช้ อำนาจอย่างเฉื่อยเนือย เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ทางกลุ่มของเราจึงเห็นว่า การ เคลื่อนไหวทางการเมืองในภาคประชาชน น่าจะได้รับการส่งเสริมให้ขยายตัว ยิ่งขึ้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าระบอบประชาธิปไตยนั้น จุดหมายจริงแท้อยู่ที่

ประโยชน์สุขของประชาชน และการเลือกตั้งมิได้เป็นเพียงมติเดียวของเสรีภาพทางการเมือง หากอธิปไตยของปวงชนเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง และสมควรได้รับการยืนยันด้วยการเข้าร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่างๆ โดยประชาชนทุกหมู่เหล่า”¹²⁵

กิจกรรมของ ปขป คือการจัดเวทีเสวนาในชุมชนต่างๆ ในแต่ละภูมิภาคเพื่อให้ประชาชนที่เข้าร่วมได้ถกเถียง แลกเปลี่ยนความรู้ ถึงที่มาของปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ให้ประชาชนมีโอกาสได้ค้นหาที่มาของปัญหาและร่วมกันหาทางแก้ไข ซึ่งก็คือแนวทางการเมืองภาคประชาชนที่มีได้มุ่งหวังให้รัฐหรือองค์กรต่างๆ แม้กระทั่ง ปขป หรือกลุ่ม “คนเดือนตุลา” หาทางออกให้กับประชาชนอีกต่อไป หากแต่เป็นการพยายามให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหาของตนเองและร่วมกันช่วยค้นหาทางออกด้วยตนเอง โดยมี ปขป เป็นเสมือนพี่เลี้ยง เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 2540 นั้นมีความซับซ้อนจากหลายเหตุปัจจัย ความต้องการของแต่ละฝ่ายก็มีความแตกต่างหลากหลาย ดังนั้น แนวทางของ ปขป จึงเป็นการสนับสนุนให้การเมืองภาคประชาชนขยายตัวมากขึ้น

บทบาทของเสกสรรค์ใน ปขป แสดงให้เห็นบทบาทของผู้นำความคิดของเสกสรรค์ เนื่องจากปาฐกถาที่เสกสรรค์พูดในแต่ละครั้งได้รับความสนใจโดยมีการนำมาพิมพ์เผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ทุกครั้ง ทั้งนี้ เสถียร เศรษฐสิทธิ์ หนึ่งในผู้ก่อตั้ง ปขป ได้ให้ความเห็นถึงที่มาที่สังคมสนใจความคิดของเสกสรรค์ว่า เสกสรรค์มีภาวะผู้นำสูง มีบุคลิกภาพในการเป็นผู้นำ พูดในที่ชุมนุมดี ใช้ภาษาดีทำให้คนเข้าใจง่าย ไฉฉาน ปลูกกระตม สร้างอารมณ์ความรู้สึกร่วมได้ดีซึ่งอาจเป็นเพราะเสกสรรค์มองปัญหาได้ชัดเจน เรียบเรียงความจริงได้ดี ซึ่งจุดเด่นประการหนึ่งก็คือ “อาจารย์เสกสรรค์ไม่แสดงความคิดเห็นบ่อย เพราะถ้าพูดทุกวัน พูดบ่อยก็ผิดบ่อย อาจารย์เสกสรรค์ไม่พูดประเด็นเล็กน้อย จะพูดประเด็นใหญ่ๆ พูดแล้วจะมีคนฟัง ผู้นำที่ดีจะรู้ว่าเมื่อไหร่จะพูดเมื่อไรจะฟัง”¹²⁶ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของชัยสิริ สมุทวณิช เมื่อกล่าวถึงบทบาทผู้นำของเสกสรรค์ “เสกเก็บตัวแต่ในยามวิกฤตเสกเคลื่อนไหว”¹²⁷

¹²⁵ <http://www.nokkrob.org/pxp/pxp/intro/introduction.htm>, 25 มี.ค.50.

¹²⁶ สัมภาษณ์ เสถียร เศรษฐสิทธิ์, 23 กรกฎาคม พ.ศ.2551.

¹²⁷ สัมภาษณ์ ชัยสิริ สมุทวณิช, 5 สิงหาคม พ.ศ.2551.

การดำเนินงานของกลุ่ม ปขป อยู่ในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านจากรัฐบาลนายชวน หลีกภัย ไปสู่การเลือกตั้งตามกฎกติกาใหม่ภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ซึ่งผลของการเลือกตั้งพรรคไทยรักไทยชนะการเลือกตั้ง โดยมีนายกรัฐมนตรีคนแรกและคนเดียวที่มาจากการเลือกตั้งภายใต้รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 คือ พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร การบริหารราชการของรัฐบาล พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ทำให้เศรษฐกิจไทยฟื้นตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม เมื่อวิกฤตเศรษฐกิจคลี่คลาย ความสนใจของสังคมที่มีต่อ ปขป ลดน้อยลง ประกอบกับแกนนำกลุ่ม ปขป ต่างแยกย้ายกันไป ด้วยสาเหตุต่างๆ กัน ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2547 ปขป จึงได้ยุติบทบาทลง

ชีวิตช่วงหลังปี พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน

ปี พ.ศ. 2544 นับเป็นจุดเปลี่ยนที่สิ้นคลอนชีวิตกับความคิดของเสกสรรค์อย่างถึงราก เมื่อต้องตัดสินใจแยกทางกับภรรยาที่อยู่ร่วมกันมากกว่ายี่สิบปี หากแต่ตลอดเส้นทางชีวิตที่ผ่านมา นั้นเต็มไปด้วยความแตกต่างทางความคิดและวิถีชีวิต อันที่จริงการหย่าร้างในความคิดของเสกสรรค์หมายถึงการเปลี่ยนความสัมพันธ์จากคู่ชีวิตมาเป็นเพื่อน หากแต่เป็นเพื่อนที่มีฐานะพิเศษต่างจากเพื่อนทั่วไป เพราะเขาทั้งสองได้ผ่านทุกข์สุขร่วมกันมา

อีกทั้งด้วยวัยกว่า 50 ปี เสกสรรค์ต้องประสบปัญหาสุขภาพด้วยภาวะความดันโลหิตสูง ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการใช้ชีวิต และเป็นสิ่งแสดงัจฉกรรมความเปราะบางและไม่เที่ยงแท้ของชีวิตมนุษย์ นอกจากนี้ยังเป็นช่วงที่เขาเริ่มรู้สึกเหนื่อยล้าจากความพยายามด้านกระแสสังคมในมิติทางวัฒนธรรมเสรีนิยม รวมไปถึงบุคลิก “นักเลงโบราณ” ที่ยึดมั่นในเกียรติศักดิ์ ความกล้าหาญ ครั้นเมื่อมาถึงจุดชีวิตส่วนตัวที่ล้มเหลวทำให้เสกสรรค์ต้องหันมาสำรวจวิจารณ์ตนเอง และพบว่าในวิถีคิดที่ผ่านมามีจุดติดอยู่สองประการคือ ที่ผ่านมามองโลกเป็นความขัดแย้งแบบขั้วตรงข้าม (Dualism) มากเกินไป และพยายามเลือกข้างใดข้างหนึ่งอยู่ตลอดเวลา จนกลายเป็นการต่อสู้กับคู่ตรงข้ามอยู่เสมอ ส่วนประการที่สองนั้น ที่ผ่านมามองพบว่ามีสิ่งต่างๆ ที่เขายึดถือล้วนเป็นเรื่องอัตวิสัย พยายามเอาตัวเองไปบังคับโลก เมื่อไม่มีใครเห็นด้วยก็ผิดหวัง จนเกิดทุกข์¹²⁸

¹²⁸ ปาจารย์สาร, (ตุลาคม-พฤศจิกายน 2549) : 45.

“ผมเป็นคนหนึ่งที่ใช้ชีวิตพยายามทำแต่ความดี และไปลงที่การทำ ความไม่ดีไว้ เยอะ คือผมมีประสบการณ์ในการที่จะกระทำด้วยความตั้งใจดี อย่าให้ผลออกมา ไม่ดี สุดท้ายได้รับความเจ็บปวด ทั้งกับตัวเองและผู้อื่น”¹²⁹

“อุดมคติมันเป็นอัตตาแฝงเร้นที่อันตรายมาก เพราะว่าถ้าเราไม่ตั้งสติดูจริงๆ แล้ว เราจะหลงว่ามันสวยงาม งดงาม ซึ่งถ้าเราชื่นชมและหลงมันมากมันจะนำไปสู่ การทำร้ายผู้อื่นโดยไม่รู้ตัว เพราะว่าในความงดงามนั้นมันมีตัวเราอยู่ด้วยตลอด เหมือนที่สมัยวัยหนุ่มของผม ผันว่าตัวเองเป็นนักรบแกร่งกล้า โลกจะต้องรู้จัก ถึงแม้จะตายหากถูกขึ้นสู่ แต่ในนั้นก็มีความฝันที่อยากได้รับการจดจำซึ่งเป็น ความฝันที่ในทางธรรมถือว่าผิด”¹³⁰

“...ถ้าใครอยากรู้จักความเป็นจริงของชีวิต อย่างน้อยที่สุดก็ลองทำตามอุดมคติ ของตัวเองดูสักครั้ง หากคุณทำเช่นนั้น ความเป็นจริงจะคลี่ตัวให้คุณเห็นในทุกๆ ด้าน”¹³¹

ปี พ.ศ. 2545 เสกสรรค์ได้เปลี่ยนมุมมองในการมองโลก อันเป็นผลมาจากการมีชีวิตอยู่ โดยลำพัง ในที่สุดก็พลัดเข้าสู่ “สภาวะว่างตัวตน” คือ เลิกคิดว่าตัวเองเป็นใคร เลิกผูกมัดอยู่กับ อดีต และเลิกคาดหวังอนาคต โดยไม่สนใจว่าใครจะมองเขาอย่างไร ไม่มีความเห็นว่าโลกและชีวิต จะเป็นเช่นไร ไม่คาดหวังอะไรจากตัวเองและจากคนอื่น การค้นพบ “สภาวะสลายตัวตน” ของ เสกสรรค์เช่นนี้ได้มีอิทธิพลต่องานเขียนในช่วงปัจจุบัน (พ.ศ.2549-2551) เช่น “ผ่านพบไม่ผูกพัน” “วันที่ถอดหมวก” “ผ่านพ้นจึงค้นพบ” อันแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงและการเติบโตทาง ความคิดในการมองโลกโดยเฉพาะในเรื่องของจิตวิญญาณ และตัวตน

จากสาเหตุของปัญหาครอบครัว ปัญหาสุขภาพ และความเหนื่อยล้าในการแบกทาน อุดมคติการมองโลกแบบคู่ตรงข้าม หรือการยึดติดในตัวตนเป็นใหญ่ นำไปสู่การเข้าใจความเป็นไป

¹²⁹ เนชั่นสุดสัปดาห์, (13 ตุลาคม 2549) : 78.

¹³⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 79.

¹³¹ กนก สิมทอง, (บก.), คนล่าจันทร์ 14 ตุลา สงครามประชาชน. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์

ของชีวิตมากขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้การหันมาศึกษาหลักธรรมพุทธศาสนาและปรัชญาอย่างจริงจัง ทั้งภาษาอังกฤษ ภาษาไทย ก็เป็นส่วนสำคัญต่อพัฒนาการทางความคิดดังกล่าว แต่การสลายตัวตนของเสกสรรค์ถูกยืนยันและท้าทายอยู่หลายครั้งในทางปฏิบัติ เช่น กรณีเลิกสะสมวัตถุอันได้แก่ ก้อนหิน ลูกแป้ง มีด ปืน อันเป็นสัญลักษณ์ของการยึดติดวัตถุ การยืนยันตัวตนด้วยวัตถุหรือกรณีในปี พ.ศ.2549 เมื่อเสกสรรค์ต้องไปสอนหนังสือที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รังสิต หลังจากพยายามปฏิเสธมาหลายครั้ง การใช้เวลาหนึ่งภาคเรียนสอนนักศึกษาที่รังสิตจึงพบว่า ที่นั่นเขาแทบจะไม่มีตัวตน เพราะด้วยสถานที่กว้างใหญ่ผู้คนมากหน้าหลายตา เขาเป็นเพียงคนๆ หนึ่งที่อยู่ที่นั่นโดยไม่มีใครรู้จัก หรือกรณีเกร็ดชีวิตตอนหนึ่งเรื่องการ “ถอดหมวก” เป็นการพิสูจน์ความคิดสลายตัวตนอีกขั้นหนึ่งของเขา เมื่อต้องเลือกระหว่างการแต่งกายใส่หมวกตามความพอใจแล้วจัดการกับสุนัขที่มีประวัติถูกคนรูปร่างใหญ่ใส่หมวกทำร้าย ซึ่งนอนขวางทางเดินหน้าคณะรัฐศาสตร์ และคอยจะกัดคนที่มีลักษณะดังกล่าว กับการยอมถอดหมวกขณะเดินเข้าออกคณะเพื่อให้หมาตัวหนึ่งพอใจ

การตัดสินใจอาจไม่ยากสำหรับคนทั่วไปที่ไม่ได้ยึดเรื่องศักดิ์ศรีอย่างจริงจัง แต่ยากสำหรับคนอย่างเสกสรรค์ เพราะหมวกเปรียบเสมือนสัญลักษณ์วิถีชีวิตของเสกสรรค์ เป็นสัญลักษณ์แสดงตัวตนของเสกสรรค์ พร้อมกับเป็นที่มาของคำติฉินนินทาจำนวนมาก เช่น เหตุที่ใส่หมวกก็เพราะเพื่อเลียนแบบเซ กูเวรา ทำให้เสกสรรค์ต้องยืนยันการใส่หมวกต่อไป และใส่อย่างต่อเนื่องมากกว่าสามสิบปี หมวกเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้เขาไม่เคยถอดเพียงเพื่อสนองความต้องการของใคร หากจะถอดก็ต่อเมื่อเป็นความต้องการของตัวเอง ดังนั้น เมื่อเขาเลือกที่จะถอดหมวกนั้นหมายถึงการปล่อยวางที่ดูดั้งเดิมเรื่องศักดิ์ศรี ความตระหนงพร้อมกับการฝึกความเมตตาและความอ่อนน้อมถ่อมตน ฝึกจะทำสิ่งที่ยากยิ่งสำหรับเขาคือไม่ฆ่าสัตว์ที่มุ่งทำร้าย ดังที่กล่าวว่า “วินาทีนั้นผมจึงตระหนักว่า “สัตว์เถื่อน” ที่กำลังก้าวพันบาดแผลเก่าๆ มิได้มีแค่ตัวเดียว หากอีกตัวหนึ่งที่เคยบาดเจ็บอยู่ข้างในตัวผมก็กำลังได้รับการเยียวยาเช่นกัน”¹³²

งานเขียนของเสกสรรค์ในช่วงชีวิต พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน มีประเด็นที่น่าสนใจอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนมุมมองทางความคิดจากวิถีคิดแบบคู่ตรงข้าม โดยอาศัยกระบวนการทศนทางศาสนาเป็นกรอบในการพิจารณาโลก ทั้งในประเด็นการเมืองและปรัชญาชีวิต เช่น ประเด็นความรัก ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนตัวกับโลก ซึ่งจะนำเสนอในบทต่อไป

¹³² ศ คน แมงกาซีน. (กันยายน 2549), น.113.